

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Ladislav Matyášník

Tendence regionálního vývoje a regionální politika ve Finsku
od začátku 90. let

Tendencies of regional development and regional policy in Finland
in the 1990s

Diplomová práce

Praha 2009

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Jiří Tomeš, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a pouze s použitím citované literatury.

V Praze dne 18.8.2009

Ladislav Matyáščík

Chtěl bych tímto poděkovat RNDr. Jiřímu Tomešovi, Ph.D. za odborné vedení práce a cenné poskytnuté rady a připomínky. Dále bych chtěl poděkovat své rodině za celkovou podporu, bez které by tato práce zcela jistě nevznikla.

OBSAH

1. Úvod	8
1.1 Použitá literatura, hypotézy	9
2. Transformace finské společnosti	13
2.1 Vývoj HDP a produktivity práce	13
2.2 Strukturální změny v ekonomice	17
2.3 Vývoj finského ICT sektoru a význam Nokie	23
2.4 Determinanty společenského vývoje v 90. letech	28
2.5 Finský model informační společnosti	34
3. Regionální politika ve Finsku	37
3.1 Vývoj regionální politiky	37
3.2 Současná regionální politika a její institucionální zajištění	40
3.2.1 Program Centres of Expertise	42
3.2.2 Program regionálních center	45
3.2.3 Multipolis	46
3.2.4 Regionální rozvojové zóny	48
3.2.5 Regionální politika Evropské unie a Finsko	50
4. Regionální vývoj ve Finsku od začátku 90. let	52
4.1 Práce o regionálním vývoji ve Finsku v 90. letech	52
4.2 Metodologický rámec analýzy	57
4.2.1 Administrativní členění Finska a výběr jednotek pro analýzu	58
4.2.2 Indikátory regionální diferenciacce a zdroje dat	62
4.3 Analýza regionální diferenciacce	64
4.3.1 Regionální diferenciacce vývoje a struktury populace	64
4.3.2 Regionální diferenciacce ekonomické výkonnosti a životní úrovně	72
4.3.3 Regionální diferenciacce struktury ekonomické aktivity a trhu práce	79
4.3.4 Analýza vývoje regionálních rozdílů	87
4.3.5 Analýza vlivu geografické polohy	90
4.3.6 Faktorová analýza stability regionální struktury	98
5. Závěr a shrnutí	106
Literatura	111
Přílohy	116

Seznam obrázků:

Obrázek 1: Konvergence HDP na osobu Finska se Švédskem a EU-15, 1860-2000.....	14
Obrázek 2: Vývoj reálného HDP a HDP na osobu v letech 1975-2008	15
Obrázek 3: Vývoj zaměstnanosti v hlavních hospodářských sektorech, 1860-2000.....	18
Obrázek 4: Podíly hlavních ekonomických sektorů na celkové zaměstnanosti a tvorbě přidané hodnoty, 1975-2007	19
Obrázek 5: Podíly hlavních exportních artiklů na celkové hodnotě finského exportu, 1860-2000.....	20
Obrázek 6: Podíly průmyslových odvětví na přidané hodnotě vytvořené zpracovatelským průmyslem, 1975-2007	22
Obrázek 7: Země nejvíce specializované na informační a komunikační technologie v roce 2000.....	24
Obrázek 8: Prodeje Nokie podle druhu výrobků 1980-2002.....	26
Obrázek 9: Celkové výdaje na vědu a výzkum ve vybraných zemích, 1981-2004	30
Obrázek 10: Vlastnictví finských firem kótovaných na burze, 1970-2002	33
Obrázek 11: Finský model informační společnosti	35
Obrázek 12: Zapojení finských měst do programů regionálního rozvoje v roce 2007.....	43
Obrázek 13: Charakteristika a zaměření polis v projektu Multipolis v roce 2006.....	47
Obrázek 14: Plánované i realizované regionální rozvojové zóny ve Finsku k roku 2007.....	49
Obrázek 15: Územní členění do subregionů 2008 a změny k roku 2009.....	61
Obrázek 16: Přírozená měna v letech 1995-98 a 2005-08, subregiony.....	65
Obrázek 17: Migrace v letech 1995-98 a 2005-08, subregiony.....	66
Obrázek 18: Bilance přirozené měny a migrace v letech 1995-98 a 2005-08, subregiony.....	68
Obrázek 19: Celková populační změna 1990-2008, subregiony a regiony.....	69
Obrázek 20: Struktura obyvatelstva podle věku v roce 2008, subregiony	71
Obrázek 21: HDP na obyvatele v letech 1990 a 2006, subregiony.....	73
Obrázek 22: Vývoj objemu HDP 1990-2006 v cenách roku 2000, subregiony a regiony.....	75
Obrázek 23: Průměrný disponibilní příjem na domácnost v letech 1995 a 2007, subregiony.....	77
Obrázek 24: Vliv státních transferů na disponibilní příjem v letech 1995 a 2007, subregiony	78
Obrázek 25: Zaměstnanost v zemědělství 1993 a 2006, subregiony	80
Obrázek 26: Zaměstnanost ve zpracovatelském průmyslu 1993 a 2006, subregiony	82
Obrázek 27: Zaměstnanost ve veřejném sektoru 1993 a 2006, subregiony	84
Obrázek 28: Míra nezaměstnanosti v letech 1993 a 2007, subregiony.....	86
Obrázek 29: Vážená směrodatná odchylka pro HDP na obyvatele a disponibilní příjem, 1990-2006.....	89
Obrázek 30: Dynamika vývoje variačního koeficientu pro HDP na obyvatele a disponibilní příjem 1990-2006, 1990 (1995) = 100	90
Obrázek 31: Jednotky vstupující do analýzy vlivu geografické polohy.....	92
Obrázek 32: Index vývoje objemu HDP v agregovaných územních celcích 1990-2006, 1990 = 100, ceny roku 2000	97
Obrázek 33: Vztah korelačních koeficientů původních a syntetických proměnných (po rotaci).....	100
Obrázek 34: Změna relativní pozice vybraných subregionů podle hodnot syntetických proměnných, roky 1995-98 a 2005-08	102
Obrázek 35: Hodnoty syntetických proměnných pro subregiony, 1995-98 a 2005-08	105

Seznam tabulek:

Tabulka 2: Úrovně administrativního členění Finska k roku 2009.....	59
Tabulka 3: Extrémní hodnoty ukazatelů přirozené měny a migrace, 1995-98 a 2005-08.....	67
Tabulka 4: Extrémní hodnoty ukazatelů celkového populačního vývoje, 1995-98 a 2005-08.....	70
Tabulka 5: Extrémní hodnoty ukazatelů věkové struktury populace, 1990 a 2008.....	72
Tabulka 6: Extrémní hodnoty HDP na obyvatele, 1990 a 2006.....	74
Tabulka 7: Extrémní hodnoty dynamiky vývoje objemu regionálního HDP, 1990-2006.....	76
Tabulka 8: Extrémní hodnoty průměrného disponibilní příjmu, 1995 a 2007.....	77
Tabulka 9: Extrémní hodnoty vlivu státních transferů na disponibilní příjem, 1995 a 2007.....	79
Tabulka 10: Extrémní hodnoty zaměstnanosti v zemědělství, 1993 a 2006.....	81
Tabulka 11: Extrémní hodnoty zaměstnanosti ve zpracovatelském průmyslu, 1993 a 2006.....	83
Tabulka 12: Extrémní hodnoty zaměstnanosti ve veřejném sektoru, 1993 a 2006.....	85
Tabulka 13: Extrémní hodnoty míry nezaměstnanosti, 1993 a 2007.....	87
Tabulka 14: Jevy sledované v analýze vlivu geografické polohy a jejich časové rozpětí.....	92
Tabulka 15: Změna rozložení vybraných jevů podle sídelní hierarchie, 1990-2008.....	93
Tabulka 16: Změna rozložení vybraných jevů podle polohové atraktivity, 1990-2008.....	94
Tabulka 17: Rozlišení celků „Jih“ a „Sever“ podle sídelní hierarchie, 1990-2008.....	95
Tabulka 18: Základní polarizace Finska: metropolitní areály vs. nemetropolitní oblasti a „Jih“ vs. „Sever“, 1990-2008.....	96
Tabulka 19: Proměnné vstupující do faktorové analýzy.....	98
Tabulka 20: Celková variabilita původního souboru vysvětlená syntetickými proměnnými.....	99
Tabulka 21: Variabilita původních proměnných vysvětlená dvěma vytvořenými syntetickými proměnnými.....	99
Tabulka 22: Matice korelačních koeficientů původních a syntetických proměnných (po rotaci).....	100

Seznam příloh:

Příloha 1: Administrativní členění Finska, úroveň NUTS 4 – subregiony
Příloha 2: Administrativní členění Finska, úroveň NUTS 3 – regiony
Příloha 3: Administrativní členění Finska, úroveň NUTS 2 – větší regiony
Příloha 4: Administrativní členění Finska, kraje
Příloha 5: Historické provincie Finska a etymologie jejich názvů
Příloha 6: Finsko-český slovníček běžných geografických názvů
Příloha 7: Zdroje dat a využití databáze ze Statistics Finland

Abstrakt

Práce se věnuje vývoji regionální diferenciaci Finska v kontextu společenských a ekonomických změn 90. let 20. století. V první kapitole je charakterizován hospodářský vývoj Finska se zvláštním zřetelem na dopady rozvoje informačních a komunikačních technologií (ICT) pro celou finskou společnost; diskutovány jsou faktory, které způsobily specializaci Finska na výrobu telekomunikací a které stojí za vyspělostí místní informační společnosti - vzhledem k závažnosti zjištěných změn je celý vývoj 90. let označen jako společenská transformace. Druhá kapitola postihuje vývoj a současnou podobu finské regionální politiky, která je prioritně zaměřena na posílení mezinárodní konkurenceschopnosti nejvýznamnějších center v zemi a na udržení získaného náskoku na poli ICT před globální konkurencí. Ve třetí kapitole je primárně na úrovni 72 finských subregionů a sekundárně na úrovni 20 administrativních regionů na základě dat z Finského statistického úřadu analyzován dopad zmiňovaných hospodářských a společenských změn na vývoj regionální diferenciaci, přičemž je především sledována celková transformační úspěšnost regionů, jejich ekonomický a populační vývoj a změny v zaměstnanosti v hlavních ekonomických sektorech. Hlavní závěry ze sledování regionálního vývoje představují zjištění o celkovém růstu regionálních rozdílů v transformačním období, o rostoucím významu jižní části země, zejména kvůli pokračující koncentraci obyvatelstva a ekonomické aktivity do metropolitního areálu Helsinek, a o výrazně selektivním charakteru ekonomického růstu, který se široce chápaných periferních regionů téměř netýkal, čímž došlo k relativnímu zhoršení jejich pozice ve srovnání s nejdynamičtěji se rozvíjejícími metropolitními areály.

Klíčová slova: Finsko – regionální vývoj – transformace – regionální rozdíly – regionální politika – ICT

Abstract

This study examines the regional development in Finland during the economic and social changes in the 1990s. Economic development and the boom of information and communication technologies (ICT) is described in the Chapter 1; the discussion about the factors behind the success of the Finnish telecommunication sector follows. The whole development in the 1990s is then called a „social transformation“ because of the enormous impact of the economic and social changes. Chapter 2 deals with the Finnish regional policy, which is mainly concentrated on the biggest agglomerations and tries to improve their global competitiveness and performance in the ICT field. Chapter 3 analyzes the impact of the mentioned economic and social changes primarily on the 72 Finnish sub-regions and secondarily on the 20 administrative regions, using the data from the Statistics Finland to evaluate the success of the regions in the transformation period in terms of population and economic development. Empirical evidence is found for three main conclusions: (1) there was a significant growth of regional disparities during the transformation period, (2) the southern part of Finland continues to gain prominence, mainly thanks to the ongoing concentration of population and economic activity in the Greater Helsinki region and (3) the economic boom of the late 1990s was highly selective and almost did not affect the periphery regions of western and northern Finland, which resulted in the relative deterioration of their position in comparison with the most dynamically developing metropolitan regions.

Key words: Finland – regional development – transformation – regional disparities – regional policy – ICT

1. Úvod

Transformace postkomunistických zemí a související vývoj regionální diferenciace je v centru pozornosti řady zahraničních i domácích studií. Stranou pozornosti, zejména českých autorů, zůstává dění v zemích, které alespoň v některých ohledech vykazovaly s postkomunistickými státy podobné vývojové rysy. K nim patří vedle zaostalejších zemí Středomoří s totalitní minulostí (Řecko, Portugalsko, Španělsko) také Finsko, stát od svého vzniku v roce 1917 sice demokratický, ale svojí geografickou polohou a historií pevně spjatý s vývojem v Rusku a vykazující některé charakteristiky blízké či společné s bývalými komunistickými státy. Unikátní historická zkušenost existence na rozhraní západního a východního bloku našla ve Finsku po konci bipolárního rozdělení světa novou dimenzi v radikální společenské a hospodářské transformaci, rozsahem, hloubkou a dopady srovnatelné se změnami v postkomunistických zemích.

Předkládaná práce chce přiblížit vývoj ve Finsku od 90. let 20. století a pomoci tak zaplnit mezeru v české literatuře. Nejviditelnějším rysem tohoto vývoje byl boom mobilní komunikace, ztělesňovaný zejména firmou Nokia, která se stala symbolem finského hospodářského úspěchu a rozvoje informačních technologií. Změny v 90. letech však nebyly jenom hospodářské, týkaly se i politického směřování země a vývoje sociální i regionální diferenciace, ke kterému přispělo obecně větší působení tržních mechanismů a změny v rozložení výrobních faktorů. Protože celková společenská transformace je hlavním oborem výzkumu katedry sociální geografie a regionálního rozvoje, lze tuto práci brát jako příspěvek k poznání transformace z pohledu převážně opomíjené, ale výzkumně velmi zajímavé a specifické země.

Hlavním cílem práce je poskytnout co možná nejúplnější obraz regionální diferenciace Finska podle vybraných socioekonomických jevů od počátku 90. let. K tomu má sloužit analýza prostorového rozmístění těchto jevů ve sledovaném období, sledující výchozí úroveň, konečnou úroveň a vývoj změn v čase. Dalším cílem, naplňovaným převážně kompilační částí práce, je stručně charakterizovat vývoj a transformaci finské společnosti od 90. let, což je nutné pro zasazení analytické části do širšího kontextu a pro pochopení obecnějších podmínek. Pozornost je věnována zejména přeměně ekonomiky Finska a rozvoji výroby telekomunikací, podmínkám umožňujícím vybudování informační společnosti a úloze firmy Nokia pro ekonomiku i jako symbolu úspěchu celé finské společnosti. V neposlední řadě je cílem přiblížit regionální politiku ve Finsku, která také prodělala od 90. let podstatné změny a která představuje snahu státu o institucionální ovlivnění regionálního vývoje.

Cíle práce jsou naplňovány zpracováním relevantní odborné literatury a statistickou analýzou dat, využívající základní metody deskriptivní statistiky pro analýzu hromadných jevů. Důležitým výstupem jsou kartogramy, které jsou vhodným způsobem pro zachycení obrazu regionální diferenciace. Z metodologického hlediska jsou první dvě části práce rešeršně-kompilační, třetí část je analytická a formuluje nové poznatky na základě empirického výzkumu jednotlivostí.

Práce má pět kapitol, po této úvodní následuje kompilační druhá kapitola, vycházející z původních prací většinou finských autorů a zabývající se historickým vývojem HDP a produktivity práce. Ve druhé kapitole je věnována pozornost také strukturálním změnám v hospodářství, zejména rozvoji elektrotechnického průmyslu, a rovněž ekonomickým a sociálním faktorům, které ovlivnily společenský vývoj od 90. let. Na příkladu důležitých inovací vzniklých ve Finsku je doložena vyspělost finské informační společnosti, jejíž konceptuální model druhou kapitolu uzavírá. Třetí část, rovněž převážně kompilační, podává historický přehled hlavních etap finské regionální politiky a nejdůležitějších konceptů a nástrojů, které tato politika dnes používá. Čtvrtá, analytická část, začíná přehledem prací finských autorů, kteří se věnují regionálnímu vývoji, pokračuje metodologickým rámcem analýzy a samotným rozbohem regionální diferenciaci na základě zpracování dat z Finského statistického úřadu. Pátá závěrečná část shrnuje poznatky z analýzy i kompilačních částí a sumarizuje hlavní zjištěné závěry. Práci uzavírá přehled použité literatury a přílohy.

Na závěr úvodu je ještě vhodné zmínit jazykovou stránku práce. Kvůli snaze o větší přesnost vyjádření jsou důsledně rozlišovány dva druhy použitých geografických jmen. Pro názvy administrativních jednotek, regionů a většiny měst jsou vždy užívána vlastní finská jména v prvním pádě, která jsou pro účely práce považována za nesklonná. V případě existence českých exonym pro finská jména jsou tato použita pouze v případě, pokud odkazují na hrubě chápanou historickou oblast a nikoliv na dnešní administrativně definovanou jednotku (Karélie místo Karjala, Laponsko místo Lappi). Toto rozlišení platí i pro hlavní město: české exonymum Helsinky je užíváno k odkazování na samotné město, finský název Helsinki znamená administrativně definovaný region hlavního města a neskloňuje se. Jako deklinaci podléhající substantivum je bráno jméno Nokia, české zdroje jeho skloňování připouštějí. Snahou bylo upřednostňovat české výrazy před anglickými, protože však práce čerpá převážně z anglických pramenů, je v případě méně zažitých českých ekvivalentů v závorce uváděn původní anglický výraz. Doslovné citace z anglických pramenů jsou autorským překladem.

1.1 Použitá literatura, hypotézy

Literaturu využitou při zpracování práce je možné rozdělit podle tří hlavních tématických částí. Pro první část, sledující historický vývoj finské ekonomiky a změny v 90. letech, byla klíčová práce Ojala et al. (2006). Ve jejích 12 kapitolách popisují přední finští odborníci pod vedením profesora historie Jari Ojaly z University of Jyväskylä dlouhodobé hospodářské změny a snaží se vysvětlit přeměnu Finska z chudé agrární země na jednu z nejbohatších zemí světa, přičemž jako podstatný vývojový rys identifikují zejména vliv státního sektoru. Z editovaných výzkumných prací byla zejména pro detailnější hodnocení vývoje v 90. letech důležitá publikace Schienstocka (2004), ve které finští vědci analyzují jednotlivé aspekty přechodu k informační společnosti a dokumentují podstatný posun v hodnotové orientaci společenských elit směrem k teoretickým východiskům znalostní

ekonomiky. Jako velmi důležitou publikaci týkající se vývoje v 90. letech lze ještě uvést práci Castells a Himanen (2002), ve které se respektovaný španělský sociolog Manuel Castells společně s finským profesorem a předním teoretikem informační společnosti Pekkou Himanem věnují specifickému modelu finské informační společnosti – ten je podle nich unikátní ekonomickou a technologickou vyspělostí při zachování relativní sociální spravedlnosti.

Druhá část, věnovaná regionální politice, čerpá převážně z dostupných odborných článků finských geografů a ekonomů. Jmenovitě lze uvést jako nejdůležitější práce profesora geografie z University of Turku Jussi Jauhianena (Jauhainen 2006, 2008; Jauhainen et al. 2007), který se dlouhodobě zabývá vývojem regionální politiky a problematikou rozvoje nejsevernějších regionů, případně práce profesorky sociologie Marji Häyrynen-Alestalo (Häyrynen-Alestalo et al. 2006) nebo profesora geografie Hanno Terva (Tervo 2005). Zpracování odborných článků finských vědců uvádí i třetí analytickou část práce o tendencích regionálního vývoje, když jednou ze složek regionální analýzy je konfrontace popisovaných trendů s vývojem zjištěným zpracováním empirických dat.

Jako zdroje pro první dvě převážně kompilační části je ještě nutné uvést publikace veřejných i soukromých výzkumných institucí. Důležitým zdrojem jsou zejména práce výzkumníků z Research Institute of the Finnish Economy (ETLA) a články z časopisu *The Finnish Economy and Society*, vydávaného touto institucí; užity byly i materiály z Finnish Business and Policy Forum (EVA) nebo z Government Institute for Economic Research (VATT). V neposlední řadě práce čerpá z operačních i strategických dokumentů vládních institucí, zejména z dokumentů ministerstev zodpovědných za regionální vývoj (Ministry of the Interior 2002, 2009; Ministry of the Environment 2006), případně z dalších vládních zpráv (Prime Minister's Office 2004). Text práce je navíc místy doplněn údaji ze světových tištěných či internetových periodik. Použité knihy a články pochází především z Geografické knihovny Přírodovědecké fakulty UK, z Národní knihovny České republiky a z University of Turku library; mnoho použité literatury bylo získáno v elektronické podobě z internetových stránek příslušných institucí.

Veškerá data týkající se finských regionů užitá ve třetí analytické části práce pocházejí z Finského statistického úřadu (dále Statistics Finland) a jsou detailně popsána v subkapitole 4.2 a *Příloze 7*. Data užitá pro mezinárodní srovnání finského vývoje pocházejí z části také ze Statistics Finland, z části pak z dalších veřejně přístupných statistických databází a publikací (Eurostat 2009, Nordic Council of Ministers 2005).

Inspiraci k analytické části poskytly publikace členů katedry sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK, zejména pak koncepty profesora Martina Hampla (Hampl a kol. 1996, Hampl a kol. 2001, Hampl 2005). Pro obsahové vymezení práce je užitečné obecné Hamplovo dělení analýz transformačního vývoje na „geografii společenské transformace“, zahrnující tendence regionální diferenciaci v sociálně ekonomické úrovni a struktuře, a na „transformaci geografické

organizace“, která se týká změn v hierarchii osídlení, v regionální střediskovosti či územní dělbě práce. V tomto pojetí se většina analytické části práce týká „geografie společenské transformace“, „geografická organizace“ je předmětem výzkumu pouze v subkapitole 4.3.5 a částečně 4.3.6, přičemž není sledován její vývoj, ale pouze její vliv na vývoj regionální diferenciace socioekonomických jevů. Obsahově by šlo podle Hampla práci dělit i z hlediska duality reálného a normativního na část věnovanou analýze „objektivních“ procesů a změn (představovanou kapitolou o regionálním vývoji) a na část věnovanou institucionálnímu ovlivňování vývoje (představovanou kapitolou o regionální politice).

V rámci práce jsou ověřovány následující hypotézy, které byly formulovány na základě obecných poznatků z výzkumu transformace Česka, uvedených ve výše zmíněných studiích:

Hypotéza 1: Regionální rozdíly se za sledované transformační období zvětšily, a to jak na úrovni NUTS 3, tak na úrovni NUTS 4. Lze předpokládat, že změny od počátku 90. let znamenaly ve Finsku nárůst regionálních rozdílů, podobně jako tomu bylo během společenské transformace postkomunistických zemí, s nimiž Finsko sdílelo částečně podobné strukturální rysy.

Hypotéza 2: Za sledované období se zvětšila polarizace země v severo-j jižním směru, konkrétně, z pozitivního vývoje těží především jih země, zatímco na severu převažují negativní vývojové trendy. Důvodem pro tento předpoklad je dlouhodobým historickým vývojem podmíněná existence severo-j jižního gradientu v prostorovém a socioekonomickém uspořádání, kdy jih Finska má příznivější jak geografickou polohu horizontální, danou větší blízkostí a lepší přístupností k vyspělým evropským státům, tak i geografickou polohou vertikální, určenou přítomností hierarchicky nejvyššího národního metropolitního areálu hlavního města. Selektivní působení tržních sil v období transformace se pak pravděpodobně na vývoji regionální diferenciace promítlo právě zdůrazněním různé míry polohové atraktivity území.

Hypotéza 3: Soubor regionů s nejhoršími ukazateli výkonnosti a vyspělosti bude téměř stejný na začátku i na konci sledovaného období, čili geografické rozložení úrovně sociálních a ekonomických charakteristik v čase je relativně stabilní. Důvodem pro tento předpoklad je pravděpodobné selektivní působení rozvoje v 90. letech, který se široce chápaných periférií týkal zřejmě pouze nepodstatně a byl spíše koncentrován jen do několika center. Územní rozložení sociálních a ekonomických jevů je odrazem vlastní geografické organizace společnosti, která jeví v čase silnou inercii a stabilitu. Ačkoliv změny v prostorovém rozložení sociálních a ekonomických jevů mají vyšší dynamiku než změny této organizace, i u nich lze předpokládat spíše zachování a reprodukci geografického obrazu rozložení než jeho radikální změnu (Hampl a kol., 2001).

Jelikož geografie zkoumá komplexní a vývojově složité systémy a zabývá se i jevy a procesy, jejichž kvantifikace je obtížná nebo dokonce zcela nemožná, je rozhodování o platnosti hypotéz složitější než ve vědách zkoumajících pouze elementy systémů (např. fyzika), které při tomto

rozhodování vycházejí převážně z matematicky určených kritérií. Přesto byla při formulování hypotéz snaha o možnost jejich kvantitativního ověření a testování jejich platnosti se věnují tři subkapitoly analytické části práce.

2. Transformace finské společnosti

Tato kapitola poskytuje nezbytný kontext k vlastní analytické části. Nejprve je v ní stručně podán přehled hospodářského vývoje a strukturálních změn ve Finsku ve 20. století, následuje bližší pohled na dění v 90. letech, jehož hlavním rysem je rozvoj sektoru ICT (informačních a komunikačních technologií) s širokými dopady na společnost. Kapitulu uzavírá diskuse faktorů, které stojí za změnami v 90. letech, a představení modelu finské informační společnosti jakožto pokusu o shrnutí hlavních vývojových tendencí.

2.1 Vývoj HDP a produktivity práce

Tradičním ukazatelem užívaným k vyjádření vyspělosti států je hrubý domácí produkt (HDP), jeho dlouhodobým vývojem v případě Finska vzhledem k ostatním státům se zabývají Hjerppe a Jalava (2006). Konstatují, že Finsko v uplynulých 140 letech patřilo k nejrychleji rostoucím zemím na světě, když se jeho HDP na osobu (vypočítaný podle směnných kurzů a v cenách roku 2000) zvýšil zhruba 21x a průměrně rostl o 2,2 % ročně. Finsku se tak podařilo v úrovni HDP dohnat zakládající země EU (15 zemí tvořících EU do 1.5.2004), jejichž HDP rostl v letech 1860 až 2000 průměrně o 1,7 % ročně a celkově se zvýšil 11x. Rychleji než ve Finsku rostl HDP ve 20. století jen v Irsku, Japonsku a několika státech jihovýchodní Asie, které se podobně jako Finsko změnily z chudých zemí na jedny z nejbohatších na světě.

Názorné zobrazení ekonomické konvergence na základě ukazatele HDP na osobu pro Finsko, Švédsko a země evropské patnáctky nabízí *Obrázek 1*, který v čase vyjadřuje HDP Finska jako procentuální podíl HDP Švédska a HDP EU-15 a s jehož pomocí je možné dokumentovat hlavní vývojové fáze finské ekonomiky. Úroveň HDP Finska počátkem 2. poloviny 19. století představovala pouze zhruba 50 % úrovně EU-15 (40 % úrovně Velké Británie), tedy zpravidla zemí, ve kterých industrializace začala mnohem dříve. Za první světové války a následující finské občanské války se rozdíl krátkodobě ještě zvýšil a finská ekonomická výkonnost klesla na 40 % průměru EU-15. Meziválečná léta znamenala pro Finsko podstatně rychlejší ekonomický růst než pro většinu Evropy, takže před vypuknutím 2. světové války již bylo jeho HDP na 80 % EU-15. Obnova po 2. světové válce proběhla ve Finsku daleko rychleji než v jiných zemích a jeho HDP v letech 1946-48 dokonce přesáhlo průměr EU-15; jako hlavní důvody tohoto růstu Hjerppe a Jalava (2006) uvádějí relativně menší válečné škody ve Finsku v porovnání s dalšími bojujícími zeměmi, zapojení demobilizovaných vojáků a vysídlenců z postoupené oblasti Karélie do hospodářské činnosti a nutnost placení válečných reparací Sovětskému svazu, které probíhalo částečně ve formě průmyslových produktů a bylo velkým stimulem pro rozvoj kovozpracujícího a strojírenského průmyslu.

Obrázek 1: Konvergence HDP na osobu Finska se Švédskem a EU-15, 1860-2000

Zdroj: upraveno podle Ojala, Eloranta, Jalava (Eds) 2006, opravena chyba v legendě

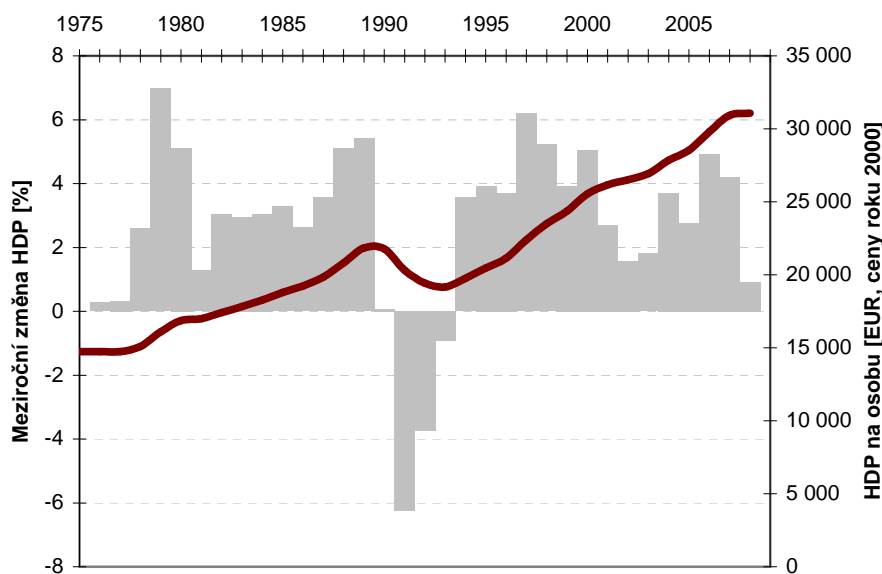
V 50. a 60. letech ovšem HDP Finska opět klesá zhruba na 90 % průměru EU-15, přičemž příčiny tohoto pomalejšího růstu nejsou dosud finskými autory uspokojivě vysvětleny. Teprve v 70. letech pak finská ekonomika navzdory ropným krizím dohání průměr EU-15 a v 80. letech jej již přesahuje. Nezanedbatelnou úlohu měly v této době dobré obchodní vztahy se Sovětským svazem, jehož trh zajišťoval odbyt finským výrobkům a v době ekonomického útlumu v západní Evropě působil jako stabilizátor; Finsko také v době ropných krizí nestrádalo nedostatkem ropy, protože ji získávalo ze Sovětského svazu výměnou za průmyslové zboží (Saarinen 2005). Orientace na SSSR byla podporována i politicky, protože bylo žádoucí mít celkově nadstandardní vztahy s vojensky silným východním sousedem, a vyhovovala také velkým finským společnostem, které měly zajištěnu stálou vysokou poptávku po svých výrobcích a mohly stabilně zvyšovat svoji produkci, ačkoliv kvalita jejich výrobků by pravděpodobně nebyla dostačující pro úspěch na náročnějších trzích v západní Evropě – ekonomický růst v této době byl spíše extenzivní, na úkor zvyšování produktivity a za cenu lpění na starším modelu masové produkce, ačkoliv v západní Evropě se už prosazoval výrobní model flexibilní specializace (Schienstock 2004).

Krise počátku 90. let sráží finský HDP opět na podprůměrnou úroveň, průměr EU-15 je však již ve 2. polovině 90. let znovu překonán díky rychlému ekonomickému zotavení, umožněnému zásadní restrukturalizací ekonomiky a jejímu zaměření na informační a komunikační technologie (ICT, Information and Communication Technologies). V roce 2007 dosahoval finský HDP na osobu podle parity kupní síly 103,6 % průměru EU-15 (Eurostat 2009).

Historické porovnání vývoje HDP na osobu se strukturálně podobným Švédskem naznačuje, že Finsko vinou své pozdější industrializace snížilo svůj HDP ze zhruba 80 % úrovně Švédska v roce 1860 na 70 % před první světovou válkou a krátkodobě na pouhých 50 % během války. Úrovně 70 % pak Finsko dosahovalo až zhruba do 2. světové války, po níž válkou nedotčené Švédsko svůj náskok zvětšilo o více než 40 %. Téměř soustavný poválečný rychlejší růst Finska kulminoval v 70. a 80. letech, na jejichž konci již Finsko bylo téměř na úrovni Švédska; krize počátku 90. let ale rozdíl opět zvětšila a až koncem 90. let se finské HDP opět přibližuje švédskému. Švédsko si přesto stále udržuje mírně vyšší úroveň HDP, podle parity kupní síly byla v roce 2007 na 109,3 % průměru EU 15 (Eurostat 2009).

Vývoj finského HDP podle směnných kurzů od poloviny 70. let znázorňuje *Obrázek 2*. Pro období do roku 1990 jsou charakteristické poměrně stabilní roční přírůstky kolem tří i více procent, HDP na osobu se v tomto období zvyšuje ze zhruba 15000 € na téměř 22000 € v roce 1989. Ekonomická krize počátku 90. let se projevuje téměř nulovým růstem HDP v roce 1990 a jeho poklesem ve třech následujících letech s maximem -6,2 % v roce 1991; reálně klesá i HDP na osobu. Teprve v roce 1994 dochází k obnovení růstu, přičemž dynamika růstu se ke konci 90. let zvětšuje s maximálním přírůstkem 6,2 % v roce 1997, v témže roce se také konečně dostává HDP na osobu na úroveň roku 1989. Zpomalení globální ekonomiky v roce 2001 způsobené pádem akcií technologických firem se projevuje i nižšími přírůstky HDP ve Finsku, které je na ICT již značně specializované. Od roku 2004 HDP roste opět zhruba o 4 % ročně, když HDP na osobu dosahuje téměř 31000 €; předzvěstí globální finanční krize je ovšem růst pouze necelé 1 % v roce 2008, pro rok 2009 pak Finský statistický úřad očekává reálný pokles HDP.

Obrázek 2: Vývoj reálného HDP a HDP na osobu v letech 1975-2008

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Pro vysvětlení růstu HDP je užitečné chápat HDP jako funkci dvou složek: pracovní síly (labour input, měřené počtem zaměstnanců nebo počtem odpracovaných hodin) a produktivity práce (labour productivity, měřené podílem HDP a počtu zaměstnanců nebo podílem HDP a počtu odpracovaných hodin). Zvyšování životní úrovně vyjádřené růstem HDP na osobu je tím větší, čím větší je produktivita práce, zaměstnanost obyvatelstva a počet hodin odpracovaných jedním zaměstnancem. Jako důležitější pro růst bývá chápána produktivita práce, závislá zejména na technickém pokroku a proto potenciálně bez omezení růstu. Zvyšování pracovní síly není tak podstatné, protože množství práce vykonatelné jedincem za jednotku času je relativně omezené, stejně jako je limitované zapojení většího podílu obyvatelstva do práce (Hjerppe a Jalava 2006).

Objem finského HDP se v letech 1860-2004 zvyšoval průměrně o 2,9 % za rok, přičemž 2,2 % tohoto ročního nárůstu bylo způsobeno zvýšením produktivity práce a pouze 0,7 % růstem pracovní síly (Hjerppe a Jalava 2006). Konec 19. století lze označit jako období extenzivního růstu, kdy HDP rostl zejména s růstem pracovní síly; produktivita práce byla všeobecně nízká a zaostávala ve srovnání s okolními zeměmi zejména ve zpracovatelském průmyslu, částečně i vinou legislativy, povolující užívání nových vynálezů v hospodářství jen velice pomalu. Po první světové válce je už pro růst HDP vždy důležitější růst produktivity práce.

Ačkoliv ve Finsku nevznikl žádný z převratných technických vynálezů, všechny podstatné byly ve 20. století přejaty, částečně i díky politické reprezentaci, která si uvědomila důležitost inovací pro blahobyt země, takže v současnosti je Finsko v celkové úrovni produktivity práce srovnatelné s nejvyspělejšími světovými ekonomikami. Maliranta (2004) klade počátek vyrovnávání úrovně produktivity se světem do 80. let, kdy se výroba ve zpracovatelském průmyslu stěhovala do nově založených moderních továren, zatímco ve starých méně efektivních pracovní místa zanikala. Tuto restrukturalizaci uvnitř jednotlivých průmyslových odvětví označuje jako „kreativní destrukci“ a přičítá jí zhruba polovinu celkového růstu produktivity od té doby, druhou polovinu podle něj zapříčiňuje přesun k odvětvím s vyšší přidanou hodnotou, zejména k expandujícímu ICT sektoru. Castells a Himanen (2002) uvádějí průměrný roční přírůstek produktivity ve zpracovatelském průmyslu v 90. letech 7 % a ve výrobě telekomunikací dokonce 25 %. Dnešní úroveň produktivity se přesto mezi jednotlivými odvětvími značně liší, světové špičky dosahují odvětví zabývající se výrobou a užíváním ICT, dřevařský a papírenský průmysl a finančnictví, naopak pro řadu tradičních průmyslových odvětví i služeb je charakteristická v mezinárodním srovnání stále nízká produktivita a například ve stavebnictví, zdravotnictví a sociálních službách či obecněji v celém sektoru veřejných služeb došlo v letech 1995 až 2003 k poklesu produktivity (Prime Minister's Office 2004).

Výzkumu vlivu inovací na ekonomiku a produktivitu práce ve Finsku v letech 1945-1998 se ve své empiricky fundované práci věnuje Saarinen (2005). Dokládá, že inovační aktivita firem podporuje ekonomický růst a generuje zaměstnanost, protože firmy s významnou inovační aktivitou rostou průměrně rychleji než ostatní firmy. Z růstu počtu patentů a zvyšující se komplexity inovací

vzniklých ve Finsku ve 2. polovině 20. století usuzuje, že finské firmy dohnaly technologickou úroveň nejvyspělejších států a v odvětvích jako elektronika, výroba papíru, vývoj software nebo v bankovních službách se staly světovou špičkou. Také uvádí v souladu se Schumpeterovou tezí o malých firmách jakožto zdroji ekonomického růstu, že více než jedna třetina inovací vzniklých ve Finsku v 90. letech pochází od malých firem s méně než deseti zaměstnanci. Malé inovačně aktivní firmy často patří mezi nejmladší na trhu, většina jich vznikla díky komercializaci vědeckých objevů v oblasti ICT v 90. letech.

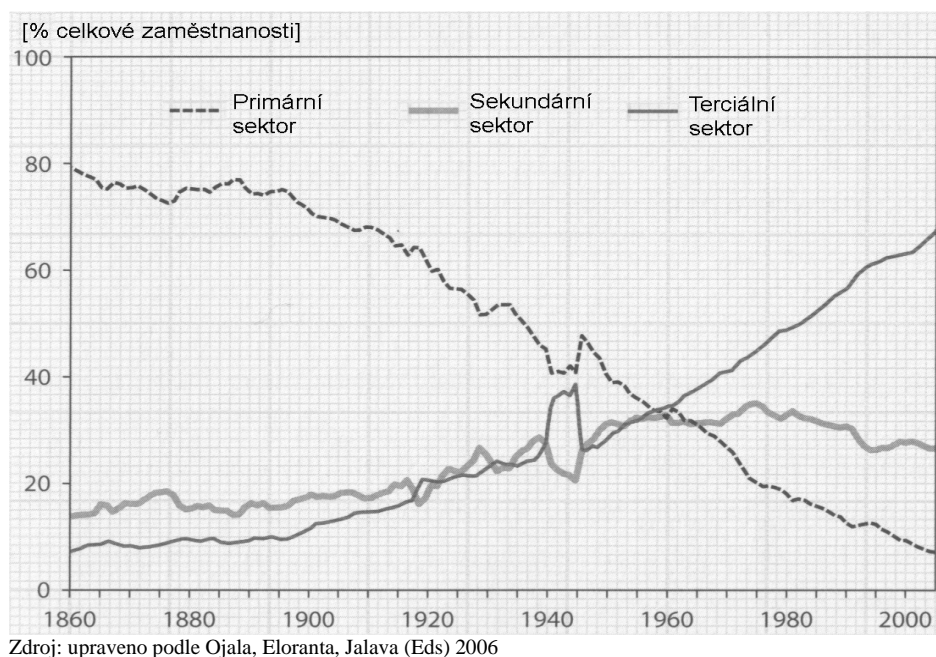
Rozvoj informačních technologií a s ním související rozšíření osobních počítačů a internetu bývá pokládán za nejvýznamnější inovace posledních let. Jejich vlivem na produktivitu práce ve Finsku se zabývají Rouvinen a Maliranta (2003), kteří na základě statistického šetření vyčíslují, že produktivita práce zaměstnance využívajícího tyto technologie je o 8-18 % vyšší než u ostatních pracujících. Autoři ovšem zároveň upozorňují na metodologicky problematické měření tohoto efektu a na značnou časovou prodlevu mezi zavedením technologií a zvýšením produktivity. Krátkodobě může být efekt zavedení těchto technologií nulový, protože jeho pozitivní dopady jsou negovány nutností investic při pořízování a údržbě nezbytné infrastruktury a náklady na zaškolení pracovníků. Informační technologie tedy nejsou automatickou zárukou růstu produktivity, spíše umožňují novou organizaci činností a jejich efektivita závisí čistě na jejich uživateli.

2.2 Strukturální změny v ekonomice

Radikální růst HDP a s ním spojené zvyšování životní úrovně by nebylo možné bez nezbytných strukturálních změn v hospodářství. Jak ve Finsku probíhaly strukturální změny naznačuje *Obrázek 3*, zobrazující vývoj podílů hlavních ekonomických sektorů na celkové zaměstnanosti od roku 1860. Lze rozeznat proběhnutí typického modernizačního procesu, charakterizovaného dlouhodobým snižováním podílu primárního sektoru (s porušením trendu za druhé světové války) a zvyšováním důležitosti terciéru. Specificky finským rysem je relativně pozdní industrializace, Hjerpe a Jalava (2006) ji kladou do období 1840 až 1930-1940, přičemž podle nich toto období není charakterizováno velkým růstem HDP způsobeným expanzí sekundéru, protože dopady nově zřízených průmyslových podniků na ekonomiku byly po dlouhou dobu pouze omezené. Dalším rysem typickým pro finský vývoj je dlouhodobě vysoký podíl priméru (téměř 50 % na zaměstnanosti ještě v 50. letech), který se snižuje odchodem zaměstnanců přímo do sektoru služeb, takže ve Finsku nedochází ke klasickému přerodu na post-industriální společnost zvyšováním zaměstnanosti v terciéru na úkor sekundéru. Pyöriä (2003) v této souvislosti konstatuje, že Finsko „věk strojů“ téměř přeskočilo a z převážně agrární společnosti se rapidní modernizací změnilo na ekonomiku s dominantní úlohou služeb za zhruba 40 let, nejrychleji z evropských demokracií. Až do 50. let lze ovšem Finsko

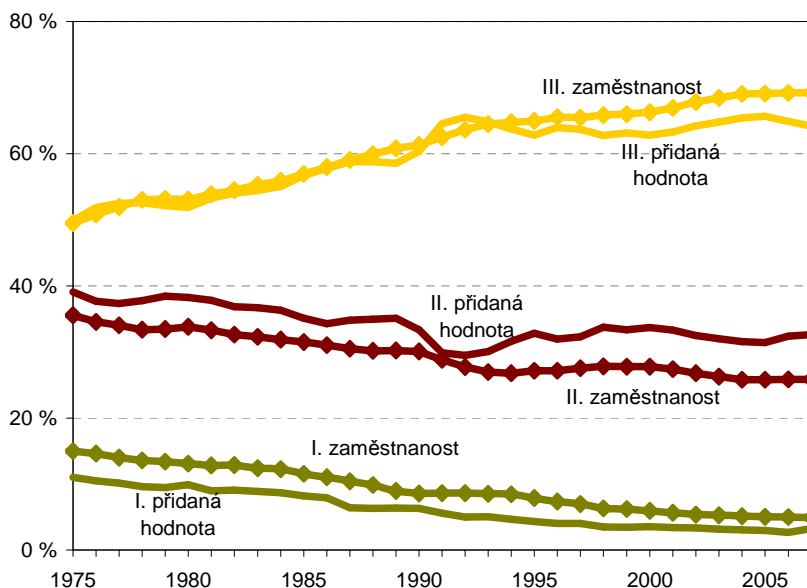
považovat za relativně chudou agrární společnost s malými sociálními rozdíly (Castells a Himanen 2002).

Obrázek 3: Vývoj zaměstnanosti v hlavních hospodářských sektorech, 1860-2000

Velký podíl zaměstnanosti v priméru Hjerppe a Jalava vysvětlují vysokými nároky na pracovní sílu v lesnictví, ve kterém se užívání moderní mechanizace a následné snížení počtu pracovníků uplatnilo až dlouho po 2. světové válce. Dalším důvodem může podle autorů být také nižší produktivita při pěstování obilnin, zaviněná horšími klimatickými podmínkami a pozdní modernizací zemědělství. Od konce 60. let zaměstnanost v primárním sektoru rychle klesá, takže v roce 2007 se na celkové zaměstnanosti podílí 5 %, přičemž lze očekávat ještě mírný pokles. Z Obrázku 4 je od poloviny 70. let patrný počátek deindustrializace, ve srovnání se zeměmi západní Evropy relativně pozdní, charakteristický snižováním zaměstnanosti i podílu na celkové přidané hodnotě v sekundéru. Počátkem 90. let lze rozpoznat propad průmyslové výroby způsobený ekonomickou krizí, který se krátkodobě projeví v sektoru služeb jako navýšení podílu na přidané hodnotě nad podíl na zaměstnanosti. Podíl sekundéru se v obou ukazatelích ve druhé polovině 90. let dokonce mírně zvyšuje rychlou expanzí ICT sektoru, od roku 2000 ovšem opět mírně klesá a v roce 2007 činí necelých 26 % na zaměstnanosti a necelých 33 % na tvorbě přidané hodnoty. Podíl terciéru se dostal nad úroveň podílu sekundéru na zaměstnanosti poprvé v roce 1955, o tři roky později překonal i podíl priméru na zaměstnanosti a od té doby už svůj podíl na úkor zbylých sektorů jen zvětšoval, takže v roce 2007 zaměstnávaly služby téměř 70 % zaměstnaného obyvatelstva a vytvářely téměř 65 % HDP (Statistics Finland 2009).

Obrázek 4: Podíly hlavních ekonomických sektorů na celkové zaměstnanosti a tvorbě přidané hodnoty, 1975-2007

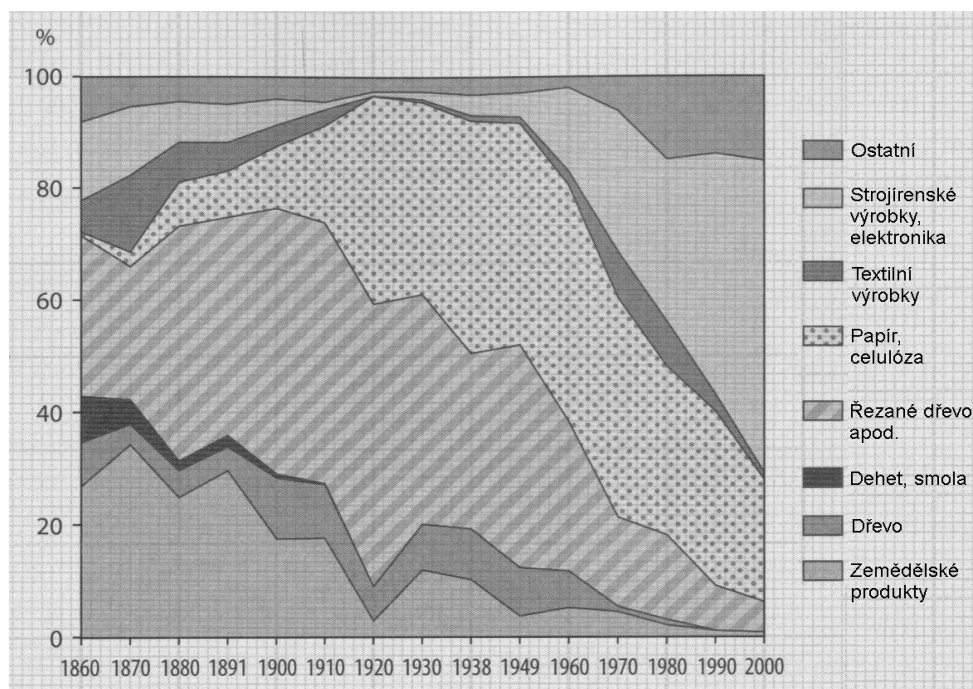

Poznámka: I. = primární sektor (zemědělství a lesnictví), II. = sekundární sektor (těžba, zpracovatelský průmysl, výroba elektřiny, stavebnictví), III. = terciální sektor (veškeré služby)
Zdroj: Statistics Finland (2009)

Dlouhodobé strukturální změny se odráží ve změnách struktury exportu, jehož vývoj výstižně vypovídá o ekonomické historii Finska – viz *Obrázek 5*. Koncem 19. století mizí význam dehtu a smoly, tradičních a v minulých stoletích prakticky jediných exportních artiklů země. Oba produkty se používaly k impregnaci trupů lodí, lan a vnitřku sudů a k jejich pracné výrobě, spočívající v pomalém spalování dřeva bohatého na pryskyřici, byly v lesnatém a levnou pracovní silou bohatě zásobeném Finsku ideální podmínky. Z předindustriálních produktů byl významnější ještě export mléčných výrobků, zejména másla do nedalekého Petrohradu, a řeziva z několika sporadicky existujících pil. Industrializace přináší zakládání textilních manufaktur a hutí, jejichž produkty rozšiřují finský export, a také zavedení parního pohonu v pilách, takže řezané dřevo získává od roku 1870 ve struktuře exportu na důležitosti díky vyšší efektivitě práce a možnosti dopravit jej po nově budované železnici i ze vzdálenějších oblastí. Užití parního pohonu umožnilo od roku 1860 za pouhých 15 let šestinásobné zvýšení hodnoty exportu výrobků ze dřeva (Ojala a Karonen 2006). Železnice a pokles cen lodní přepravy, hlavního způsobu obchodního spojení Finska s Evropou, činí v této době lukrativní i dosud přepravně příliš náročný vývoz surového nezpracovaného dřeva. Rozvoj papírenského průmyslu je umožněn vynálezem výroby papíru z dřevěných vláken z počátku 19. století, který učinil do této doby drahý a luxusní papír vyráběný z konopných a lněných vláken produktem běžné spotřeby. Ve Finsku se papírenský průmysl rozšiřuje koncem 19. století a jeho nejdůležitějším vývozním produktem je po řadu let polotovar celulóza, pro jejíž vývoz jsou kvůli značným clům na hotové produkty na cílových trzích lepší podmínky než pro vývoz papíru (Kaukiainen 2006). Výrobky dřevařského a papírenského průmyslu získávají během let v exportu zcela dominantní postavení a ještě do 50. let představují

zhruba 80 % jeho hodnoty. Po celou svoji historii až do této doby tedy vyvází Finsko především suroviny a produkty s malou až nepatrnou přidanou hodnotou, které jsou značně náročné na pracovní sílu a k jejichž vývozu je zapotřebí velká přepravní kapacita. Jeho komparativní výhody v mezinárodní konkurenci jsou tvořeny využitím přírodních zdrojů a levnou pracovní silou.

Obrázek 5: Podíly hlavních exportních artiklů na celkové hodnotě finského exportu, 1860-2000

Zdroj: upraveno podle Ojala, Eloranta, Jalava (Eds) 2006

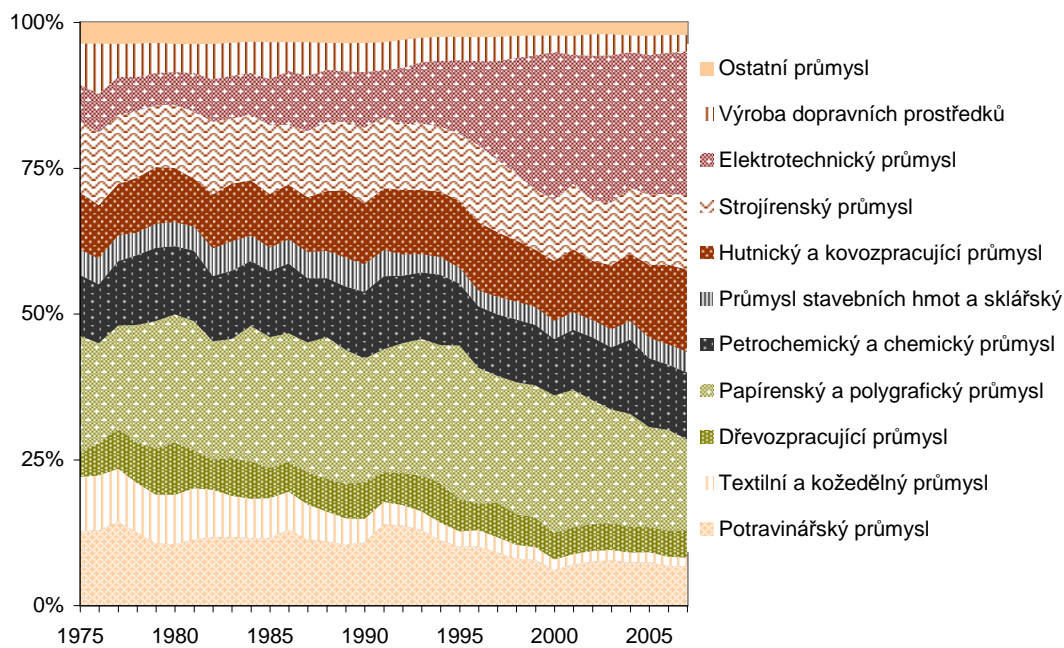
Teprve v 50. a 60. letech se Finsko mění ve všestranně vyspělou ekonomiku a tyto změny se odráží na struktuře exportu poklesem významu papíru a produktů ze dřeva a zvyšováním důležitosti strojírenství, kovovýroby a chemických výrobků. Dochází ke značnému nárůstu přidané hodnoty vyvážených produktů, hlavním vývozním artiklem papírenského průmyslu už není celulóza ale kvalitní papír. Podíl high-tech produktů s nejvyšší přidanou hodnotou na vývozu je stále relativně malý a koncem 80. let činí kolem 6 %. V 90. letech tento podíl rapidně roste až na 20 % v roce 2000 díky expanzi elektrotechnického průmyslu, hlavně výrobou telekomunikačních zařízení. Elektrotechnický průmysl se v roce 2000 stává nejvýznamnějším exportním odvětvím s 30% podílem na celkové hodnotě exportu, když jenom samotná Nokia má na celkové hodnotě exportu podíl 24 % (Kaukiainen 2006). Jeho podíl poté mírně klesá na zhruba 25 % v roce 2006, přesto vytváří nový pilíř finské ekonomiky vedle dnes exportně nejdůležitější kovovýroby a strojírenství (34 % v roce 2006), tradičního dřevařského a papírenského průmyslu (20 %) a chemického průmyslu s podílem 14 % (National Board of Customs 2006).

Historie vývoje exportu dokládá, jak se Finsko za relativně krátkou dobu změnilo z ekonomiky závislé na přírodních zdrojích a levné pracovní síle na vyspělou diverzifikovanou ekonomiku, jejíž hlavní komparativní výhodou je sociální kapitál, představovaný vzdělanou a již rozhodně ne levnou pracovní silou. Ta je schopna poskytnout znalosti a know-how potřebné k produkci technologicky náročných výrobků, které jsou svojí technickou vyspělostí konkurenceschopné na světových trzích. Export umožňuje Finsku, stejně jako dalším státům s malými domácími trhy, relativně úzkou specializaci na výroby s největšími konkurenčními výhodami, která by v případě neexistence zahraničního obchodu nebyla kvůli malému domácímu odbytu myslitelná. Takto je v zemi možný vznik globálních společností značného mezinárodního významu, ačkoliv to bylo dříve považováno za nereálné vinou malého finského trhu a značných překážek zahraničnímu obchodu v éře národního protekcionismu v 50. a 60. letech (Pyöriä 2003). Na druhou stranu také Finsko až do globalizace světového obchodu v 80. letech využívalo řadu protitržních opatření na ochranu svého trhu a podporu exportu. Vláda poskytovala investiční pomoc papírenským společnostem a podporovala jejich sdružování do kartelů kvůli snadnějšímu proniknutí na zahraniční trhy, vlastnictví finských firem cizinci a přímé zahraniční investice byly legislativně silně regulovány, devalvace finské marky byla běžným zásahem pomáhajícím v inflaci sužované ekonomice exportérům na úkor domácností kupujících zboží v zahraničí a zahraniční obchod se Sovětským svazem nebyl výsledkem působení tržních mechanismů, ale byl dopředu sjednáván politiky obou zemí (Hjerpe a Jalava 2006).

Výše popsané ekonomické změny pro období od roku 1975 dokumentuje *Obrázek 6*, zobrazující vývoj struktury zpracovatelského průmyslu. Zřejmé je snižování důležitosti tradičního textilního průmyslu, který v 80. letech nedokáže čelit konkurenci levnějších výrobků ze západní Evropy a po krizi počátku 90. let, která znamená bankrot pro většinu starých rodinných textilek, je jeho význam v ekonomice jen velmi malý (Saarinen 2005). Snižuje se také relativní důležitost dřevozpracujícího a papírenského průmyslu, přesto tato odvětví vytváří stále více než pětinu přidané hodnoty zpracovatelského průmyslu, v daném období zvyšují svoji produkci a objemy vývozu a finské papírenské společnosti patří k nejvýznamnějším producentům papíru na světě. Poměrně stabilní v čase je více než 10% podíl chemického průmyslu, který je zaměřen zejména na uspokojení poptávky od ostatních průmyslových odvětví, zemědělství a dopravy. Zhruba čtvrtinový podíl si dohromady udržují kovodělný a strojírenský průmysl, vyrábějící pro export například vybavení do papíren, výtahy nebo díly pro domácí výrobu dopravních prostředků. Ta je dnes s podílem kolem 3 % relativně málo významná, přesto je Finsko specializované a konkurenceschopné například ve výrobě luxusních výletních lodí. Výroba automobilů, pro řadu rozvinutých zemí důležité odvětví, téměř chybí, montuje se jen několik modelů v licenci (Saarinen 2005). Nejdůležitější strukturální změnu představuje expanze elektrotechnického průmyslu ve 2. polovině 90. let, jeho podíl narostl ze zhruba 6 % koncem 70. let na dnešních 25 %, když roční přírůstek objemu přidané hodnoty byl v letech 1998-2000 téměř 40 % (Statistics Finland 2009). Za tímto výjimečným růstem stojí téměř výhradně boom výroby

telekomunikačních zařízení a je spojený převážně s firmou Nokia, která se roku 1998 stala největším výrobcem mobilních telefonů na světě a tuto pozici si stále udržuje (Steinbock 2004).

Obrázek 6: Podíly průmyslových odvětví na přidané hodnotě vytvořené zpracovatelským průmyslem, 1975-2007

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Celkové zhodnocení vývoje v 90. letech nabízí Schienstock (2004), který chápe změny ve Finsku jako širší ekonomickou i sociální transformaci na kvalitativně odlišnou organizaci společnosti. Její označení se ve vědecké komunitě dosud různí, když jsou pro její výslednou formu užívány názvy jako znalostní ekonomika (knowledge economy), informační společnost (information society), učící se ekonomika (learning economy) či obecně pouze nová ekonomika (new economy). Bez ohledu na indikátory používané při charakteristice nově vzniklé organizace podle autora tato transformace proběhla tak rychle a s takovou intenzitou jen v málokteré vyspělé zemi, takže Finsko je dnes v hodnocení transformačních procesů na světové špici. V rámci této šířeji chápané změny společenské organizace lze vymezit synchronně probíhající úžeji pojatou transformaci hospodářskou, popisovanou finskými autory jako přechod od tradičních, na přírodních zdrojích závislých odvětví k technologicky náročným odvětvím s vysokou přidanou hodnotou (Pyöriä 2003) nebo jako posun od ekonomiky závislé na kapitálově náročných odvětvích a investicích k ekonomice založené na inovacích a kvalifikovaném lidském kapitálu (Rouvinen a Ylä-Anttila 2004, Asplund a Maliranta 2006).

Dokladem úspěšnosti hospodářské transformace je změna v hodnocení celkové konkurenceschopnosti finské ekonomiky, vyjádřené komplexním indexem konkurenceschopnosti,

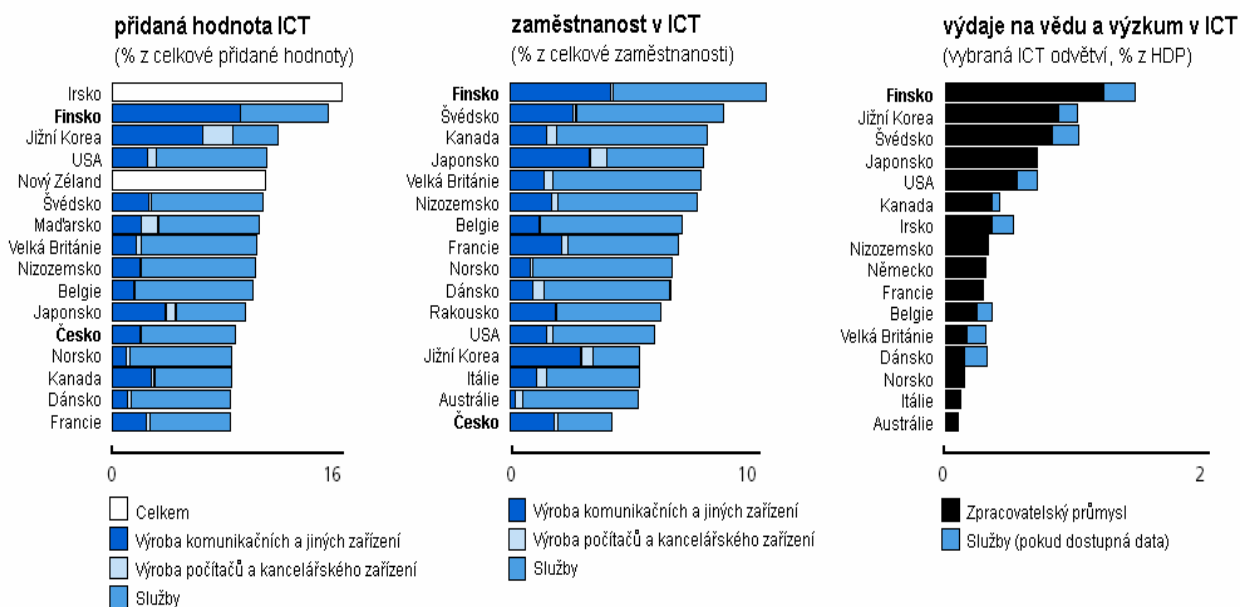
konstruovaným Světovým ekonomickým fórem (Global Competitiveness Index, dříve Growth Competitiveness Index) - Finsko se posunulo z 19. místa v roce 1997 na 1. místo na světě v roce 2001; pro období 2008-2009 pak bylo na 6. místě (Rouvinen 2001, Schwab a Porter 2008). Finští autoři ovšem přistupují k tomuto pozitivnímu hodnocení skepticky, Vartia a Nikinmaa (2004) například dokládají, že mezi umístěním v žebříčku konkurenceschopnosti a růstem HDP na obyvatele je jen velmi slabá statistická korelace a že tedy z dobrého umístění v žebříčku nelze usuzovat na budoucí růst HDP, jak bylo typické pro Japonsko v 90. letech – ač na špici žebříčku, jeho ekonomický růst v té době byl relativně malý. Rouvinen (2001) dokonce napadá samotnou konstrukci indexu, vypočítávaného jako souhrn „tvrdých“ statistických dat a „měkkých“ subjektivních dat získaných z dotazníkových šetření, když podle něj rozsah šetření pro sledované základní ukazatele je v každé zemi podstatně jinak rozsáhlý, takže u méně statisticky podchycených zemí stačí změna názoru pouhého jednoho respondenta k signifikantní změně v celkovém pořadí země na žebříčku. Vadí mu také poměrně vágní definování konkurenceschopnosti a subjektivní určování silných a slabých stránek země, podmíněné hodnotovou orientací autorů indexu – například důraz na sociální soudržnost může být hodnocen liberálním autorem jako překážka, kdežto sociálně smýšlejícím jako klad. Hlavní přínos takového srovnání pro Finsko vidí Rouvinen zejména v jeho mezinárodním zviditelnění a zvýšení jeho přitažlivosti pro působení mezinárodních společností.

2.3 Vývoj finského ICT sektoru a význam Nokie

Koski et al. (2002) považují rozvoj ICT za hlavního strůjce ekonomických a strukturálních změn ve vyspělých společnostech s podstatnými makroekonomickými dopady, způsobenými jak zaváděním a využíváním ICT v průmyslu a službách tak jejich samotnou produkcí a poskytováním navazujících služeb. Ve své analýze dokládají, že výroba ICT se v 90. letech stále více koncentruje, země na ICT již specializované se v čase na toto odvětví specializují stále více a pro země se zaostávajícím ICT sektorem je značně obtížné překonat zvětšující se technologickou mezeru a stát se například významnými producenty ICT. Výjimkou z těchto tendencí je podle autorů Finsko, které se v 90. letech změnilo ze země s velmi malým významem ICT na jednu ze zemí na ICT vůbec nejvíce specializovaných. Relativní specializaci zemí na různé činnosti spojené s ICT ukazuje pro rok 2000 *Obrázek 7*, ze kterého je patrné, že Finsko bylo nejvíce specializovanou zemí na světě ve výrobě komunikačních zařízení. Ačkoliv Paija a Rouvinen (2004) podotýkají, že vysoká specializace na výrobu ICT nemusí znamenat i jejich rozšířené používání ve společnosti, patří Finsko společně s ostatními severskými zeměmi (Norsko, Švédsko, Dánsko, Island) ke světové špici i v užívání ICT a má vysoce rozvinutou technickou infrastrukturu. Podle Nordic Council of Ministers (2005) měla ve Finsku přístup k mobilnímu telefonu naprostá většina domácností, 54 % domácností mělo v roce 2005 přístup k internetu z domova, 63 % obyvatel Finska využívalo v roce 2004 internet jednou týdně a

častěji (průměr EU-15 41 %, Česka 25 % obyvatel) a ze všech uživatelů internetu jich ve Finsku 72 % využívalo sofistikovanější služby jako internetové bankovníctví (průměr EU-15 40 %, Česka 15 % všech uživatelů internetu).

Obrázek 7: Země nejvíce specializované na informační a komunikační technologie v roce 2000

Zdroj: upraveno podle Paija a Rouvinen (2004), pro přesné vymezení ICT odvětví viz OECD (2002)

Důvody specializace Finska na telekomunikace nalézají finští autoři ve specifickém historickém vývoji (Paija 2001, Rouvinen a Ylä-Anttila 2004, Asplund a Maliranta 2006). Předně, provozování telefonní sítě se nikdy nestalo státním monopolem a ani výroba telekomunikačních potřeb nebyla monopolizována a vedle státních společností mohly působit i soukromé. Finský trh byl výjimečný, protože umožňoval konkurenci operátorů a výrobců a byl otevřen zahraničním firmám, kdežto ve většině ostatních zemí byly telekomunikace doménou státních monopolů. Paija a Rouvinen (2004) vidí jako počátek tohoto vývoje telefonní dekret z roku 1886, kterým finský senát udělil několik soukromých licencí k provozování telegrafního spojení. Po vzniku nezávislého Finska v roce 1917 se provozování telegrafní a telefonní sítě ujímá i stát a země se díky velkému množství operátorů stává pro zahraniční i vznikající domácí výrobce zkušebnou nových telekomunikačních technologií a získává moderní komunikační infrastrukturu.

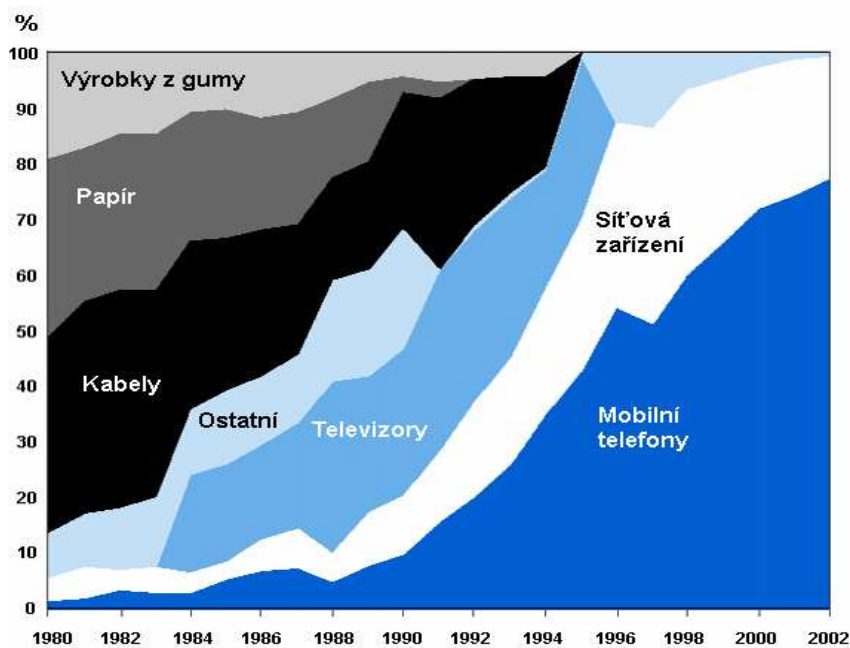
Rozvoj bezdrátové komunikace, podporovaný veřejnými zakázkami pro potřeby armády, vyústil v 80. letech spoluprací severských zemí při vzniku první analogové sítě pro mobilní telefony NMT (Nordic Mobile Telephony), jejíž technické standardy se staly normou i v dalších zemích a která stimulovala výrobu finských dodavatelů. Úplná liberalizace finského telekomunikačního trhu proběhla

již počátkem 90. let, o několik let dříve než ve většině vyspělých zemí, a umožnila komerční využívání bezdrátových sítí, dosud spravovaných státem.

Technologický náskok Finska v oblasti mobilní komunikace vrcholí v roce 1991, kdy je v Helsinkách uskutečněn první komerční hovor využívající technického standardu nové generace GSM (Global System for Mobile communications, původně Groupe Spécial Mobile podle mezinárodní skupiny telefonních operátorů zodpovědné za jeho vývoj), a to telefonem Nokia v síti vybudované firmou Nokia (Paija 2001). Doplnkovým produktem vývoje GSM je protokol SMS (Short Message Service), umožňující přenos textových zpráv a původně plánovaný na výměnu urgentních věcných sdělení; protože vývojáři nepředpokládali významné komerční využití této služby, byla jako součást GSM standardu volně distribuována mezi všechny společnosti podílející se na jejím vývoji (Salonen 2009). Tato okrajová služba se ovšem stala ve Finsku a posléze ve většině zemí přejímajících mobilní kulturu nesmírně populární zejména mezi mladými lidmi a její provozování dnes přináší mobilním operátorům podstatné zisky – finský inženýr Matti Makkonen, který v 80. letech při vývoji GSM s myšlenkou SMS přišel, se dnes snaží zapomenout na to, že mohl být v případě patentování svého vynálezu multimilionářem (Pietiläinen 2006). Právě všeobecné rozšíření a přijetí standardu GSM jako technologie umožňující digitalizaci rádiového přenosu bylo výchozím bodem pro úspěch Nokie, která se během 80. let podstatným způsobem podílela na vývoji tohoto standardu a dnes vlastní 40 % z více než 2000 klíčových patentů vzniklých v rámci jeho vývoje (Rouvinen a Ylä-Anttila 2004).

Nokia patří k nejstarším finským firmám, byla založena roku 1865 a její jméno pochází od města Nokia, ležícího západně od Tampere. K původní výrobě celulózy během času přidružila další aktivity a od 2. poloviny 20. století se řadí mezi největší společnosti ve Finsku. V 60. letech zakládá divizi elektroniky, ve které je nejdůležitější výroba elektrických kabelů; výroba telekomunikačních zařízení je až do konce 80. let pouze okrajová, přestože v této době už firma integruje většinu ve Finsku existujících výrobců telekomunikací a získává tak v tomto oboru klíčovou úlohu (Rouvinen a Ylä-Anttila 2004). Zásadním zlomem v existenci firmy je krize počátku 90. let, kdy se projeví důsledky neuvážené akviziční politiky, investic do neperspektivních výrob a rozpad trhu SSSR, a firma téměř zbankrotuje. Nový generální ředitel Jorma Ollila správně odhaduje komerční potenciál mobilní komunikace a zaměřuje firmu pouze na výrobu mobilních telefonů a zařízení pro telekomunikační sítě; nesouvisející aktivity jsou rozprodány a Nokia se mění z nesourodého konglomerátu na společnost s jasně definovaným klíčovým odvětvím – viz *Obrázek 8*. Vnitřní organizační změny, liberalizace světových trhů, přijetí GSM standardu za normu pro bezdrátovou komunikaci a celosvětově rostoucí poptávka po mobilních telefonech, které se stávají předmětem běžné potřeby a součástí životního stylu lidí na celém světě, umožňují bezprecedentní nárůst výroby a exportu Nokie. Ta se za dekádu mění na globálně působící společnost s obrovským významem pro celou finskou ekonomiku a společnost.

Obrázek 8: Prodeje Nokie podle druhu výrobků 1980-2002

Zdroj: upraveno podle Rouvinen a Ylä-Anttila (2004)

Ojala a Karonen (2006) uvádějí, že v letech 1991 až 2001 Nokia zdvojnásobila počet svých zaměstnanců, zdesetinásobila obrat, zestonásobila zisky a zvýšila svoji tržní hodnotu třicetkrát. Konec omezování cizího vlastnictví ve Finsku v 90. letech přinesl podstatnou změnu vlastnické struktury firmy, která přechází od finských vlastníků pod kontrolu převážně amerických institucionálních investorů, takže dnes vlastní finští akcionáři jen 11 % společnosti (Nokia Corporation 2009). V roce 2008 měla společnost výrobní jednotky v 10 zemích a celkově zaměstnávala téměř 126 000 lidí, z toho více než 23 000 ve Finsku; nejdůležitější trh pro ni představovala Čína a Indie, dohromady s více než pětiovým podílem na celkové hodnotě prodeje (Nokia Corporation 2009). I přes globalizaci svých aktivit má firma klíčovou úlohu ve finské ekonomice, Hirvonen (2004) odhaduje, že v době vrcholící expanze mobilní komunikace v roce 2000 Nokia vytvořila 1,6 % ročního přírůstku HDP Finska, který byl pro tento rok 5,1 %, tedy téměř třetinu růstu HDP. Ačkoliv jsou výrobní jednotky od 90. let lokalizovány spíše do zemí s levnou pracovní silou, ústředí společnosti zůstává v Espoo a značná část výzkumu je dosud realizována ve Finsku – v roce 2000 se Nokia podílela více než 30 % na celkových výdajích na vědu a výzkum realizovaných ve Finsku (Ali-Yrkkö 2001). Její nepřímý dopad na ekonomiku a společnost je ještě výraznější a obtížně vyčíslitelný, zahrnuje rozsáhlou síť firemních subdodavatelů, intenzivní spolupráci s finskými univerzitami při výzkumu, značný podíl na tvorbě inovací a transferu know-how mezi ostatní firmy (pro vliv Nokie na tvorbu inovací ve Finsku viz Ali-Yrkkö a Hermans 2004) nebo důležitou roli při formování státní průmyslové a vzdělanostní politiky. Úspěch firmy je i důležitým prvkem při posilování vědomí finské identity a její generální ředitel je respektovanou osobou v domácí politice – Jorma Ollila tak směl

moderovat první televizní debatu mezi kandidáty na prezidenta země před volbami v roce 2005 (Ojala a Karonen 2006).

Ačkoliv finský ICT sektor tvořilo v roce 2002 více než 6000 firem působících v různých odvětvích, význam jen málokteré další přesahuje národní úroveň (Paija a Rouvinen 2004). Nadnárodně působí bývalý státní telefonní operátor Sonera, který se významně podílel na vývoji mobilní komunikace, a dnes se po fúzi se švédským operátorem Telia angažuje v severských zemích a východní Evropě. K největším poskytovatelům IT služeb v Evropě patří poradenská a vývojářská firma TietoEnator; finské firmy zabývající se výrobou software jsou spíše malé, přesto ve specializovaných oblastech jako ochrana dat nebo obsluha počítačových sítí globálně úspěšné. Ve Finsku také od 90. let působí řada významných globálních ICT firem, přilákaných boomem mobilní komunikace - svoji výzkumnou nebo vývojářskou pobočku sem umístily firmy jako IBM, Fujitsu, Ericsson, Siemens nebo Panasonic (Steinbock 2004).

Dominantní roli ve finském ICT sektoru má i přes rozvoj ostatních aktivit stále mobilní komunikace, jejíž rozvoj v 90. letech vysloužil Finsku přezdívku „wireless valley“, v narážce na kalifornské „silicon valley“, proslulé zrodem počítačů (Steinbock 2004). Z finských ICT společností je zdaleka nejdůležitější Nokia, jejíž význam Steinbock (2004, str. 109) shrnuje konstatováním, že „ICT sektor vznikl kolem Nokie, je podpírán Nokii a vyvíjí se s Nokii“. Lemola (2004) dokonce připouští, že úloha Nokie ve vývoji země může být větší, než si je většina Finů ochotna přiznat. Tato přílišná závislost na jedné firmě je ovšem vnímána s jistými obavami, protože jakékoliv její obtíže se okamžitě přenáší na celou ekonomiku, jak se ukázalo v roce 2002 po krachu spekulativní bubliny technologických akcií, který velmi zbrzdil růst finského HDP (Pyöriä 2003). Velkou výzvou pro Nokii představuje především budoucí vývoj ICT, zejména v souvislosti s investičně velmi náročným přechodem na třetí generaci technických standardů mobilní komunikace (3G nebo UMTS, Universal Mobile Telecommunication System) nebo technologické sblížení mobilů s počítači, které vystavuje Nokii konkurenci amerických společností jako Microsoft a Intel a jejich technologii bezdrátového přenosu dat WLAN (wireless local area network, běžněji nepřesně označované jako Wi-Fi).

Podstatnou úlohu při formování informační společnosti měli i sami finští občané díky svému zájmu o nové technologie - Castells a Himanen (2002) v této souvislosti oprávněně zdůrazňují roli finských hackerů při popularizaci internetu. Hackery chápou nikoliv jako pachatele počítačové kriminality, ale jako talentované jednotlivce, pocházející většinou z akademických kruhů technických univerzit, kteří často bez finanční podpory, pouze s motivací vyřešit technický problém, dokážou vytvořit zásadní inovaci ve svém oboru. Jejich působení je svázané s prostředím internetu, jehož fungování je založeno na otevřených technických standardech a umožňuje tak přispět každému zainteresovanému jedinci k jeho vývoji.

Byli to finští hackeři, jejichž zásluhou se internet koncem 80. let poprvé rozšířil mimo místo svého zrodu v USA do severovýchodních zemí a kteří jej po jeho komercializaci v 90. letech první poskytovali ve Finsku jako službu. Skupina studentů z Helsinské technické univerzity naprogramovala v roce 1992 vůbec první grafický webový prohlížeč, o jeho komerční využití ale neměla zájem a nechala tak prostor pro úspěch pozdějších amerických prohlížečů Mosaic a Netscape. Na stejné univerzitě působící Tatu Ylönen vytvořil roku 1995 síťový protokol SSH (Secure Shell), první verzi dnes světově rozšířeného standardu pro zabezpečené síťové spojení, a z touhy po větší bezpečnosti sítě jej publikoval s otevřeným kódem. Ve Finsku vznikla také myšlenka konverzace v reálném čase po síti, dnes samozřejmá součást sociálního vyžití na internetu; autorem prvního programu umožňujícího okamžitou výměnu zpráv IRC (Internet Relay Chat) je Jarkko Oikarinen, student univerzity v Oulu, který svůj koncept postavil na ideálu možnosti svobodného a anonymního vyjádření názoru. Téměř kultovní pozici si v internetové komunitě vydobyl helsinský student Linus Torvalds, který v roce 1991 vytvořil první verzi operačního systému Linux, založenou na modelu otevřeného zdrojového kódu (open source). Tento koncept umožňuje široké komunitě příznivců programu neustálé vylepšování technických řešení a vymýšlení libovolných nadstavb a aplikací, takže tento volně dostupný systém je dnes na poli osobních počítačů jediným vážnějším konkurentem komerčního operačního systému Windows společnosti Microsoft a navzdory svému celkovému malému tržnímu podílu roste jeho obliba zejména v rozvojových zemích – například několik indických svazových států využívá nebo plánuje využívat Linux při výuce ve školách či ve svých vládních institucích (Lakshman 2006).

Zmíněné inovace sice nemají přímou souvislost s ekonomickým růstem, protože jejich komerční využití je omezené a často přímo v rozporu s idejemi jejich tvůrců, dobře ale ilustrují, že Finsko patřilo k prvním zemím těžícím z rozvoje informačních technologií a že tento rozvoj spoluvytvářelo. Lze konstatovat, že celosvětový rozvoj ICT přinesl Finsku pravděpodobně poprvé v jeho historii možnost ovlivňovat životní styl lidí v jiných zemích, ať už specializací na mobilní komunikaci nebo inovacemi v oblasti internetu, a umožnil mu snížením významu geografické vzdálenosti jisté překonání jeho periferní polohy a zařazení k zemím určujícím vývoj v daných oblastech.

2.4 Determinanty společenského vývoje v 90. letech

Transformace finské společnosti byla komplexní změnou podmíněnou součinností několika různě důležitých faktorů. Schienstock (2004) ji v obecné rovině chápe jako výsledek interakce ekonomického tlaku, několika kritických událostí a endogenních vývojových procesů, přinášejících zásadní institucionální a organizační změny. Většina transformační tíhy byla nesena dynamickou změnou na mikroekonomické úrovni, když se firmy vyrovnávaly s novou realitou globalizující se světové ekonomiky, podstatnou úlohu ale měla i makroekonomická politika státu, nastavující nové

celospolečenské strategické priority, upravující regulační rámec a poskytující dostatek prostředků k uskutečnění kýžených změn směřováním finančních transferů do preferovaných oblastí. V neposlední řadě se projevil také vliv finských specifik a příznivá koincidence externích procesů a šťastných náhod.

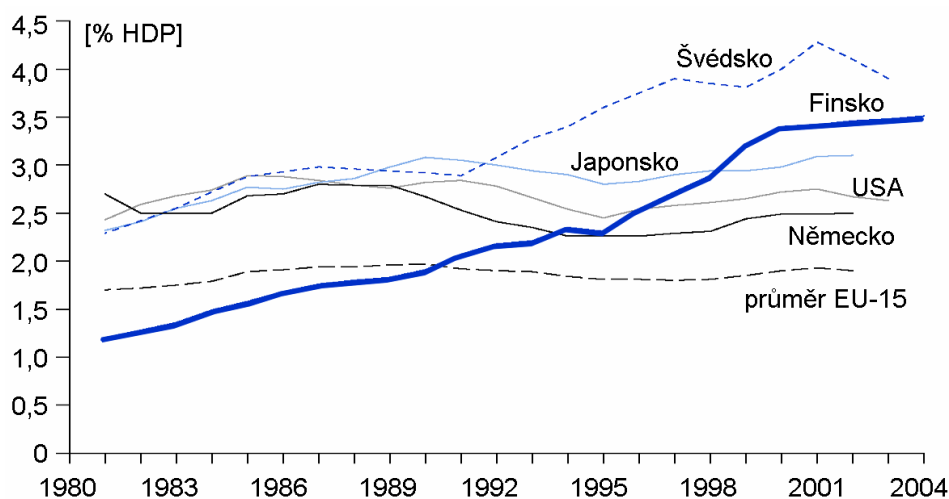
Paija (2001) se domnívá, že hlavní procesy vedoucí k transformaci Finska na inovacemi taženou ekonomiku nastartovala činnost veřejného sektoru. Politici si společně s hlavními představiteli podnikatelského sektoru od 70. let počali uvědomovat, že přílišná závislost země na tradičním papírenském a strojírenském průmyslu může být dlouhodobě nežádoucí a počali orientovat hospodářství na nové technologie ve snaze podpořit jeho diverzifikaci (Schienstock 2004). Výsledkem byla obměna státní politiky v oblasti podpory průmyslu, formulování nové technologické politiky, zvýšení výdajů na vědu a výzkum, orientace školství na přírodní a technické vědy a založení řady institucí podporujících a koordinujících tyto nové cíle. Již roce 1967 byl podle švédského vzoru založen Národní fond pro vědu a výzkum (Finnish National Fund for Research and Development, Sitra) s cílem poskytovat veřejné finance na výzkum realizovaný soukromými společnostmi. V roce 1983 byla založena Národní technologická agentura (National Technology Agency, Tekes), reagující na potřebu vytvořit samostatnou instituci zodpovídající za přípravu a implementaci státní politiky na podporu vědy a výzkumu. Agentura také poskytuje granty na výzkumné projekty v rámci jí definovaných technologických programů – Koski et al. (2006) odhadují, že od poloviny 80. let do roku 2000 spolufinancovala více jak 60 % všech významných inovací vzniklých v té době ve Finsku. V roce 1986 vzniká Rada pro vědeckou a technologickou politiku (Science and Technology Policy Council) jako nejvyšší institucionální zastřešení pro snahy o společenskou koordinaci v oblasti vědy, výzkumu a tvorby inovací. Radě předsedá premiér země, je obsazována nejvyššími představiteli akademické obce, vládními politiky, zástupci průmyslu a dokonce i členy odborových organizací, kteří spolu dohadují otázky strategického směřování státní politiky v reakci na aktuální hospodářskou a společenskou situaci. Ačkoliv se jedná převážně o poradní orgán, jeho respektovaná pozice zaručuje přijetí jeho doporučení bez ohledu na změny vlády, čímž je zajištěna žádoucí kontinuita formulované politiky (Lemola 2004).

Výsledkem spolupráce v Radě pro vědeckou a technologickou politiku jsou mimo jiné dva koncepty, utvářející od 90. let ideový rámec politiky na podporu vědy a výzkumu ve Finsku: národní inovační systém (national innovation system) a koncept clusterů (cluster approach), oba s přesahy do politiky regionální. Národní inovační systém se snaží zintenzivněním propojení vědy, technologie a ekonomiky podpořit tvorbu a komercializaci inovací; koncept clusterů se stal hlavním východiskem technologické politiky a zdůrazňuje úlohu státu jako prostředníka poskytujícího soukromému sektoru pomoc v získávání informací a znalostí za účelem zvýšení konkurenceschopnosti hospodářství (Asplund a Maliranta 2006). Lemola (2004) zdůrazňuje jak symbolický význam těchto konceptů pro strukturální změny a přechod na informační společnost, tak jejich praktický dopad v měřitelném

zvýšení počtu inovací. Za důležitou motivaci k podpoře vědy a výzkumu také považuje psychologickou potřebu dosáhnout v mezinárodním srovnání úrovně nejvyspělejších zemí, což se v 90. letech skutečně podařilo (pro detailní přehled vývoje institucí a politik zabývajících se vědou a výzkumem viz Lemola, 2004, nebo Koski et al., 2006).

Viditelným dopadem celospolečenské snahy po transformaci bylo postupné navyšování výdajů na vědu a výzkum. Jak ukazuje *Obrázek 9*, počátkem 80. let vydávalo Finsko na vědu a výzkum vzhledem k HDP podstatně méně než nejvyspělejší země. Tato situace se v dalších letech díky značným investicím veřejného i soukromého sektoru zlepšuje a dokonce ani za krize počátku 90. let stát v investování do vědy a výzkumu nepolevuje, ačkoliv jinak všechny veřejné výdaje jsou v této době drasticky redukovány (Lemola 2004). V roce 1996 doporučuje Rada pro vědeckou a technologickou politiku zvýšit celkové investice na vědu a výzkum na 3 % HDP v roce 2000, což se daří, do značné míry i díky směřování výnosů z privatizací velkých státních společností na tyto investice (Lemola 2004). Finsko už je v této době na druhém místě na světě za Švédskem v intenzitě investic do vědy a výzkumu a tuto pozici si stále udržuje, když v roce 2004 tyto investice činily asi 3,5 % HDP (Asplund a Maliranta 2006). Ačkoliv absolutně se státní investice do vědy a výzkumu od 80. let stále zvyšovaly, relativně jejich význam klesal z asi 40 % na zhruba 25 % celkových investic v roce 2004, takže asi 3/4 celkových investic do vědy a výzkumu dnes realizuje soukromý sektor. Právě ten tedy stojí za většinou přírůstkem výdajů na vědu a výzkum, když nejdůležitější roli hrají výdaje ICT sektoru a v jeho rámci Nokie (Koski et al. 2006).

Obrázek 9: Celkové výdaje na vědu a výzkum ve vybraných zemích, 1981-2004

Zdroj: upraveno podle Koski et al. (2006)

Podstatnou složkou vývoje od 80. let byl důraz na vzdělání obyvatelstva, zejména růst významu terciárního vzdělávání. To dnes ve Finsku nabízí 49 veřejných vysokých škol, z nichž je 20 tradičních univerzit realizujících spíše základní vědecký výzkum a 29 polytechnik, orientovaných více

na praxi a spolupráci se soukromými i veřejnými organizacemi (Koski et al. 2006). Základním principem školského systému je rovný přístup ke vzdělání bez ohledu na sociální status studenta nebo na region, ze kterého student pochází. Důsledkem jsou vysoké školy bez placení školného, které jsou rovnoměrně rozložené ve všech významnějších městech a na které každoročně nastupuje asi 45 % každé věkové kohorty (Asplund a Maliranta 2006). Relativní dostatek vzdělané pracovní síly v oblasti přírodních věd, techniky a inženýrských oborů, směrů podporovaných státními politikami od 80. let, byl důležitým východiskem pro úspěšný rozvoj ICT v 90. letech. Expanze elektrotechnického sektoru pak zpětně v 90. letech ovlivňovala vzdělávací systém, když si poptávka po kvalifikovaných pracovnících vynutila rozšíření výukových kapacit technických škol. Svobodným bádáním na univerzitách vzniká mnoho technických inovací využívaných soukromým sektorem, jehož představitelé si význam vzdělání pro ekonomický růst dobře uvědomují a například Nokia od 80. let systematicky prezentuje veřejnosti myšlenku, že vzdělání a znalosti jsou základem národní konkurenceschopnosti (Paija a Rouvinen 2004).

Castells a Himanen (2002) věnují s ohledem na společenskou transformaci 90. let značnou pozornost atributům finského sociálního státu (welfare state). Celosvětovým trendem je podle nich s přechodem na informační společnost značný růst sociálních rozdílů, protože nová společenská organizace přináší prospěch zejména těm jedincům, kteří mají předpoklady jejích možností dostatečně využívat, kdežto participace méně disponovaných jednotlivců je obtížnější a v krajním případě u nich může dojít až k sociální exkluzi a nemožnosti změnit vlastními silami své postavení. Finsko, podobně jako ostatní severské země, vybudovalo ve 2. polovině 20. století rozsáhlý sociální stát, který svým občanům umožňuje snadnější překonání obtížných situací a v době rostoucí sociální polarizace v informační společnosti udržuje finskou společnost navzdory globálním trendům relativně homogenní. Jeho benefity jsou poskytovány občanům řadou veřejných organizací a patří k nim již zmiňované kvalitní školství, všeobecně dostupná zdravotní péče, různé systémy sociálních dávek a veřejných podpor nebo kolektivní ochrana zaměstnanců a podpora jejich rekvalifikace. Castells a Himanen usuzují, že tyto extenzivní podpůrné mechanismy přispěly do značné míry k úspěchu transformace na informační společnost, protože jejich existence zvýšila ochotu lidí přijmout žádoucí změny a zmírnila negativní ekonomické dopady – autoři ovšem opomíjejí, že příliš rozsáhlý sociální stát může společenské změny také brzdit, když je pro příjemce benefitů místo krátkodobého využití pomoci při adaptaci na nové prostředí pohodlnější dlouhodobě neodůvodněně profitovat z podpůrné sítě. Schienstock (2004) porovnává vývoj sociálního státu ve Švédsku a ve Finsku v 90. letech a shledává, že Finsko si udrželo sociální stát v daleko větším rozsahu a v podstatě nezměněný, což je ovšem vykoupeno jednou z největších měr zdanění na světě. Ta je obyvatelstvem na jednu stranu vnímána jako demotivující k podnikatelské aktivitě, na druhou stranu ovšem většina Finů nesouhlasí se snížením daňové zátěže, pokud by to vedlo k omezování veřejných služeb. Většina lidí také sdílí důvěru ve veřejné instituce zajišťující základní funkce státu a nepřeje si zvětšování sociálních rozdílů

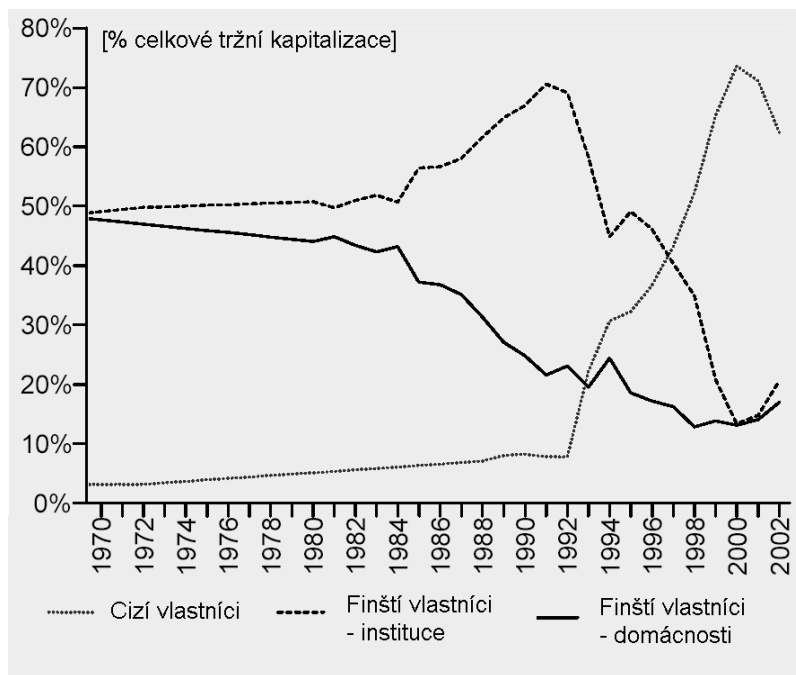
v zemi (Haavisto a Nyberg 2007). Důraz na sociální spravedlnost vede až ke kuriózním případům, kdy například výše dopravních pokut je přímo úměrná platu pachatele přestupku, takže v roce 2001 policisté vyměřili pokutu 116000 € manažerovi Nokie Anssi Vanjokimu za překročení rychlostního limitu o 25 km/h v obytné zóně Helsinek (BBC 2002).

Finským specifikem, akcentovaným při vysvětlování úspěchu transformace, je velký význam sociálního kapitálu. Mnoho autorů si všímá důležitosti obecně pojaté kooperace na různých úrovních, která přirozeně existuje ve všech zemích, ale ve Finsku se jeví být výjimečně intenzivní. Ojala a Karonen (2006) zdůrazňují tradiční spolupráci jak mezi finskými podniky vzájemně, tak mezi politiky a vrcholnými představiteli významných firem, kteří byli v době ekonomických a společenských krizí často pověřováni vedením důležitých státních orgánů, kde mohli propůjčit své zkušenosti ve prospěch celé společnosti. Autoři potřebu kooperace částečně vysvětlují geografickou podmíněností, když podle nich „v odlehle, řídké zalidněné zemi, závislé na několika exportních odvětvích, byla kooperace k přežití a růstu klíčová“ (Ojala a Karonen 2006, str. 124). Paija (2001) popisuje širokou spolupráci mezi podniky, univerzitami, studenty a veřejnými výzkumnými institucemi při tvorbě inovací, Ali-Yrkkö (2001) dokládá zvyšující se organizační provázanost v rámci podnikatelského sektoru mezi dodavateli a odběrateli, Castels a Himanen (2002) věnují pozornost vysoké hustotě koordinujících veřejných institucí, jako jsou vládní komise, různé koncily nebo fóra, ve kterých se většinou neformálně setkávají hlavní aktéři společenského života země – Finsko dokonce označují jako společnost sítí (network society). Tradičně velký význam ve společnosti má i vzájemná důvěra a dobrá pověst; zdali v tomto ohledu hrála roli přírodní determinace, kdy například nedodržení slova v drsném klimatu mohlo mít fatální následky, lze jen spekulovat. Pozoruhodné ovšem je, že v mezinárodním srovnání jsou právě severské země soustavně hodnoceny jako nejméně zasažené korupcí – například podle indexu vnímání korupce (Corruption Perceptions Index) společnosti Transparency International, definujícího korupci jako zneužití svěřené moci k vlastnímu prospěchu, bylo Finsko v letech 2000 až 2004 pětikrát po sobě hodnoceno jako nejméně zkorumpovaná země na světě (Transparency International 2009).

Vývoj v 90. letech značně ovlivnila ekonomická recese let 1990-93, rozsahem a hloubkou srovnatelná jen s málo podobnými událostmi v mírové historii rozvinutých zemí (Maliranta 2004). Snížení poptávky po finském exportu, způsobené ekonomickým zpomalením v západní Evropě a kolapsem Sovětského svazu, společně s poklesem cen nemovitostí, bankovní krizí a propadem domácí spotřeby, zapříčiněné vysokými úrokovými mírami, vedlo k bankrotu asi 20 % finských firem a zvýšení nezaměstnanosti ze 3,5 % v roce 1990 na 20 % v roce 1993 (Jonung at al. 2008, Government Institute for Economic Research 2008). Poprvé v moderní historii finského státu se snížila zaměstnanost také ve veřejných službách a stát byl nucen k redukci sociálních výdajů a k finanční pomoci krachujícímu bankovnímu sektoru. Na druhou stranu krize k přispěla k posílení již probíhajících trendů, usilujících o omezení závislosti na tradičním průmyslu, a utvrzení

celospolečenského konsensu o správnosti sázky na informační technologie. Výsledkem byly jak institucionální reformy a přijetí konceptu národního inovačního systému jako základu politiky na podporu vědy, tak důkladná a rychlá restrukturalizace hospodářská, spočívající v modernizaci tradičních průmyslových odvětví a vzniku nového pilíře ekonomiky v podobě ICT sektoru. Odstraněním bariér k reformám tak krize pomohla vytvořit předpoklady k nebývalému ekonomickému růstu 2. poloviny 90. let a zabránila dlouhodobému nežádoucímu zakonzervování starých struktur (lock-in), jako k tomu došlo například ve stejné době v Japonsku (Schienstock 2004).

Obrázek 10: Vlastnictví finských firem kótovaných na burze, 1970-2002

Zdroj: upraveno podle Ali-Yrkkö a Ylä-Anttila (2003)

Úspěšná restrukturalizace byla podmíněna děním ve světové ekonomice, když zejména všeobecná globální liberalizace obchodu od 90. let měla pro Finsko dalekosáhlé dopady. Zahraniční komerční využití více než stoleté finské odbornosti v oblasti mobilní komunikace by nebylo možné bez liberalizace světových telekomunikačních trhů. Za studené války byly telekomunikace ve většině zemí pokládány za strategické odvětví, dominované z bezpečnostních důvodů státem, a až geopolitické změny 90. let přinesly jiný pohled a umožnily působení zahraniční konkurence (Rouvinen a Ylä-Anttila 2004). Nokia byla největším výrobcem mobilních telefonů již v 80. letech, ale její globální uplatnění mohlo přijít až po pádu obchodních bariér a vzniku masového trhu pro její výrobky, podmíněného technickým rozvojem (Ojala a Karonen 2006). Zcela klíčová pro rozvoj ICT sektoru byla také liberalizace a deregulace kapitálových trhů, zejména možnost financování vznikajících firem rizikovým kapitálem místo tradičních bankovních půjček – Paija (2001) uvádí, že ani Nokia by neexistovala ve své dnešní podobě bez možnosti přístupu k zahraničnímu kapitálu.

Konec domácího protekcionismu a zrušení legislativy bránící působení zahraničních investorů způsobily v 90. letech radikální změnu vlastnické struktury finských podniků a internacionalizaci ekonomiky – viz *Obrázek 10*. Finští vlastníci firem, převážně banky a velké průmyslové konglomeráty, se soustředovali jen na klíčové obory působnosti a méně důležité aktivity odprodávali; většina státních podniků byla zprivatizována zahraničními investory (Ali-Yrkkö a Ylä-Anttila 2003). Zahraniční kapitál vstoupil fúze a akvizicemi do většiny velkých podniků a finské vlastnictví si udržely převážně pouze tradiční rodinné firmy – tato dramatická změna vlastnické struktury je rozsahem pravděpodobně srovnatelná s transformací postkomunistických zemí. Větší propojení s okolním děním znamená pro Finsko také vstup do Evropské unie v roce 1995, který přináší zostřenou konkurenci a je impulsem pro modernizaci i dosud nerestrukturalizovaných průmyslových odvětví (Maliranta 2004).

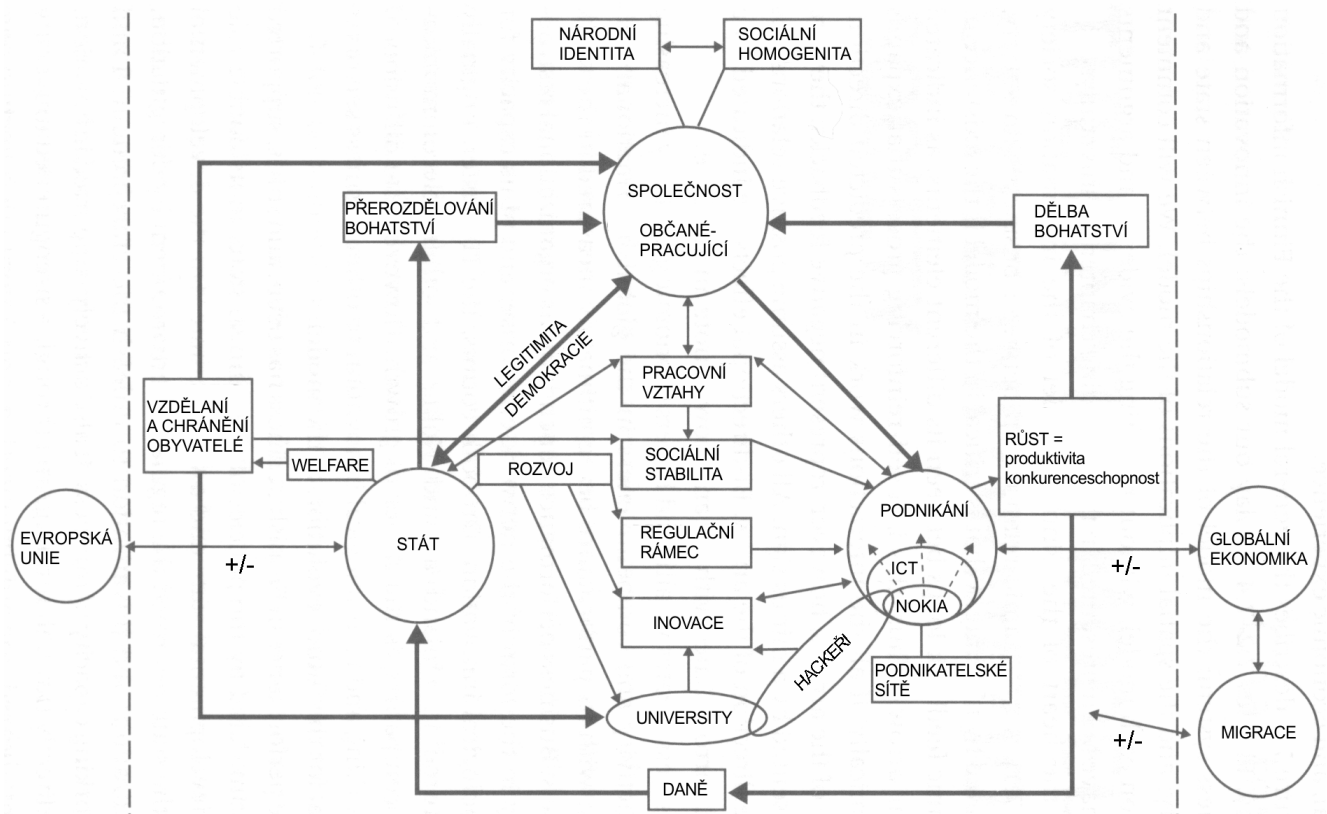
2.5 Finský model informační společnosti

Konceptuální model Finska jako informační společnosti se pokouší vytvořit Castells a Himanen (2002) - viz *Obrázek 11*. Model je uveden jako pokus zachytit pestrost různých interakcí ve společnosti a jako shrnutí různých faktorů působících na vývoj země od 90. let. Autoři jej považují za schematické zjednodušení reality, vyjadřující hlavní prvky a jejich vztahy ve struktuře a dynamice finské informační společnosti, přičemž zdůrazňují, že se nejedná o exaktní model s matematicky formulovatelnými vztahy mezi prvky. Tyto vztahy jsou ovlivňovány různorodými zpětnými vazbami, jejichž dynamika je ve schématu znázorněna šipkami: pro pozitivní ovlivnění šipka bez znaménka, pro dvojsměrný efekt šipky na obou stranách. Čáry bez šipky označují atribut daného prvku.

Podle autorů je v modelu nejpodstatnější vztah mezi společností a podnikatelským sektorem, zprostředkovávaný státem. Podnikatelský sektor vytváří bohatství a přispívá k ekonomickému růstu zvyšováním produktivity a konkurenceschopnosti v globální ekonomice. Výkonnost sektoru závisí na jeho organizační struktuře, jejíž nejefektivnější formu v informační společnosti představují různé podnikatelské sítě, a na jeho schopnosti vytvářet technické inovace. V případě Finska je motorem růstu telekomunikační sektor a v něm zejména Nokia jakožto největší firma.

Podnikatelský sektor je podporován různými státními rozvojovými politikami. Důležitá je zejména přímá podpora tvorby inovací poskytováním kapitálu zainteresovaným subjektům a nepřímá podpora vzniku inovací rozvojem systému univerzit zaměřených na technické a inženýrské obory. Na univerzitách vzniká řada důležitých inovací zejména v oblasti počítačových technologiích také činností hackerů a dále univerzity poskytují ekonomice vzdělané zaměstnance schopné zastat v informační společnosti náročné pracovní pozice. Stát umožňuje rozvoj podnikání úpravou regulačního rámce, zejména deregulací a liberalizací trhu, a podílí se na stabilizování pracovních vztahů tvorbou prostředí, ve kterém je při snaze o co největší ziskovost možná dohoda mezi zaměstnanci a zaměstnavateli.

Obrázek 11: Finský model informační společnosti

Zdroj: upraveno podle Castells a Himanen (2002)

Druhou hlavní funkcí státu vedle obecné podpory rozvoje je jeho úloha kompenzovat negativní důsledky přinášené rozvojem poskytováním štedré sítě sociálních výhod a služeb svým občanům. Ti jako tvůrci a zároveň příjemci welfare mají zajištěnu komplexní zdravotní péči, přístup k bydlení, veřejné dopravě, vzdělání a v případě nemoci nebo nezaměstnanosti k sociální podpoře, takže jejich ochota přijmout žádoucí změnu s krátkodobě negativními důsledky je díky této podpoře vyšší. Stát je pro své občany také důležitým zdrojem identity a zhmotněním národních aspirací, jeho existenci museli Finové v historii obtížně a s velkými oběťmi bránit, což vedlo k posílení jejich národního vědomí a sociální soudržnosti. Legitimita a obecná podpora státu umožňuje vnímat jeho vysokou míru přerozdělování a vysoké zdanění jako žádoucí a vedoucí ke zvyšování životní úrovně občanů. Autoři nicméně konstatují, že celý model je udržitelný pouze tehdy, pokud finance odebrané státem jako daně a posléze jím redistribuované vedou k vyšší produktivitě a konkurenceschopnosti, takže ekonomika a v jejím rámci zisky podniků a mzdy rostou celkově rychleji než roste míra zdanění.

Model naznačuje tři hlavní propojení Finska s okolním světem. Migrace jako komplexní fenomén ovlivňuje celou společnost, když na jednu stranu umožňuje odchod podnikavých a vzdělaných jedinců, kteří se cítí státním přerozdělováním nepřiměřeně zatíženi, na druhou stranu může tento úbytek vyvážit zvýšenou imigrací odborníků a pracujících ze zahraničí, jejichž příchod může kompenzovat nebo i zvýšit schopnost podnikatelského sektoru tvořit přidanou hodnotu. Výzvu

představuje imigrace chudých přistěhovalců hledajících sociální jistoty, kteří mohou snížit sociální homogenitu a v případě xenofobního přijetí majoritou i sociální stabilitu finské společnosti. Druhým důležitým vztahem s okolním světem je zvyšující se zapojení do globální ekonomiky, které umožňuje historický úspěch nejkonkurenceschopnějších společností expandujících na světové trhy, zároveň ale také otvírá zemi nepředvídatelným pohybům spekulativního kapitálu a negativním dopadům globálních ekonomických otřesů. Třetí propojení představuje integrace do Evropské unie, umožňující Finsku profitovat z rozvojových programů a jednotného trhu společenství za cenu vzdání se ochrany vlastního trhu, monetární politiky a jisté části suverenity přejímáním jednotných evropských regulativů.

3. Regionální politika ve Finsku

Regionální politika obvykle představuje reakci na problematický regionální vývoj a tudíž by v rámci tradičních prací měla příslušná kapitola následovat za kapitolou o regionálním vývoji. V rámci této práce ovšem není cílem provést důkladnou analýzu finské regionální politiky (což by z důvodů dále uvedených bylo velmi obtížné a vyžadovalo by to spíše samostatnou a jinak koncipovanou studii), čili tato kapitola je spíše informativní a podává stručný přehled o vývoji a současných hlavních rozvojových programech finské regionální politiky (s pokusem o jejich krátkou kritiku a zhodnocení) ještě před pojednáním o vlastním regionálním vývoji. Na vývoji konceptů regionální politiky v 90. letech pak lze dobře dokumentovat změnu společenské „hodnotové orientace“, popisovanou v předcházející kapitole, takže z tohoto hlediska lze tuto kapitolu vnímat jako rozšíření předcházející části o prostorový aspekt.

3.1 Vývoj regionální politiky

Ústředním tématem finských vládnoucích kruhů od doby zřízení centralizované státní správy bylo zajištění rovnoměrného osídlení celé plochy rozlehlé země. Již od středověku usilovali švédští králové jakožto vládci Finska o kolonizaci neobydleného území, motivovanou finančními a bezpečnostními důvody – král Gustav Vasa tak v roce 1550 vyzýval obyvatele své říše, aby „pustinu tam ve Finsku vyklučili a osídlili pro rozšíření [příjmů] švédské koruny“ a aby „vytvořili tak nárazník vůči Rusům, v případě pokusu o útok na naše království“ (Jutikkala a Pirinen 2006, str. 68). Vzhledem k tomu, že osadníci v nových územích často získávali na několik let právo neplatit daně, lze tyto aktivity označit vedle tradiční kolonizace za předchůdce moderní regionální politiky.

Geopolitický a bezpečnostní aspekt hrál roli i v politice novodobého finského státu ještě v období po 2. světové válce, kdy bylo důležité dosídlit periferní severní a východní pohraničí se Sovětským svazem. K podpoře tohoto cíle stát zřizoval v těchto oblastech malé farmy pro válečné veterány a repatrianty z postoupené Karelie. Státní podpora směřovala také do upadajících venkovských oblastí, kde měla zabránit radikalizaci chudých a nespokojených obyvatel a případné podpoře sílící komunistické strany (Jauhiainen 2008).

V 50. a 60. letech lze rozlišit silný regionální rozměr státní průmyslové politiky, ačkoliv samostatná regionální politika ještě neexistuje. Hlavním rysem této doby je decentralizace zpracovatelského průmyslu do rurálních oblastí, která vedla k založení velkých státních společností zejména na severu země. Firmy jako strojírenský koncern Rautaruukki nebo hydroelektrárnská společnost Kemijoki radikálně změnily celou ekonomiku jižního Laponska (Tervo 2005).

Proponentem decentralizace byl tehdejší premiér Urho Kekkonen, který požadoval státní politiku umožňující využití přírodního bohatství severního Finska a argumentoval potřebou industrializace dosud převážně zemědělských oblastí (Häyrinen-Alestalo et al. 2006). V souvislosti se zakládáním státních podniků byla na severu také budována dopravní infrastruktura.

První čistě regionální politika vzniká v roce 1966 jako reakce na masivní migraci obyvatelstva z venkova do měst, ke které došlo koncem 60. a začátkem 70. let. Tato intenzivní urbanizace, známá ve finské literatuře jako „velký pohyb“ (Great Move), znamenala značné přírůstky obyvatelstva zhruba v trojúhelníku Helsinky – Tampere – Turku (označovaném jako “zlatý trojúhelník”) a dále v několika dalších relativně izolovaných městských centrech jako Oulu, Jyväskylä, Kuopio nebo Joensuu (Antikainen a Vartiainen 2006). Vláda ve snaze zamezit depopulaci rurálních oblastí přijala legislativu umožňující v postižených oblastech vytvářet rozvojové zóny, ve kterých měly firmy nárok na daňové úlevy, dotaci na transportní náklady nebo přímou dotaci na investiční aktivitu. V roce 1971 byl také vládou zřízen zvláštní fond na podporu zaostávajících regionů. Tervo (2005) tuto politiku hodnotí jako úspěšnou, když konstatuje, že díky státní podpoře vzniklo v zónách mnoho nových firem převážně zpracovatelského průmyslu a zaměstnanost by v nich v případě absence podpory byla až o 17 % nižší. Na druhou stranu podotýká, že úspěch nových firem byl do značné míry dán příznivými podmínkami pro jejich rozvoj, protože v zónách byl i přes emigraci dostatek vhodné pracovní síly. Výhodiskem tohoto období regionální politiky byla teorie růstových pólů, když zlepšení ekonomické situace regionů se mělo dosáhnout cílenou lokalizační politikou na jedné straně a omezením mobility pracovní síly na straně druhé.

Komplexní regionální politika, která se koncepčně věnuje celému území státu a nikoliv pouze vybraným problémovým oblastem, vzniká přijetím nové legislativy v roce 1975. Jejím jádrem je přesvědčení o nutnosti vyrovnaného socioekonomického rozvoje a o právu každého jedince na čerpání stejně kvalitních veřejných služeb bez ohledu na místo jeho bydliště. Důsledkem byla expanze welfare státu i do zaostávajících severních a východních oblastí Finska, kde se v některých regionech veřejný sektor stal nejvýznamnějším zaměstnavatelem zejména díky velkému rozvoji zdravotních a sociálních služeb. Snaha po harmonickém regionálním vývoji ospravedlňovala finanční transfery a kompenzace z regionů jižního Finska ve prospěch méně rozvinutých částí a ekonomický růst v metropolitním areálu hlavního města byl vládou dokonce považován za nežádoucí (Häyrinen-Alestalo et al. 2006).

Tervo (2005) v souvislosti s tímto vývojem hovoří spíše o prostorové dimenzi politiky severského welfare státu, která do slabších regionů přináší sociální služby a související finanční transfery, než o regionální politice v pravém slova smyslu, která se explicitně snaží o podnět rozvoje a růstu ve slabších regionech. Této prostorové dimenzi welfare státu pak přisuzuje mnohem větší vliv na regionální vývoj ve Finsku než samotné regionální politice, protože v jejím rámci byl redistribuován mnohem větší objem finančních prostředků. Příkladem státní politiky se zásadními dopady na regionální vývoj je podle Terva ještě regionalizace univerzitního vzdělávání, která také

nebyla výsledkem regionální politiky, ale spíše realizací přesvědčení o rovném právu každého jedince mít přístup k vysokoškolskému vzdělání bez ohledu na bydliště. Za tímto účelem byla vybudována síť univerzit relativně rovnoměrně rozmístěných ve větších městech, takže jejich počet se ze dvou počátkem 50. let (Helsinky a Turku) zvýšil na dvacet počátkem 80. let. Zakládání univerzit se ukázalo jako velmi účinný prostředek k vyrovnání regionálního vývoje, protože nová univerzitní města se stala „motory“ růstu pro celé regiony. Univerzity zajistily kvalifikovanou pracovní sílu a mnohé se staly centry špičkového výzkumu – asi nejúspěšnějším příkladem je univerzita v Oulu, dnes druhá největší ve Finsku (Jauhiainen 2008), kolem které se soustřeďuje rozsáhlý sektor ICT průmyslu a která je podstatným důvodem celkové atraktivity města Oulu.

Vlastní regionální politika se v 80. letech mění v souvislosti se změnami celkové politické orientace: odklonem od tradičních surovinově náročných odvětví a zvýšenou pozorností směrem k novým technologiím. Podpora je směřována k malým a středním firmám, které jsou rozpoznány jako důležité při transferu nových technologií; poprvé se snižuje význam regionálních kompenzací zaostalým regionům, protože jako více žádoucí než snížení regionálních rozdílů se jeví podpora konkurenceschopnosti celé země rozvojem high-tech odvětví (Häyrynen-Alestalo et al. 2006). Tyto tendence vrcholí koncem 80. let s rozvojem idejí neoliberalismu kritikou daňově zatěžujícího sociálního státu, vláda přistupuje k rozsáhlé ekonomické liberalizaci a privatizaci (viz kapitola 2.4) a důraz na obchodní úspěch na mezinárodních trzích je ještě zesílen na úkor podpory slabších regionů.

Jako hlavní vývojový rys regionální politiky v 90. letech vidí Jauhiainen (2008) její sblížení s politikou na podporu tvorby inovací – hovoří o regionalizaci národní inovační politiky a o integraci inovačního procesu do politiky regionální. Teoretickými východisky regionální politiky se stávají jednak práce autorů nové ekonomické geografie a jednak institucionálními směry inspirované práce, zejména teorie učících se regionů. Klíčovými slovy v dokumentech regionální politiky se stávají termíny jako sociální kapitál, znalostní ekonomika, institucionální zakořeněnost a především inovace, které jsou chápány jako hlavní konkurenční výhoda a zdroj ekonomického růstu. Do širšího povědomí politiků se podle Jauhiainena tyto koncepty dostávaly od počátku 90. let díky představitelům největších mezinárodně působících firem jako Nokia nebo Enso, kteří nové teorie vysvětlovali ve speciálních učebních kurzech. Výsledkem této změny v orientaci bylo přijetí národního inovačního systému, konceptu clusterů (viz kapitola 2.4) a radikálně odlišný pohled na regionální politiku. Ta se po dlouhém období centralizovaného rozhodování a převážně pasivních státních investic mění na podporu lokálních iniciativ a projektů usilujících o endogenní regionální rozvoj vycházející z inovační aktivity. Jako nový aspekt se v ní objevuje snaha posílit regionální ekonomiku, zvýšit vzdělanost obyvatelstva nebo zlepšit rámec pro fungování firem (Häyrynen-Alestalo et al. 2006). Tradiční přístupy, jako celkové zlepšení životního standardu nebo všeobecná dostupnost veřejných služeb, zůstaly zachovány, ale při snížení neefektivních přímých dotací a celkového objemu investic do regionální politiky.

Snížení výdajů na regionální politiku bylo částečně odůvodňováno možností čerpat pomoc ze strukturálních fondů Evropské unie po vstupu Finska do EU v roce 1995. Příprava na přijetí unijní regionální politiky si vynutila změny v národní regionální politice, například převzetí evropské metodiky a indikátorů pro stanovování výkonnosti regionů nebo implementaci soustavy NUTS pro statistické účely, vedoucí k vytvoření nových mezoregionů (Häyrinen-Alestalo et al. 2006). Zcela nové byly pro finskou regionální politiku také některé ze základních principů unijní politiky, například organizace podpory do formy přesně zacílených programů, na nichž se kofinancováním podílejí i ostatní subjekty regionálního rozvoje a jejichž úspěšnost je průběžně monitorována a po realizaci vyhodnocena. Finská regionální politika tyto principy fungování přejala, takže její organizace a implementace je dnes podobná regionální politice EU, kterou nyní spíše doplňuje.

3.2 Současná regionální politika a její institucionální zajištění

Agenda týkající se organizace prostoru je dnes ve Finsku rozdělena mezi dvě ministerstva: Ministerstvo životního prostředí je zodpovědné za územní rozvoj, strategické plánování využití území (land-use) a politiku udržitelného rozvoje; vlastní či tradiční regionální politika spadá od roku 2008 do kompetence nově zřízeného Ministerstva hospodářství a zaměstnanosti, kam přešla od Ministerstva vnitra, které bylo za tuto oblast tradičně zodpovědné (Ministry of Employment and Economy 2009). Tato výchozí dichotomie existuje i v případě samosprávy: konkrétní využití území a územní plánování je v kompetenci obcí jakožto základních samosprávných orgánů; naplňování státních cílů regionální politiky, formulaci strategických dokumentů regionálního rozvoje a také stanovování základních principů pro land-use obstarávají Regionální rady (Regional Council) jakožto samosprávné orgány administrativních regionů (Local and Regional Government Finland 2008).

Základním dokumentem regionální politiky je Regional Development Act, jehož první verze pochází z roku 1966 a od té doby je vždy po několika letech periodicky obnovována v reakci na měnící se potřeby regionální politiky. Nejnovější verze dokumentu z roku 2002 stanovuje rámcové cíle současné regionální politiky jako „vytvoření podmínek pro ekonomický růst a rozvoj průmyslu, podnikání a zaměstnanosti, který zaručí regionální konkurenceschopnost na základě trvale udržitelného rozvoje“ a dále jako „snížení rozdílů mezi regiony v úrovni jejich rozvinutosti, zlepšení životních podmínek obyvatel regionů a podporu vyrovnaného regionálního vývoje“ (Ministry of the Interior 2002, str. 1). Jistou disparátnost těchto cílů odhaluje Jauhainen (2008), který výstižněji dělí cíle finské regionální politiky na tradiční, usilující všeobecným poskytováním výtobytků welfare státu o zachování rovnoměrného osídlení, a na nové, uplatňované zhruba od 90. let, usilující o zlepšení konkurenceschopnosti země v podmínkách informační společnosti. Pojítkem mezi oběma cíli je podle

autora snaha o úplné využití všech národních zdrojů pro rozvoj země, ať už to byly dřívější přírodní suroviny nebo dnešní znalosti a technologie.

Tradiční cíle regionální politiky v pojetí Jauhianena ve Finsku naplňuje politika na podporu venkova (rural policy), politika pro rozvoj ostrovů (island policy) a zvláštní regionální opatření (special regional measures). Politika na podporu venkova se snaží o navrácení migrační atraktivity venkovu rozvojem služeb, ekonomické aktivity nebo například podporou druhého bydlení a letních domů. Politika pro rozvoj ostrovů umožňuje čerpat zvláštní dotace obcím, které jsou zcela nebo z velké části obklopeny vodou a mají tak ztíženu dopravní obslužnost a poskytování základních služeb – ačkoliv je vertikální členitost Finska malá, horizontální fragmentace složitě členěnými jezery přináší v rovinnaté zemi podstatné ztížení dopravní situace a navýšení nároků na infrastrukturu; podle The Island Committee (2007) je ve Finsku asi 76000 ostrovů větších než půl hektaru a sladkovodní plochy zabírají 10 % rozlohy země. Zvláštní regionální opatření zahrnují speciální podporu firmám v regionech postižených náhlými strukturálními změnami a dále samosprávný experiment v regionu Kainuu (self-government experiment in Kainuu region). Tento projekt, plánovaný na roky 2005-2012, má v tradičně unitárním a centralizovaném Finsku otestovat možnosti delegování části státní moci na nižší úroveň, jako je tomu ve federativních státech; region Kainuu se tak po toto období bude starat i o oblasti spadající jinak pod státní správu, jako zdravotní a sociální péče nebo zajištění nižších stupňů vzdělání, přičemž cílem tohoto experimentu je zvrátit celkový negativní vývoj v tomto regionu přenesením zodpovědnosti za vývoj na jeho obyvatele (Leskinen 2009).

Nové cíle regionální politiky, prolínající se s politikou na podporu inovací, se od 90. let snaží posílit regionální specializaci na základě rozvoje mezinárodně uplatnitelného know-how a podpořit spolupráci při procesu tvorby inovací v souladu s teoretickými koncepty znalostní ekonomiky. Nejdůležitějším programem je Program „center odbornosti“, doplněný novějším Programem regionálních center a rozvojovým projektem Multipolis (viz dále), společně s regionálními rozvojovými zónami, které v sobě propojují tradiční i novější cíle regionální politiky. Finsko dnes nemá žádný specifický program tradiční regionální politiky, zabývající se rozvojem řídce zalidněných severních regionů - ve své analýze to konstatuje Suorsa (2007), když porovnává dokumenty regionální politiky ve Švédsku, Finsku a Norsku a shledává, že Norsko i Švédsko takovéto programy mají, kdežto Finsko se zaměřuje zejména na posílení pozice svých nejdůležitějších regionů.

Snahy o posilování regionální spolupráce při rozvoji specializovaného know-how považují Häyriinen-Alestalo et al. (2006) za důležité, protože ve vyostřené globální konkurenci, panující na poli špičkových technologií, je výrazný individuální úspěch finského regionu málo pravděpodobný. Na druhou stranu ovšem autoři vyslovují obavu nad budoucím vývojem regionů, jejichž možnosti uplatnění ve znalostní ekonomice jsou omezené a které jsou zcela mimo oblast působení rozvojových programů zaměřených na zvýšení konkurenceschopnosti – žádoucí by podle nich bylo zvážit určitou formu pomoci i těmto regionům, protože pokud se v nich nerozvinou alespoň základní struktury,

umožňující „tvorbu“ a šíření znalostí, jejich pozice ve znalostní ekonomice se bude zlepšovat jen velmi obtížně. Jak nesnadné může být pro region vybudování takovýchto struktur dokládají Sotarauta a Kautonen (2007) srovnáním vývoje v městech Tampere, Jyväskylä a Seinäjoki – zatímco větší města Tampere a Jyväskylä získala již v 60. letech univerzity a v 80. letech budovala první vědecké parky, takže se jim podařilo plnohodnotně zapojit do znalostní ekonomiky, menšímu agrárnímu Seinäjoki se povedlo navzdory intenzivní snaze prosadit založení vlastní polytechniky a dalších výzkumných institucí až v 90. letech a dnes se usilovně snaží dohnat náskok větších měst. Značnou výhodou univerzitních měst je i možnost navázat na starší výzkum, pocházející často z doby zrodu nových technologií – Turku získalo svoji specializaci na biotechnologie v 70. letech, kdy se na místní univerzitu vrátili finští vědci, kteří zpracovávali své dizertační práce v laboratořích USA a byli svědky prvního komerčního využití nových objevů (Srinivas a Viljamaa 2007); podobně v Tampere vznikl vůbec první profesorský post ve výpočetní technice v severských zemích v roce 1965 (v Jyväskylä krátce poté) a až kolem něj se rozvinuly navazující výzkumné organizace a infrastruktura (Sotarauta a Kautonen 2007).

Ačkoliv Finsko vydává na regionální politiku relativně málo peněz – Tervo (2005) uvádí, že objem vynaložených prostředků byl v letech 1996-1998 pátý nejnižší ze zemí Evropské unie – snahy o ovlivnění regionálního vývoje jejím prostřednictvím jsou velmi důležité z hlediska koordinace různorodých aktivit a vytváření obecného rámce k ovlivnění regionálního vývoje. Problémem zejména nových programů regionální politiky zůstává ovšem jistý kompetenční překryv, vzniklý účastí stejných regionů nebo měst v několika programech najednou, ze kterého plynou lokálním aktérům „značné obtíže při rozeznávání aktuálně platné strategie regionálního rozvoje“ (Häyrinen-Alestalo et al. 2006, str. 13).

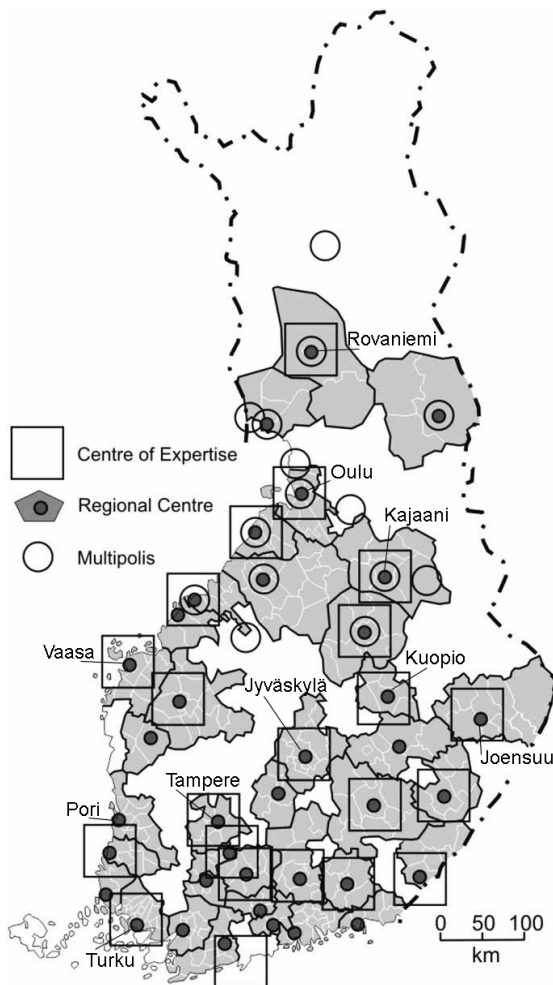
Eskelinen et al. (1997) konstatují, že detailnější hodnocení finské regionální politiky je pro cizince nesnadné, protože mnoho dokumentů je pouze ve finštině a rovněž vstřebání obecného kontextu veřejné politické rozpravy, nutné kvůli správné interpretaci politicky podmíněných rozhodnutí, by cizinci zabralo mnoho času. Následující subkapitoly se přesto pokouší přiblížit hlavní dnes realizované programy finské regionální politiky s tím, že hlubší studium zejména dopadů této politiky by bylo možné pouze po seznámení se s finskými prameny.

3.2.1 Program Centres of Expertise

Prvním konkrétním výsledkem změny v orientaci regionální politiky v 90. letech se stal Program „center odbornosti“ (Centre of Expertise Programme, CEP, fin. OSKE), spuštěný v roce 1994. Jeho inspirací byl úspěch Oulu, založený na dynamické spolupráci univerzit, firem a veřejného sektoru v místním technologickém centru a vědeckém parku, zřízeném již počátkem 80. let – program měl

pomoci „duplikovat model Oulu“ a rozšířit jej do dalších částí Finska (Häyrinen-Alestalo et al. 2006). Za tímto účelem bylo roku 1994 vybráno osm velkých univerzitních měst, ve kterých vláda předpokládala potenciál k vybudování mezinárodně konkurenceschopného know-how v oblasti špičkových technologií, který se měl rozvinout zintenzivněním dosud slabé spolupráce jejich aktérů. Takovýto přístup byl v oblasti regionální politiky revoluční, protože namísto do zaostávajících regionů směřoval podporu do rozvinutějších městských aglomerací s cílem jejich pozici dále posílit – do CEP byly zapojeny dokonce i Helsinky, ačkoliv zde byl program přijat s rozpaky a místní aktéři se zdráhali přijmout Oulu jako inspiraci, protože podle nich v hlavním městě něco takového nebylo zapotřebí (Häyrinen-Alestalo et al. 2006). Po prvním období existence programu 1994-1998 byl pro druhé období 1999-2006 CEP rozšířen na celkem 22 center (viz *Obrázek 12*); rovněž oblast podporovaného know-how byla rozšířena na 45 různých oborů, takže kromě původních ryze technologických center vznikla také centra založená například na rozvoji specializace v oblastech jako marketing, design, cestovní ruch či dokonce komorní hudba (Kainuu).

Obrázek 12: Zapojení finských měst do programů regionálního rozvoje v roce 2007

Zdroj: upraveno podle Jauhiainen (2008), ponechána anglická legenda

Současné programové období 2007-2013 zahrnuje 21 center, která jsou nově organizována podle svého zaměření do 13 technologických clusterů (Competence Cluster). Každé centrum může rozvíjet svoje know-how v několika clusterech současně – cílem této koncepce je přimět centra k intenzivnější vzájemné spolupráci v rámci jednoho clusteru, protože rozvoj určitého know-how na vrcholnou úroveň je v podmínkách malého Finska pouze pro jedno centrum specializované pouze na jeden obor značně obtížný (OSKE 2009). Současné clustery zahrnují oblasti jako robotika, nanotechnologie, biomedicína nebo software; pro každý cluster je vytvořen strategický program, specifikovány potřeby a potenciál aktérů příslušejících do clusteru. Vládním cílem je zvýšení regionální specializace a spolupráce pomocí projektů v rámci CEP, zaměřených na zlepšení konkurenceschopnosti firem, tvorbu nových pracovních míst a zlepšení prostředí pro vznik inovací. V současnosti je do programu zapojeno asi 5000 převážně malých firem, vládním cílem je zapojit do roku 2010 ještě o tisíc firem více (OSKE 2009). CEP funguje na základě kofinancování, kdy soukromý subjekt čerpající veřejnou podporu nese část nákladů projektu; o konečné alokaci prostředků do jednotlivých center rozhoduje vláda na základě návrhů speciální vládní komise (Jauhiainen 2008).

Vláda hodnotí dosavadní průběh CEP pozitivně, ve druhém programovém období se podle ní podařilo díky programu vytvořit 13000 nových pracovních míst a vzniklo 1300 nových firem (Jauhiainen 2008). Obsáhlé kritické zhodnocení CEP nabízí Häyriinen-Alestalo et al. (2006). Jako hlavní nedostatek vidí jen omezenou mezinárodní spolupráci – původní myšlenka programu, plánující vytvoření mezinárodně úspěšných center, atraktivních díky svému know-how pro zahraniční firmy, se ukázala jako přehnaně ambiciózní a zhruba ji naplňují pouze tři největší centra: Helsinky, Tampere a Oulu. Spolupráce se zahraničím v ostatních centrech je velmi malá, protože tato centra nemají či regenerují dostatečné prostředky k vyvinutí skutečně špičkového know-how; na druhou stranu CEP přispěl k lepší kooperaci na národní a regionální úrovni a pomohl vytvořit centra národního významu. Häyriinen-Alestalo et al. také považují současný počet center za příliš vysoký, protože do CEP vláda zahrнула i několik měst z politických důvodů na základě tlaku zájmových skupin, ačkoliv tato města by jinak kritéria pro zařazení do programu nesplňovala. Problematická zůstává i jistá koncepční nevyjasněnost programu, který balancuje mezi regionální politikou a technologickou a inovační politikou; zatímco Ministerstvo průmyslu a obchodu zodpovědné za technologickou politiku chápe CEP jako nástroj zvyšující celkovou národní konkurenceschopnost a upírá mu regionální rozměr, Ministerstvo vnitra spravující regionální politiku je nakloněno rovnoměrnějšímu regionálnímu vývoji a podporuje přidělování prostředků v rámci programu i do center nesplňujících požadavek mezinárodní konkurenceschopnosti.

3.2.2 Program regionálních center

Jako doplňkový program k CEP, zaměřenému spíše na několik větších aglomerací, byl vládou v roce 2001 spuštěn Program regionálních center (Regional Centre Programme, RCP). Jeho cílem je dosáhnout ekonomického a populačního růstu i v menších regionech, vymezených jako nodální na základě dojížděky za prací a za službami, jejichž střediskem je středně velké město, ve kterém nemusí být univerzita nebo jiná významná vzdělávací instituce. Zvýšením funkční specializace mezi střediskem a venkovským zázemím, podporou specifického know-how regionů, vycházejícího z jejich silných stránek, zvýšením potenciálu k tvorbě inovací a intenzivnější spoluprací mezi regionálními aktéry má být vytvořena síť menších prosperujících městských center, relativně rovnoměrně rozmístěných ve všech finských administrativních regionech (Tervo 2005, Jauhiainen 2008). Eskelinen a Fritsch (2007) spatřují v RCP uplatnění principu polycentricity, formulované vládní snahy o více střediskovou regionální strukturu, jejímž základem jsou jak nejvýznamnější metropolitní areály, tak síť regionálních středisek, která udržují životaschopnost nemetropolitních regionů a zajišťují v celé zemi prostorově rovnoměrnější ekonomický růst.

Za RCP je odpovědné Ministerstvo vnitra, první programové období proběhlo v letech 2001-2006, druhé je plánováno na roky 2007-2010. V roce 2007 se RCP účastnilo 35 středisek, vytvářejících funkční regiony pro 257 obcí (podle členění k 1.1.2007, viz *Obrázek 12*), kterým bylo pro tento rok v rámci programu přiděleno 8 milionů € (Jauhiainen 2008). Ministerstvo vnitra zodpovídá za přípravu, implementaci a koordinaci programu, o konkrétním využití přidělených prostředků a o koordinaci regionálních aktivit rozhodují společně obce v každém regionu (Ministry of the Interior 2009).

Pro období 2007-2010 jsou aktivity v rámci programu zaměřovány na podporu firemního sektoru a vytvoření příznivého prostředí pro podnikání a tvorbu inovací, podporu specializace regionální ekonomiky, rozvoj sociálního kapitálu, vzdělanosti a kultury, zlepšení spolupráce mezi středisky a aktéry v jejich rámci a vytvoření diverzifikovaného trhu práce (Ministry of the Interior 2009). Lze konstatovat, že jde o ambiciózní, široké a velmi obecně stanovené zaměření programu, zdůrazňující obecnou potřebu vyšší koordinace, specializace, kooperace nebo efektivnější organizace v rámci regionu. V obecných formulacích lze nalézt i protichůdné tendence, například snaha o posílení ekonomické specializace je v rozporu se snahou o vytvoření diverzifikovaného pracovního trhu.

Vládní hodnocení programového období 2001-2006 konstatuje, že RCP přispívá relativně dobře k vyrovnanějšímu regionálnímu vývoji (Ministry of the Interior 2009). V regionálních centrech za dané období rostl počet pracovních míst rychleji než národní průměr a většina jich vykazovala kladné migrační saldo, takže populační růst již není soustředěn jen do největších metropolitních areálů jako koncem 90. let. Jakou zásluhu na tomto vývoji má přímo RCP ale vládní hodnocení neuvádí – spíše lze důvodně předpokládat, že tyto tendence souvisí více s procesy pokračující tvorby

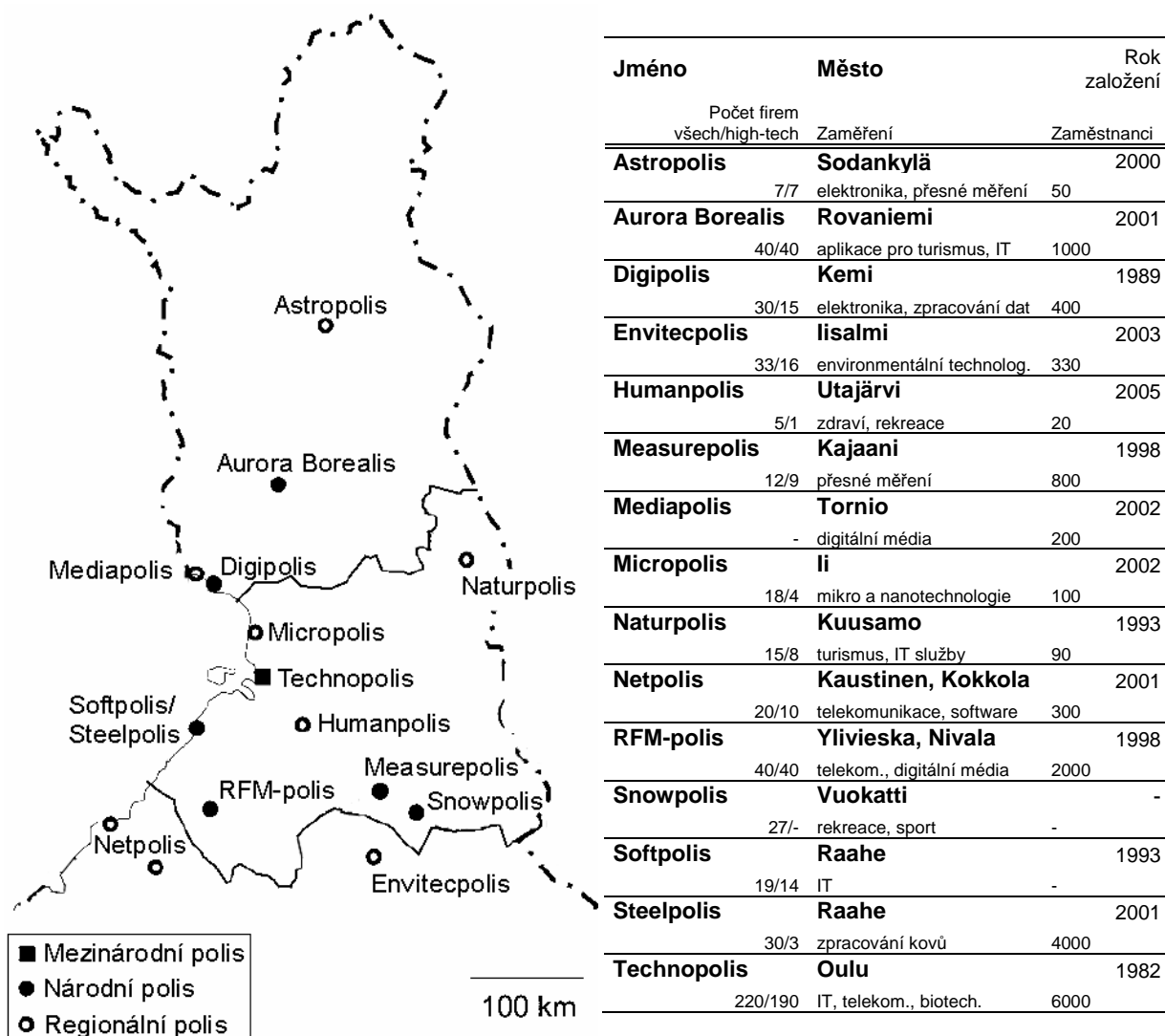
postindustriální organizace společnosti než s dopady vládní politiky. Jako konkrétní výsledky RCP vláda uvádí vágní obecná konstatování o zvýšení povědomí regionálních aktérů ohledně jejich odpovědnosti za zdravý vývoj regionu, zlepšení kvality spolupráce mezi soukromým a veřejným sektorem nebo upevnění partnerství mezi participujícími obcemi. Jauhainen (2008) ovšem hodnotí vývoj spolupráce mezi středisky a jejich zázemím, ústřední téma RCP, jako všeobecně slabý. Programu také vytýká malou účinnost při rozvoji potenciálu pro tvorbu inovací, částečně vinou nedostatečných financí. Po spuštění RCP do něj vstoupilo i několik měst participujících již v dřívějším CEP, což vede k „překryvu projektů, chaosu a neefektivnímu využití zdrojů“ (Jauhainen 2008, str. 11).

3.2.3 Multipolis

Nejnovějším nástrojem regionální politiky zaměřené na podporu tvorby inovací je projekt Multipolis. Vznikl v roce 2000 díky činnosti Centre of Expertise Oulu, které jeho založením chce pomoci šířit technologické know-how metropolitního areálu Oulu do dalších oblastí severního Finska. Jauhainen (2006) spatřuje v projektu prolínání dvou teoretických rozvojových modelů – konceptu „technopole“ a konceptu „učícího se regionu“. Jako technopoli označuje větší funkční metropolitní areál specializovaný na high-tech obory, jeho příkladem v severním Finsku je areál Oulu s diverzifikovanou strukturou high-tech oborů a velkým technologickým centrem Technopolis se stovkami firem. Učící se region se snaží dosáhnout rozvoje zvýšením vzdělanosti a inovační aktivity; potenciálním učícím se regionem v severním Finsku je oblast mimo funkční areál Oulu, charakterizovaná prostorově odlehlými středisky lokálního a regionálního významu specializovanými na určité technologie. Propojením obou konceptů, tedy zvýšenou spoluprací regionálních středisek s technopolí, by mělo dojít k lepšímu využití potenciálu celého severního Finska.

Multipolis propojuje aktéry v rámci několika high-tech clusterů nazývaných polis a rozmístěných v regionech Keski-Pohjanmaa, Pohjois-Pohjanmaa, Pohjois-Savo, Kainuu a Lappi – viz *Obrázek 13*. Jeho cílem je vytvořit funkční síť kooperace mezi polis vzájemně i v rámci každé jednotlivé polis a tím zlepšit podmínky ke vzniku a rozvoji činností souvisejících s aplikací špičkových technologií, zvýšit konkurenceschopnost zúčastněných firem a podpořit tvorbu nových pracovních míst (Multipolis Network 2009, Jauhainen 2006). Kromě high-tech firem propojuje Multipolis vzdělávací a výzkumné instituce, odborníky v příslušných oborech, orgány samosprávy a státní správy, rozvojové organizace a další aktéry regionálního rozvoje.

Obrázek 13: Charakteristika a zaměření polis v projektu Multipolis v roce 2006

Zdroje: upraveno podle Jauhiainen (2006) a Multipolis Network (2009)

Poznámka: - = údaj nebyl k dispozici

Většina high-tech firem je v rámci clusterů lokalizována v technologických centrech, což jsou soukromé nebo částečně soukromé a částečně veřejné organizace, řízené manažerem polis a koordinující a zastřešující aktivity participantů v polis. Tyto aktivity jsou organizovány prostřednictvím různých projektů a programů, zahrnujících posílení spolupráce mezi aktéry, zviditelnění firem v zahraničí, pomoc při financování z národních dotačních programů, podporu při zřizování nových firem v podnikatelských inkubátorech nebo podporu rozvoje pro firmy klíčových odvětví (Jauhiainen 2006). Financování aktivit Multipolis zajišťují z větší části veřejné prostředky, zejména z programu pro Centre of Expertise Oulu. Od roku 2005 je projekt Multipolis spravován společně s Centre of Expertise Oulu soukromou společností Oulu Innovation, založenou za tímto účelem městem Oulu, soukromou společností Technopolis spravující technologické centrum Oulu a několika dalšími soukromými a veřejnými subjekty.

Možnosti a limity fungování projektu Multipolis kriticky hodnotí Jauhiainen (2006, 2008). Jeho hlavní námitkou je určitá protichůdnost deklarovaných cílů projektu, reflektovaná i jeho odlišným vnímáním mezi různými aktéry – zatímco na národní úrovni je projekt chápán jako nástroj k rozvoji klíčových technologií, schopných obstát v globální konkurenci, některé lokální a regionální správní orgány v severním Finsku v něm vidí spíše nástroj tradiční regionální politiky na podporu zaměstnanosti. Právě souběžná snaha o podporu mezinárodní konkurenceschopnosti při zachování tradiční redistribuční funkce klasické regionální politiky v rámci jednoho projektu pravděpodobně značně snižuje jeho účinnost – dopad Multipolis na zvýšení obrátu firem, zaměstnanosti a zlepšení konkurenceschopnosti je o mnoho menší, než se očekávalo a například v roce 2006 byl plánovaný cíl vytvořit 15500 nových pracovních míst v high-tech oborech, stanovený v roce 2000, snížen na desetinu (Jauhiainen 2008). Ačkoliv většina zúčastněných firem hodnotí Multipolis kladně zejména z hlediska usnadnění přístupu k informacím a snazší spolupráci s ostatními aktéry, míra spolupráce firem mimo metropolitní areál Oulu se vzdělávacími a výzkumnými organizacemi nebo se zahraničím je velmi nízká; to je částečně způsobeno i velkou vzdáleností mezi aktéry, kterou se zcela plnohodnotně nedaří překonat ani pomocí moderních metod komunikace. Spolupráce při tvorbě inovací mezi firmami v rámci jednotlivých polis je s výjimkou Oulu také poměrně vzácná, což naznačuje nutnost jisté „kritické masy“ firem pro intenzivnější spolupráci uvnitř jedné lokality, kterou polis mimo Oulu s většinou méně než deseti high-tech firmami na lokalitu nedokáže nakumulovat (Jauhiainen 2006). Problematický zůstává i transfer technologií z areálu Oulu do zbytku severního Finska, zejména kvůli značné specializaci polis mimo Oulu a zmiňované velké fyzické vzdálenosti mezi aktéry, takže napodobení a prostorové rozšíření úspěchu Oulu zůstává velkou výzvou pro současnou finskou regionální politiku.

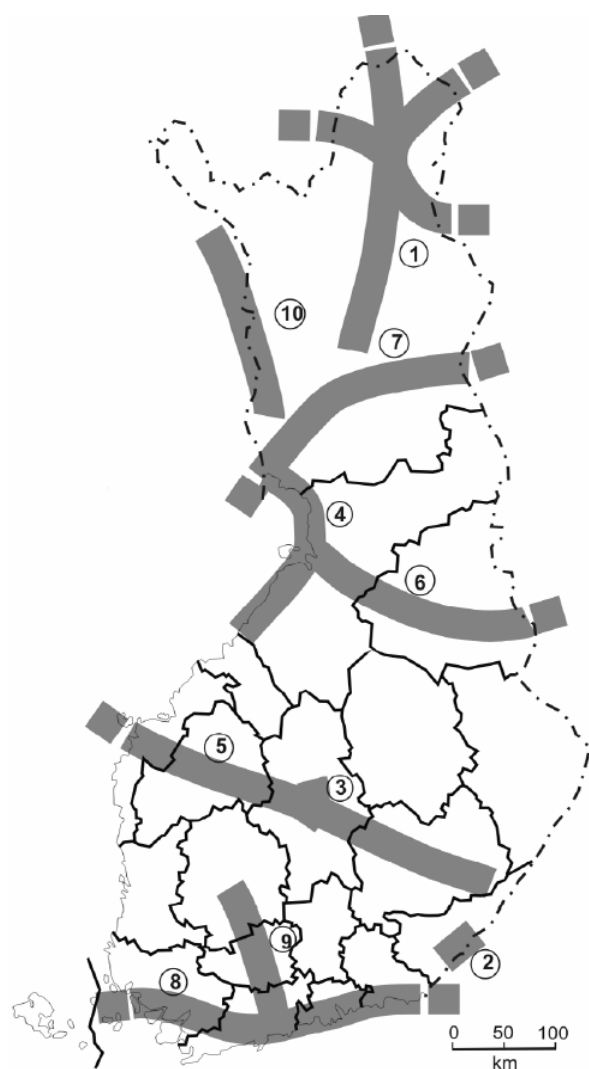
3.2.4 Regionální rozvojové zóny

Relativně novým nástrojem finské regionální politiky jsou také regionální rozvojové zóny (regional development zones, RDZ), popsané jako koncept pomáhající sladit potřebu ekonomické konkurenceschopnosti a vyváženého regionálního rozvoje v dokumentu *Competitiveness, welfare and eco-efficiency* (Ministry of the Environment 2006). Jejich inspirací se staly práce o funkčně propojených metropolitních areálech z 80. let, podle nichž byla zřízena první finská RDZ Helsinky-Hämeenlinna-Tampere (HHT), spojující dvě největší národní aglomerace. Koncept RDZ se ale začíná více prosazovat v rámcových vládních dokumentech o územním rozvoji až od roku 2000 v souvislosti se zdůrazňováním potřeby polycentrického prostorového uspořádání.

Ministry of the Environment (2006) chápe RDZ jako nástroj, který by aktivně podporoval propojení a spolupráci aktérů v rámci zón rozložených v různých částech země místo pouze pasivních

transferů do těchto zón. V zónách, vzniklých převážně podél hlavní dopravní infrastruktury, je hlavním cílem větší propojení center a jejich zázemí, což má vést k tvorbě nových pracovních příležitostí, diverzifikaci místní ekonomiky, přitáhnutí nových investorů a celkovému zlepšení obrazu daného území. Podobu nejvýznamnějších existujících i plánovaných RDZ tak, jak je mezi největšími aglomeracemi identifikuje Ministry of the Environment (2006), spolu s jejich územní a populační velikostí podává *Obrázek 14*. Zóny ovšem nejsou určovány podle jednotné metodiky, většinou se jedná o dobrovolná různě organizačně sdružená uskupení několika administrativních jednotek (Regionální rady, obce) s rozdílnou mírou spolupráce, zapojení do aktivit zón i institucionálního zajištění.

Obrázek 14: Plánované i realizované regionální rozvojové zóny ve Finsku k roku 2007

	Rozloha [km ²]	Délka [km]	Obyvatelstvo [tisíce]	Status
1 Arctic Corridor	32 100	400	20	vize
2 SK Quality Corridor (Southern Karelia)	3 900	100	120	vize
3 J J Ä	4 900	50	80	vize
4 Bothnian Arc	46 000	400	600	funkční
5 Mid-Nordic	60 500	500	800	funkční
6 OuKa RDZ (Oulu-Kajaani)	16 500	400	200	funkční
7 Barents Corridor	neuveďeno			
8 E18 Corridor (podél dálnice E18)	8 500	500	1500	funkční
9 HHT Zone (Helsinki-Hämeenlinna-Tampere)	9 100	220	1700	funkční
10 Torneå Valley	49 000	600	80	vize

Zdroj: upraveno podle Jauhiainen et al. (2007)

Funkčnost a účelnost RDZ analyzují Jauhiainen et al. (2007). Pro účely své studie vytváří teoretický rámec pro regionální rozvoj, rozlišující tři různé druhy spolupráce aktérů podle míry jejich

prostorového a funkčního propojení. Prvním druhem je koridor s dominující úlohou prostorové blízkosti ale jen s malou funkční propojeností, jehož příkladem je propojení podél dopravní infrastruktury. Druhý druh představuje síť, která vytváří převážně funkční propojení a ve které geografická blízkost nemusí být důležitá; příkladem je spolupráce při tvorbě inovací motivovaná stejnými sdílenými hodnotami nebo transfer nových technologií. Třetím druhem je zóna, chápaná jako funkční i prostorové propojení aktérů v rámci dané oblasti; jejím příkladem je spolupráce institucí veřejné správy a soukromého sektoru v metropolitních areálech a právě tato forma spolupráce by měla být základem pro RDZ. Autoři nicméně konstatují, že v současnosti zahrnuje koncept RDZ zapracovaný do dokumentů regionálního rozvoje ve Finsku všechny tři uvedené druhy spolupráce, takže dopady působení RDZ se značně různí. Některé RDZ jsou ve skutečnosti pouze několik kilometrů úzké koridory podél dopravní infrastruktury bez hlubšího funkčního propojení, jiné zahrnují široké, řídce zalidněné a převážně rurální oblasti, některé jsou dosud nerealizovaným nápadem. Limitem jejich fungování je obtížné hledání společných zájmů mezi aktéry v rozlehlých RDZ, malá participace soukromého sektoru i nízké povědomí o existenci RDZ mezi jejich obyvateli. RDZ ve Finsku tedy dnes představují spíše „vizi a touhu po vyváženém růstu než skutečnost realizované politiky“ (Jauhainen et al. 2007, str. 41). Přesto vidí autoři přínos RDZ v tvorbě konceptuálního rámce pro podporu spolupráce přes regionální i mezinárodní administrativní hranice a v jejich roli jako integrujícího nástroje pro lepší funkční propojení center a zázemí, vedoucí ke stimulaci endogenního rozvoje v dotčených územích.

3.2.5 Regionální politika Evropské unie a Finsko

Vstup Finska do EU v roce 1995 přinesl přizpůsobení finské národní regionální politiky principům unijní regionální politiky, ale také ovlivnění unijní politiky, která se nově musela zabývat periferními řídko osídlenými regiony severního Finska a Švédska. Nároky na podporu severovýchodních regionů vznesené Finskem a Švédskem byly Evropskou komisí shledány jako oprávněné, takže pro období 1995-1999 byl stanoven speciální rozvojový Cíl 6, umožňující čerpat finance ze Strukturálních fondů EU těm regionům, jejichž hustota zalidnění byla osm obyvatel na km² a nižší (Částek 2002). Toto kritérium splnily NUTS 2 regiony Pohjois-Suomi a Itä-Suomi, které si rozdělily asi 50 % z celkové podpory 1,8 mld. € poskytnuté v letech 1995-1999 Finsku Evropskou unií; zbylých 50 % bylo rozděleno ve zbytku země mezi upadající průmyslové oblasti, spadající do Cíle 2, a zaostalé venkovské oblasti v rámci Cíle 5b (Tervo 2005).

V programovém období 2000-2006 čerpalo Finsko celkovou pomoc ze Strukturálních fondů ve výši 2,3 mld. €, když původní Cíl 6 byl zahrnut pod nový Cíl 1, zahrnující rozvoj regionů s HDP na obyvatele pod 75 % průměru EU. V současném programovém období 2007-2013 může Finsko čerpat

ze Strukturálních fondů celkovou pomoc 1,7 mld. €, přičemž samo by v rámci kofinancování mělo poskytnout 1,9 mld. € (European Union Cohesion Policy 2009). Všechny finské NUTS 2 regiony spadají pro toto období pod cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost, který se zaměřuje na rozvoj podnikání, podporu inovační aktivity nebo zlepšení dopravní dostupnosti regionů. Finsko se také účastní programů v rámci cíle Evropská územní spolupráce, který se snaží posílit přeshraniční spolupráci na regionální i mezinárodní úrovni; pod tímto cílem existují například programy na posílení spolupráce mezi všemi severskými regiony (program Nord) nebo mezi regiony kolem Baltského moře (program Central Baltic Sea).

Finská vláda vyčísluje, že díky evropské regionální politice v období 2000-2006 vzniklo ve Finsku 80000 nových pracovních míst a 16000 nových firem a že tato politika přispěla k rozvoji zaostávajících regionů a pomohla regionům strukturálně postiženým (Ministry of Employment and Economy 2009). Tervo (2005) oproti tomu hodnotí starší programové období 1995-1999 značně rozporuplně, když porovnává vývoj v regionech čerpajících pomoc s regiony bez pomoci a shledává, že vývoj základních indikátorů jako míra nezaměstnanosti, migrační saldo nebo HDP na obyvatele byl horší v regionech čerpajících pomoc; na druhou stranu poznamenává, že odlišit skutečný vliv regionální politiky je značně obtížné, protože není možné určit, jak by se region vyvíjel v případě absence politiky. Kinnunen (2004) hodnotí finské závěrečné zprávy týkající se období 1995-1999, jejichž závěry o účinnosti regionální politiky byly podle něj do jisté míry protichůdné, ale vesměs pozitivní; největší klad nalézá v tom, že regionální politika EU přivedla do Finska po období závažné ekonomické recese nové zdroje do oblasti regionálního vývoje, ačkoliv její implementace a sladění s původní domácí regionální politikou bylo obtížné a neobešlo se bez určité neefektivnosti ve využívání přidělených zdrojů (pro konkrétní porovnání stanovených cílů a dosažených výsledků viz práci tohoto autora).

4. Regionální vývoj ve Finsku od začátku 90. let

Tato část tvoří vlastní jádro práce, nejprve je v ní podán přehled aktuální literatury, zabývající se regionálním vývojem ve Finsku v 90. letech, dále je popsán metodologický rámec analýzy, přibližující způsob a metody výpočtu vybraných indikátorů regionální diference a zabývající se územním členěním Finska, a následují vlastní analýzy regionální diference.

4.1 Práce o regionálním vývoji ve Finsku v 90. letech

Literaturu zabývající se regionálním vývojem Finska lze zhruba rozdělit do skupin podle hlavního předmětu zájmu na práce týkající se celkového charakteru vývoje, populačního vývoje, vývoje trhu práce a vývoje ekonomické struktury.

Celkovým charakterem vývoje regionální diference se systematicky zabývají Kangasharju a Pekkala. Kangasharju (1999) ve své studii zkoumá na souboru 88 finských subregionů dlouhodobé trendy regionálního vývoje v letech 1934 až 1993. Sledováním vývoje směrodatné odchylky dochází k závěru, že mezi subregiony docházelo ke zřejmé σ -konvergenci v úrovni příjmu na obyvatele, která byla rychlejší v letech 1964 až 1993 než v prvních třiceti letech sledování. Rychlejší sblížení ve druhé polovině sledovaného období vysvětluje autor účinností finské regionální politiky od 60. let a poklesem významu zemědělství v nejchudších regionech, nahrazovaným produktivnějšími sektory.

Pekkala (1999) sleduje vývoj regionální diference pomocí HDP na obyvatele pro 12 bývalých finských krajů v letech 1960-94 a pro 88 subregionů v letech 1988-94. Na krajské úrovni zjišťuje do roku 1980 výraznou absolutní β -konvergenci, značící rychlejší růst HDP chudších krajů než bohatších, a po vyloučení specifického ostrovního regionu Ahvenanmaa ze sledování i zřejmou σ -konvergenci, patrnou ze snižování směrodatné odchylky regionálního HDP na obyvatele; β -konvergenci částečně vysvětluje rozvojem kraje Ahvenanmaa, který se v letech 1960-80 změnil z chudého kraje na jeden z nejbohatších. Od roku 1980 ovšem nenalézá argumenty pro β - ani pro σ -konvergenci, naopak až do roku 1994 pozoruje mírnou celkovou divergenci, způsobenou rychlejším růstem bohatších krajů než chudších. Na úrovni subregionů nenalézá žádný charakteristický vývojový trend, když ovšem připouští, že sledované období je na něco takového příliš krátké. Zjištěný rozdíl v charakteru vývoje od 80. let mezi svojí studií a prací Kangasharju (1999) vysvětluje jednak použitím rozdílného základního indikátoru (HDP na osobu versus příjem na osobu) a jednak odlišnou úrovní sledování, když výchozí rozdíly mezi kraji jsou vzhledem k jejich větší velikosti menší než mezi heterogennějšími subregiony, takže je na krajské úrovni menší „prostor“ ke konvergenci. K podobným závěrům o rozdílnosti vývojových tendencí v závislosti na sledované úrovni územního členění dochází např. i Tomeš (2001), který ovšem při hodnocení vývoje diference Evropské unie nalézá argumenty

pro konvergenci spíše na vyšší řádovostní úrovni a v případě nižší úrovně (NUTS 3) hovoří spíše o stabilizaci rozdílů nebo mírné divergenci; celkově pak nabádá k opatrnosti při hodnocení celkové orientace vývoje, která může podle roviny hodnocení alternovat mezi konvergencí a divergencí a jejíž celkové vyznění je tedy proměnlivé a nejednoznačné.

Evidentní změnu v základní tendenci regionálního vývoje ve Finsku zjišťují ve společné práci Kangasharju a Pekkala (2004) od 90. let, kdy začíná převažovat meziregionální divergence nad konvergencí. Ve své studii zkoumají vývoj základních ekonomických ukazatelů na souboru 85 subregionů v období od roku 1988 do roku 2000, které blíže člení na roky ekonomické recese 1990-95 a následného ekonomického zotavení a rychlého růstu 1995-2000. Sledováním vývoje variačního koeficientu pro HDP na obyvatele a pro produktivitu práce, vyjádřenou jako HDP na zaměstnance, zjišťují doznívání konvergenčního trendu v letech 1988-90 před ekonomickou krizí, otočení vývojové tendence a mírné zvyšování rozdílů v letech krize 1990-95 a akceleraci a rychlý růst diferenciací v letech 1995 až 2000, s největším růstem od roku 1997. Dále dělí subregiony do dvou stejně početných skupin podle výše mediánového HDP na obyvatele v roce 1990 na chudší a bohatší a sledují jejich vývoj v daném období – ve skupině bohatších subregionů zaznamenávají rychlejší růst HDP na obyvatele, čímž dochází ke zvyšování rozdílů mezi oběma skupinami. Zkoumání vývojových tendencí podle hospodářské struktury odhaluje jako největší příčinu divergence v letech 1990-95 zemědělství, kdy v subregionech s jeho velkým podílem klesá počet pracovních míst mnohem dramatičtěji než v subregionech s menším podílem primárního sektoru v důsledku přizpůsobování se zemědělské politice EU. Za hlavní sektor přispívající k divergenci v letech 1995-2000 považují autoři sektor soukromých služeb, které vznikají spíše jen ve velkých centrech kvůli aglomeračním výhodám a blízkosti trhu. Na divergenci se podle autorů podílí také klesající význam regionální politiky, který je ovšem vinou nedostatku dat obtížné kvantifikovat.

Pekkala (2002) zkoumá pro roky 1987-1995 vliv vnitřní migrace v 19 finských regionech na příjem migranta a na rozdíly ve výši příjmu podle cílového regionu. Zjišťuje, že migrace obecně znamená pro migranta osobní zisk v podobě vyššího příjmu a rychlejšího růstu příjmu než pro jedince, který se k migraci neuchýlí; na druhou stranu tento efekt výrazně nepřispívá ke snížení regionálních rozdílů ve výši příjmů, protože závisí na cílovém regionu: příjem migrantů je nejvyšší v nejbohatších regionech a nižší v chudších regionech s vysokou nezaměstnaností a vyšším podílem zaměstnaných v zemědělství. Pouze migrace do regionů Satakunta, Vaasa a Ahvenanmaa vede k příjmům o málo vyšším než v nejbohatším regionu Uusimaa a tedy ke sblížování regionální výše příjmů na základě migrace, naopak migrace do většiny regionů severního a východního Finska znamená podstatně nižší příjem než v regionu Uusimaa. Růst výše příjmů po migraci je vyšší v periferních regionech než v regionu Uusimaa, což je ale dáno nižší výchozí úrovní příjmů v periferiích, takže stejné nominální zvýšení příjmu znamená relativně vyšší růst příjmu v chudším regionu s nižší výchozí pozicí než

v bohatším regionu. Migrace je také poměrně selektivní, do regionu Uusimaa se stěhují zejména mladí a vzdělaní lidé, kdežto do periferních oblastí spíše starší lidé, kteří chtějí trávit důchod na venkově.

Možnost ovlivnit státní intervencí rozhodnutí jedince migrovat nebo zůstat na původním místě zkoumají Haapanen a Ritsilä (2007). Nejprve analyzují na náhodně vybraném souboru jedinců ze sčítání lidu faktory podmiňující rozhodnutí migrovat s rozlišením cílového migračního regionu na růstový a periferní – zjišťují, že sklon k migraci roste se vzdáleností regionu od nejbližšího růstového centra a naopak se snižuje při vyšší zaměstnanosti v terciéru v domovském regionu. U mladých a vzdělaných jedinců je vysoká pravděpodobnost migrace z periferie do růstového regionu, čímž je podstatně oslabován rozvojový potenciál periférií a dochází ke koncentraci „lidského kapitálu“ v několika centrech. V neposlední řadě k podmiňujícím faktorům migrace patří disponibilní příjem – zvýšením disponibilního příjmu v periferním regionu státní intervencí o 25 % (nejlépe daňovými úlevami) je podle autorů snížena pravděpodobnost jedince migrovat do růstového regionu o 26 %, což se ale jeví jako nákladné řešení i v případě poskytnutí intervence jenom čtyřem nejsevernějším laponským subregionům, pro které byl odhad proveden, navíc takovýto zásah by byl značně neefektivní, protože by nedokázal rozlišit mezi lidmi skutečně zvažujícími migraci a těmi, kteří chtějí v regionu zůstat.

Regionální rozdíly v míře zaměstnanosti, míře nezaměstnanosti a příjmu na osobu mezi 12 bývalými finskými kraji v letech 1960-1996 zkoumá Mäki-Arvela (2003). Jeho základním zjištěním je dlouhodobá stabilita relativně významných regionálních rozdílů mezi krajskými ekonomikami ve sledovaných ukazatelích – porovnání úrovně indikátorů v letech 1976 a 1996 jeví signifikantní korelaci mezi počátečním a konečným stavem, čili kraje s nejhorší úrovní ukazatele v minulosti jsou dnes na podobné pozici vůči ostatním krajům a naopak. Hlavním důvodem setrvalých rozdílů je podle autora dlouhodobá atraktivita kraje Uusimaa, ve kterém vzniká mnoho nových firem a kam se za prací stěhuje mnoho pracovníků, což ovšem nevede ke snížení regionálních rozdílů v mírách zaměstnanosti a nezaměstnanosti migrací. Přesto v míře nezaměstnanosti zaznamenává Mäki-Arvela silnou konvergenci zejména v 90. letech, kdy byl růst nezaměstnanosti mnohem větší v krajích s počáteční nízkou nezaměstnaností než v krajích s již vysokou nezaměstnaností, což ale přirozeně není známkou vyrovnávání životní úrovně v krajích, protože i relativně menší zvýšení nezaměstnanosti v krajích s již vysokou nezaměstnaností je negativní jev. Meziregionální migraci ve Finsku přisuzuje jen omezenou úlohu při snižování regionálních rozdílů v nezaměstnanosti, narozdíl například od států USA, kde představuje hlavní vyrovnávací mechanismus; mnohem důležitějším adaptačním mechanismem je ve Finsku změna v míře participace, kdy častou volbou pracovníka ohroženého ztrátou práce bývá předčasný odchod do důchodu, čímž se sníží počet pracovní síly a v důsledku i míra nezaměstnanosti. Míra participace, ve Finsku tradičně vysoká díky vysoké zaměstnanosti žen, jeví rovněž značné a stabilní regionální rozdíly: nejnižší je v krajích s nejvyšší mírou nezaměstnanosti, což přispívá ke snižování regionálních rozdílů v míře nezaměstnanosti, které by v případě stejné míry participace u

krajů s vysokou nezaměstnaností jako u krajů s nízkou nezaměstnaností byly nutně vyšší. Autor se domnívá, že vyrovnávací působení rozdílů v míře participace bude ve Finsku slábnout vlivem globalizace a pravděpodobným omezováním sociálního státu, naopak bude posilovat význam migrace jako vyrovnávacího mechanismu, když pro jedince bude kvůli většímu ekonomickému tlaku nutné přijmout i hůře placené místo v jiném regionu.

Výzkumu podmíněnosti nezaměstnanosti v 85 subregionech v letech 1989-96 se věnuje Böckerman (2003). Analyzuje odvětvovou strukturu subregionů, strukturu pracovní síly a intenzitu restrukturalizace ve firmách, měřenou náročnou agregací z firemní úrovně na subregionální úroveň, a překvapivě zjišťuje, že průmyslová struktura regionů nemá na regionální míru nezaměstnanosti statisticky signifikantní vliv. Míra nezaměstnanosti je vyšší v subregionech s vyšším podílem veřejného sektoru a s vyšším veřejným dluhem, naopak je snižována vysokou úrovní produktivity práce a růstem podílu progresivních služeb – jejich potenciál k vyřešení problému regionální nezaměstnanosti je ale podle autora malý, protože většinou vyžadují dovednosti, které nezaměstnaní postrádají. Kontroverzním zjištěním je závěr, že míra regionální nezaměstnanosti klesá s rostoucí intenzitou restrukturalizace, což je v rozporu s jinými empirickými studiemi, vnímajícími restrukturalizaci jako příčinu regionální nezaměstnanosti.

Pehkonen a Tervo (1998) se snaží odpovědět na otázku, zda regionální rozdíly v nezaměstnanosti dlouhodobě přetrvávají nebo se může pozice regionu výrazně změnit. Analýzou vývoje nezaměstnanosti v 10 finských pracovních okrscích (labour districts, speciální územní jednotky státní správy pro sledování trhu práce) v letech 1963-93 docházejí k závěru, že relativní pozice okrsku podle dlouhodobé míry nezaměstnanosti je značně stabilní zejména u okrsků na obou koncích spektra, tedy že okrsky s nejnižší nezaměstnaností (Helsinki, Vaasa) a s nejvyšší nezaměstnaností (Rovaniemi, Oulu) si svoji pozici vůči ostatním okrskům v čase udržují po celou dobu sledování, ačkoliv vlastní úroveň míry nezaměstnanosti se v čase podstatně mění. Druhou část práce autorů tvoří sledování změny míry nezaměstnanosti na obecní úrovni (423 obcí) v letech 1975-93; hlavním zjištěním je větší pravděpodobnost změny relativní pozice obce než okrsku, tedy že nízká ani vysoká míra nezaměstnanosti nezaručuje obci zachování její pozice (pouze malý počet obcí s nevyšší mírou nezaměstnanosti si po celé období svoji pozici zachoval), což ovšem dlouhodobě nepřináší snížení regionálních rozdílů v nezaměstnanosti.

Adaptačním mechanismům trhu práce se věnují také Pekkala a Kangasharju (2002) – analýzou dat o vývoji trhu práce v 11 finských krajích v letech 1976-2000 se snaží zjistit, zda se liší adaptační mechanismy v případě regionálního „šoku“ a v případě celostátního „šoku“ na trhu práce, když „šokem“ rozumí výraznou roční změnu počtu pracovních míst. Zjišťují, že v případě poklesu zaměstnanosti v regionu je hlavním adaptačním mechanismem pokles participace na ekonomické aktivitě (vyjádřený mírou participace), menší vliv má růst nezaměstnanosti a nejmenší migrace, jejíž úloha ale zhruba po dvou letech od „šoku“ roste, zatímco míra participace a míra nezaměstnanosti se

vracejí k původním hodnotám. V případě celostátního „šoku“, tedy plošné ekonomické krizi ve všech regionech, je nejmarkantnější růst nezaměstnanosti, v menší míře se uplatňuje pokles participace a konečně jen velmi malý vliv má migrace, protože ani přestěhování v takovém případě výrazně nezvyšují šanci na nalezení práce. Rozdílný vývoj mezi finskými regiony z hlediska trhu práce, kdy po recesi počátku 90. let v některých stačily ke snížení nezaměstnanosti čtyři roky, kdežto v jiných rostla nezaměstnanost osm až devět let v řadě, vysvětlují autoři rozdílnou dynamikou adaptačních mechanismů v regionech.

Heikkilä (2005) analyzuje strukturu a vývoj trhu práce ve Finsku v letech 1993-2001, trhy práce dělí podle významnosti na sedm kategorií, od nejdůležitějšího trhu hlavního města přes trhy metropolitních a regionálních center po nejmenší trhy, představované samostatnými obcemi. Zjišťuje významné rozdíly mezi vývojem trhů podle důležitosti, největší nárůst v počtu pracovních míst od ekonomické krize počátku 90. let zaznamenávají velká města a regionální centra s univerzitami, zatímco malé pracovní trhy rostou jen nevýznamně; nerovnoměrný je i vývoj počtu pracovních míst podle odvětví, kdy nejvíce roste zaměstnanost v soukromých službách v návaznosti na rozvoj poptávky ze strany ICT sektoru, naopak zaměstnanost klesá v zemědělství a těžbě. Znepokojujícím trendem z hlediska vývoje trhů práce zejména ve venkovských regionech je stárnutí populace, způsobené jak selektivní migrací převážně mladých lidí tak poklesem přirozeného přírůstku; nejhorší situace je z tohoto hlediska ve východním Finsku, trpícím rozsáhlým vystěhovalectvím i přirozeným úbytkem; situace severního Finska je relativně lepší, protože vyšší natalita částečně kompenzuje migrační ztráty.

Socioekonomické transformaci finského venkova od 60. let se věnuje Tykkyläinen (2006), který sleduje vývoj zaměstnanosti v zemědělství, zpracovatelském průmyslu, veřejných službách a celkovou populační změnu ve statisticky definovaných venkovských obcích v kontextu dění v celé ekonomice. Venkovskému způsobu života přisuzuje ve Finsku z historických příčin stále velkou roli ve srovnání s nejspěšnějšími státy, finský venkov dělí na „venkovské jádro“ (rural core), zahrnující obce v jižní a západní části země s převažující zemědělskou výrobou, a na „odlehle venkovské oblasti“ (remote rural areas) východního a severního Finska, kde dominuje význam lesnictví a značnou část HDP vytváří veřejný sektor. Dlouhodobým trendem v primárním sektoru od 70. let se značným dopadem na vývoj rurálních oblastí je snižování zaměstnanosti, ale při zachování celkového objemu výroby díky vyšší produktivitě práce. Zaměstnanost ve zpracovatelském průmyslu stoupala na venkově od 70. let v rámci první vlny venkovské industrializace, podporované regionální politikou, a pak ve druhé polovině 90. let v souvislosti s rozvojem ICT sektoru – autor hovoří dokonce o reindustrializaci. Zrod finského ICT sektoru a první růst zaměstnanosti v elektrotechnickém průmyslu se odehrál v největších městech koncentrujících většinu vědeckých a výzkumných kapacit, jako Helsinky, Tampere, Oulu, Jyväskylä nebo Joensuu, aby se poté růst difuzí rozšířil i do venkovských oblastí, ve kterých expandující firmy z městských aglomerací našly levnější výrobní náklady –

zaměstnanost ve zpracovatelském průmyslu tedy koncem 90. let roste zejména v oblastech „venkovského jádra“, nejvíce v regionech Keski-, Etelä- a Pohjois-Pohjanmaa, ale i v periferních oblastech severního a východního Finska. Od roku 2000 ovšem zaměstnanost v ICT v rámci konsolidace sektoru mírně klesá, a to rovnoměrně v největších aglomeracích i venkovských oblastech, navíc některé firmy z oboru relokalizují svoji výrobu do levnějšího zahraničí.

Velký dopad na vývoj rurálních oblastí měla racionalizace ve státním sektoru, směřující k jeho větší efektivitě, patrná od ekonomické krize počátku 90. let a vedoucí jen k malému růstu zaměstnanosti ve veřejných službách v regionech Kainuu a Lappi, narozdíl od velkého růstu zaměstnanosti ve státním sektoru v regionech jižního Finska, vynuceného většími požadavky ze strany rostoucí populace. Velmi problematický je negativní populační vývoj v řadě venkovských regionů, podmíněný především snižováním zaměstnanosti v primárním sektoru a reorganizací veřejných služeb; autor situaci označuje jako „začarovaný kruh ekonomického úpadku, depopulace a racionalizace služeb“ (Tykkyläinen 2006, str. 164), když jejímu zlepšení nepomáhá ani pomoc z fondů Evropské unie. Ačkoliv v perifériích existují rozvojové síly, jako například rozvoj turismu v Laponsku nebo růst počtu ICT firem v některých obcích, tyto síly jsou slabé a nedokáží převážit divergentní tendence socioekonomické transformace venkova, posilované dnes nejvíce selektivním rozvojem privátních služeb převážně v metropolitních oblastech.

Piekkola (2006) se snaží zachytit rozdíly v regionální konkurenceschopnosti finských subregionů i regionů, když podle několika ukazatelů o výkonnosti a progresivitě regionálních ekonomik konstruuje složený index konkurenceschopnosti. Dochází k závěru, že od roku 1995 docházelo k významné divergenci v produktivitě v jednotlivých regionech, navzdory ekonomickému zpomalení po roce 2000, které postihlo zejména regiony s nejvyšší produktivitou, tedy Uusimaa, Pirkanmaa, Varsinais-Suomi a Pohjois-Pohjanmaa. Jednoznačnou příčinu divergence nalézá v aglomeračních výhodách velkých měst, která koncentrují většinu „lidského kapitálu“ a inovačních kapacit, což jim umožňuje lepší zvyšování efektivity výroby; nejvýraznější je tento jev u metropolitního areálu Helsinek, který je nejvíce konkurenceschopným finským regionem a ve kterém dochází k absorpci a koncentraci zdrojů z ostatních regionů. Pro růst produktivity je podle autora podstatná i průmyslová struktura regionu – rychlejší než průměrný růst zaznamenaly regiony specializované na telekomunikace, papírenství, energetiku a kovovýrobu.

4.2 Metodologický rámec analýzy

Tato subkapitola je věnována popisu postupu při provádění analýzy regionální diferenciace, podává přehled užitých kvantitativních metod a indikátorů zvolených ke sledování regionální diferenciace a zabývá se administrativním dělením Finska a výběrem jednotek pro analýzu.

4.2.1 Administrativní členění Finska a výběr jednotek pro analýzu

Základní jednotkou administrativního členění Finska je obec (fin. kunta, ang. municipality). Dlouhodobou tendencí je postupné snižování počtu obcí, mezi lety 1976 až 1998 klesl jejich počet z 475 na 452 (Law 2009), přičemž od roku 2000 v souvislosti s diskutovanou reformou obcí jejich počet klesá rychleji. K velkému slučování došlo zejména k 1.1.2009, kdy se několik měst spojilo se sousedními obcemi, takže celkový počet obcí klesl na 358 oproti 420 v roce 2008 (Statistics Finland 2009). Všechna dosud proběhlá sloučení byla dobrovolná, pokračuje ovšem debata o možnosti vynuceného sloučení, protože pro budoucí udržení základní zdravotní péče a sociálních služeb i při celkovém stárnutí populace se jeví být nutná minimální velikost obce zhruba 20000 obyvatel, což by pravděpodobně vedlo k poklesu počtu obcí na méně než jednu polovinu dnešního stavu (Lähteenmäki-Smith a Kahila 2006).

Obce jsou tradiční samosprávné jednotky a mají z právního hlediska všechny stejný status, pouze pro statistické účely jsou podle míry urbanizace a celkového počtu obyvatel děleny na města (fin. kaupunkimaiset kunnat, ang. urban municipalities), poloměstské obce (fin. taajaan asutut kunnat, ang. semi urban municipalities) a venkovské obce (fin. maaseutumaiset kunnat, ang. rural municipalities). Historickým dědictvím je dělení obcí podle užívaného úředního jazyka na jednojazyčné finské (295 obcí), jednojazyčné švédské (19 obcí), bilingvní s finskou většinou (19 obcí) a bilingvní se švédskou většinou (15 obcí k 1.1.2009; Paikkala 2009). Variabilita obcí je značná podle rozlohy i počtu obyvatel - rozlohou největší obec Inari v Laponsku (15 052 km²) je asi 2560x rozlehlejší než nejmenší Kauniainen, který je de facto nezávislou čtvrtí Espoo s rozlohou necelých 6 km². Populačně největší obcí jsou Helsinky s více než 575 000 obyvateli, nejmenší obce s pouhými několika sty obyvateli se nalézají na Ålandech – vůbec nejmenší finskou obcí je tamější Sottunga se 115 obyvateli (Statistics Finland 2009).

Druhou nejnižší administrativní jednotku představuje subregion (fin. seutukunta, ang. sub-region), tvořený seskupením několika obcí. Soustava subregionů byla vytvořena roku 1994 na základě regionalizace zohledňující dojížděku za prací a za službami, spolupráci mezi obcemi a dopravní dostupnost; aktuální členění na subregiony je na začátku každého roku formálně potvrzováno vládou (Ministry of Employment and Economy 2009). Také počet subregionů se dlouhodobě snižuje, když populačně malé subregiony jsou rozdělovány mezi okolní silnější, takže z původních 88 subregionů v roce 1994 zůstalo 77 subregionů v roce 2008 a k roku 2009 byl jejich počet ještě snížen o 5 na dnešních 72 (Wikipedia 2009c). Nejnovější členění na subregiony platné od 1.1.2009 zobrazuje *Příloha 1*.

Další administrativní úroveň tvoří regiony (fin. maakunnat, ang. regions), které vznikly roku 1994 při radikální reformě administrativního členění s cílem vytvořit v unitárním centralizovaném Finsku vyšší samosprávný stupeň než obecní; de facto jsou ovšem regiony zřizovány a spravovány

uskupením několika obcí. Jejich výkonným orgánem jsou Regionální rady (Regional Councils), volené na čtyři roky zastupiteli obcí v regionu, a nejdůležitější svěřenou kompetencí je koordinace regionálního rozvoje (Local and Regional Government Finland 2008). Soustava regionů je zobrazena v *Příloze 2*.

Nejvyšší administrativní jednotkou je kraj (fin. lääni, ang. province). Tradiční členění na dvanáct krajů, platné s několika obměnami od roku 1917 a vycházejí z historických provincií, ustavených již ve středověku za švédské vlády, bylo roku 1997 nahrazeno novým uspořádáním do pouhých šesti krajů – viz *Příloha 4*. Kraje slouží pro výkon státní moci, jsou podle nich organizovány různé státní registry nebo policejní a soudní soustava (Wikipedia 2009a). Pro potřeby regionální politiky EU byla vytvořena čistě administrativní statistická jednotka větší region (fin. suuralue, ang. major region), odpovídající úrovni NUTS 2 – viz *Příloha 3*. Unijní statistika dělí Finsko z historických důvodů na dvě jednotky NUTS 1: kontinentální Finsko a Ålandy. Švédsky mluvící Ålandy jsou současně regionem, krajem i jednotkou NUTS 1 (ačkoliv ani vzdáleně nesplňují požadavek minimální populační velikosti pro jednotky NUTS 1) a až do roku 2005, kdy byl spuštěn samosprávný experiment v regionu Kainuu, byly jedinou oblastí Finska se skutečnou autonomií, vlastním parlamentem a právem vydávat v určitých oblastech vlastní legislativu.

Administrativní jednotky Finska splňují podmínku vzájemné skladebnosti, takže vyšší jednotky lze beze zbytku dělit na jednotky nižší; vzhledem k častým změnám na obecní úrovni, zahrnujícím často i zcela nové vymezení obecních hranic, dochází ovšem i k mírným posunům hranic vyšších celků, do kterých se změna na obecní úrovni promítá. Celkový přehled administrativního členění Finska podává *Tabulka 1*.

Tabulka 1: Úrovně administrativního členění Finska k roku 2009

Název jednotky				Počet jednotek	Úroveň NUTS*
česky	finsky	švédsky	anglicky		
obec	kunta	kommun	municipality	348	LAU 2
subregion	seutukunta	ekonomisk region	sub-region	72	LAU 1
region	maakunta	landskap	region	20	NUTS 3
kraj	lääni	län	province	6	není v NUTS
větší region	suuralue	storområde	major region	5	NUTS 2
Manner-Suomi (kontinentální Finsko) a Ahvenanmaa (Ålandy)				2	NUTS 1

* Soustava územního členění Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS), vytvořená pro potřeby regionální politiky EU, je třístupňová (NUTS 1 až NUTS 3); doplňují ji tzv. místní administrativní jednotky (Local Administrative Units, LAU), pro jejichž vymezení nevydává Evropská unie na rozdíl od jednotek NUTS žádná doporučení (Eurostat 2009b).

Zdroj: Statistics Finland (2009)

V práci zaměřené na finské regiony se jeví vhodné věnovat zmínku i zaniklým historickým provinciím (fin. historialliset maakunnat, ang. historical provinces), ze kterých vycházelo krajské členění do roku 1997 a jejichž hranice zhruba respektují kulturní oblasti Finska a rozšíření dialektů finštiny (Wikipedia 2009a). Pro historické provincie byla zpracována etymologie jejich názvů, která

odhaluje zajímavé souvislosti mezi pojmenováním a jistými specifickými rysy daných oblastí a umožňuje snadnější osvojení těchto názvů – rozsah historických provincií a původ jejich názvů podává *Příloha 5*. Protože finská jména současných administrativních jednotek mohou českému čtenáři na první pohled připadat neobvyklá, je v *Příloze 6* uveden stručný finsko-český slovníček nejběžnějších slov a toponym, která se vyskytují zejména v názvech subregionů a jejichž znalost značně napomáhá v orientaci v systému jednotek. Z překladů vyplývá, že mnoho názvů administrativních jednotek má geografický původ a mnoho jednotek je pojmenováno podle své polohy v prostoru.

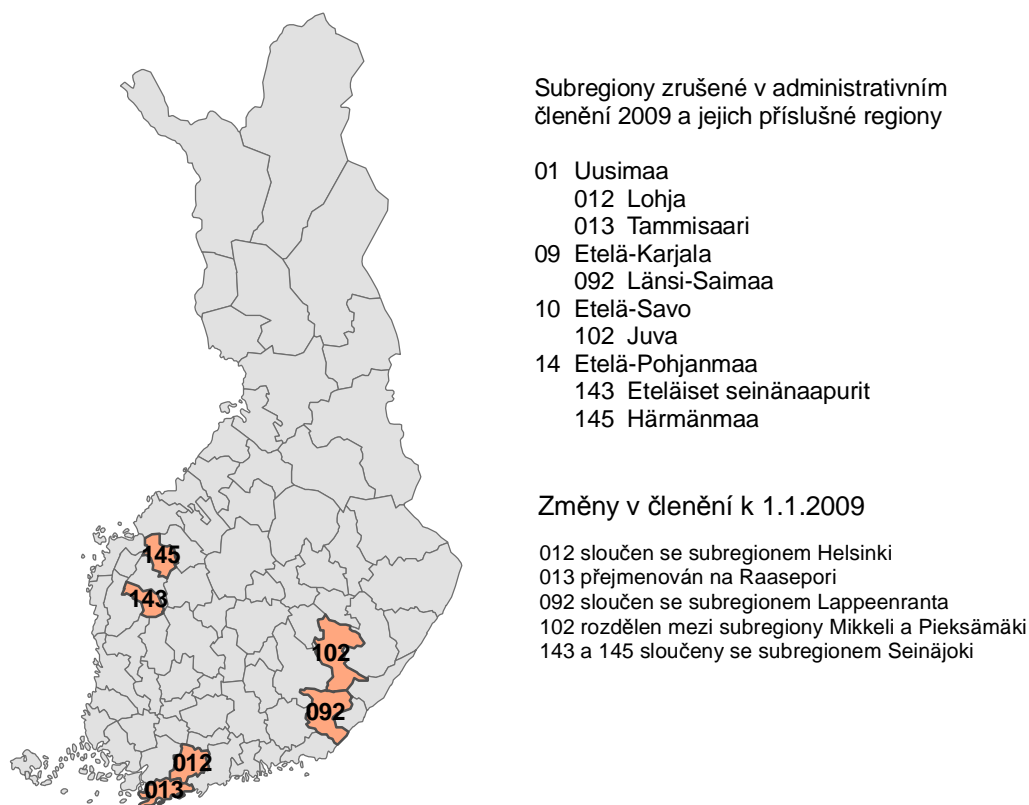
Pro dnešní administrativní jednotky maakunnat uvádějí některé české zdroje překlad „provincie“ (např. Wikipedia 2009b) – v této práci budou ovšem jednotky této úrovně označovány jako „regiony“. Zaprvé je to přesný překlad oficiálního anglického názvu této úrovně „regions“ (navíc překládat Regional Councils jako Provinční rady se jeví být značně zavádějící) a zadruhé je vhodné názvem „regiony“ odlišit samosprávnou povahu těchto jednotek, protože název „provincie“ je tradičně spojován se státní správou. Striktně vzato by bylo v češtině používání názvu provincie vhodnější pro jednotku lääni, která vychází z původních finských historických provincií a která se v angličtině skutečně nazývá „provincie“, ovšem zde bude práce respektovat ustálenější české označení této jednotky „kraj“ (ačkoliv bylo zaznamenáno i několik českých pojmenování „provincie“ pro tuto úroveň).

Z poskytnutého přehledu je patrné, že administrativní soustava ve Finsku je poměrně komplikovaná a od 90. let navíc intenzivně reformovaná, přičemž diskuse o konečné podobě územního uspořádání není zdaleka ukončena – například k roku 2010 má být uskutečněna rozsáhlá reforma státní správy, při které mají být zrušeny jednotky lääni (Ministry of Finance 2009). Na druhou stranu nabízí několik administrativních stupňů možnost dobrého výběru jednotek pro analýzu regionální diferenciace. Pro účely práce se jeví jako nejvhodnější soustava subregionů – jedná se o jednotky cíleně ustanovené pro statistické srovnávání a vymezené na základě socioekonomických procesů, takže jsou víceméně organické a zahrnují jak samotné subregionální středisko, tak jemu příslušející zázemí. To platí i pro populačně největší subregion Helsinky, který zahrnuje celý funkčně propojený areál hlavního města s obcemi Helsinky, Vantaa a Espoo. Jediným neorganickým subregionem je Mariehamns stad, hlavní město Åland, vymezené pouze jako město bez zázemí – při hodnocení bude na tuto skutečnost brán zřetel. Počet subregionů zaručuje, že zobrazení jevu bude dostatečně podrobné, ale ještě ne fragmentované a tolik ovlivněné extrémními hodnotami, jako by tomu bylo u méně organických obcí – například obec Helsinky je již administrativně odtržena od funkčně propojených obcí metropolitního areálu hlavního města. Úroveň obcí lze doporučit k podrobnému sledování pouze jednoho nebo několika málo jevů, navíc dostupných dat za obce je méně než za subregiony, takže tato úroveň nebude zahrnuta do analýzy. Jako relativně vhodnou pro účely práce se ještě jeví úroveň regionů, které již nabízejí větší míru generalizace, ale ještě při

zachování základních rysů diference – regiony budou do analýzy zahrnuty jako doplňkové jednotky pro porovnání se subregiony. Pro práci monotematicky zaměřenou na Finsko jsou méně vhodné kraje a větší regiony, které již jsou příliš obecné a jejichž vypovídací hodnota ohledně regionální diference není dostatečná, takže jim v práci nebude věnována pozornost. Těžiště práce bude tedy spočívat v hodnocení regionální diference podle subregionů, doplněné sledováním diference podle regionů.

Výše popsané snížení počtu obcí a subregionů k roku 2009 přineslo obtíže při zpracování mapových výstupů. Statistics Finland při změně územního členění zpětně dopočítává hodnoty socioekonomických jevů podle základní sledované obecní úrovně i pro jednotky vyšších řádů, přepočítání do nejnovějšího subregionálního členění 2009 nebylo ovšem v době zpracování práce ještě dokončeno pro všechny sledované jevy a některá data byla k dispozici pouze ve starším členění. Důsledkem je, že v práci se objevují dva druhy členění do subregionů – aktuální, platné k roku 2009, a starší, které platilo v letech 2007 a 2008; v mapách je vždy poznamenáno, o které členění se jedná. Změny mezi oběma členěními zobrazuje *Obrázek 15* (cf. *Příloha 1*). Vzhledem k malé populační velikosti subregionů zrušených k roku 2009 je předpokládaný dopad změn územního členění na obraz regionální diference zanedbatelný.

Obrázek 15: Územní členění do subregionů 2008 a změny k roku 2009

Zdroj: Statistics Finland (2009), Wikipedia (2009c)

Vektorová data ke zpracování map byla získána díky spolupráci dvou institucí: katedra geografie University of Oulu poskytla data v členění subregionů k roku 2005, National Land Survey of Finland poskytl data v členění subregionů 2009. Vzhledem k tomu, že se nepodařilo získat oficiální subregionální členění 2008 (ostatní oslovené instituce odmítly kvůli licenčním podmínkám šíření svých dat), bylo toto členění dodatečně vytvořeno úpravou členění 2005 – je třeba poznamenat, že toto vytvořené členění 2008 se v zanedbatelných detailech (mírně odlišný průběh hranic subregionů) liší od oficiálního členění 2008, na regionální analýzu tyto odlišnosti však nemají vůbec žádný vliv. Všechny mapy byly vytvořeny a zpracovány v programu ArcMap.

4.2.2 Indikátory regionální diference a zdroje dat

Regionální diference je sledována pomocí indikátorů (ukazatelů) vyjadřujících nejdůležitější socioekonomické jevy, když je především hodnocena výchozí úroveň jevu počátkem 90. let a dosažená úroveň jevu pro nejnovější dostupný rok, případně je rovněž hodnocena dynamika změny úrovně mezi výchozím a posledním rokem sledování. Většina indikátorů pro jednotlivé regiony byla vypočítána jako podíly z absolutních hodnot jevů a podle hlavního obsahového vymezení je lze rozdělit na tři skupiny:

(1) indikátory vývoje a struktury populace

- přirozený přírůstek (definovaný jako podíl rozdílu mezi počtem narozených a počtem zemřelých a středního stavu obyvatelstva)
- migrační saldo (definované jako podíl rozdílu mezi počtem všech přistěhovalých a počtem všech vystěhovalých a středního stavu obyvatelstva)
- celková populační změna (definovaná jako podíl počtu obyvatel v roce 2008 a počtu obyvatel v roce 1990)
- podíl obyvatelstva ve věku 65 a více let z celkového počtu obyvatel
- podíl obyvatelstva ve věku 0-14 let z celkového počtu obyvatel

(2) indikátory ekonomické výkonnosti a životní úrovně

- HDP na obyvatele (definovaný jako podíl HDP a počtu obyvatel)
- změna HDP (definovaná jako podíl HDP v roce 2006 a HDP v roce 1990)
- průměrný disponibilní příjem na domácnost (přejatý z výpočtu Statistics Finland)
- vliv státních transferů na disponibilní příjem (definovaný jako podíl veškerých státních redistribučních finančních transferů a průměrného disponibilního příjmu)

(3) indikátory struktury ekonomické aktivity a trhu práce

- podíl zaměstnaných v zemědělství z celkového počtu zaměstnaných
- podíl zaměstnaných ve zpracovatelském průmyslu z celkového počtu zaměstnaných
- podíl zaměstnaných ve veřejném sektoru z celkového počtu zaměstnaných (definovaný jako součet podílů zaměstnaných ve státních institucích, v obecních institucích a ve společnostech s majoritním majetkovým podílem státu)

- míra nezaměstnanosti (definovaná jako podíl nezaměstnaných a celkového počtu ekonomicky aktivních)

Sledování těchto vybraných indikátorů ve třech následujících subkapitolách 4.3.1 až 4.3.3 umožňuje hodnotit populační i ekonomický vývoj v regionech a zároveň konfrontovat základní zjištěné trendy s poznatky finských autorů. Subkapitoly 4.3.5 a 4.3.6 využívají ještě další doplňkové indikátory, které ovšem nejsou sledovány pro jednotlivé regiony, nýbrž jsou kvůli povaze aplikovaných analýz použity v agregované podobě – popis těchto indikátorů následuje v příslušných subkapitolách. Socioekonomickou regionální diferenciaci by zajisté bylo možné sledovat pomocí mnoha dalších indikátorů (z tradičně užívaných ukazatelů populačního vývoje chybí např. naděje dožití nebo kojenecká úmrtnost, u kterých lze ovšem u celkově vyspělého Finska předpokládat nízkou regionální variabilitu), vzhledem k cílům práce a snaze zachytit zejména celkové vývojové tendence na úkor detailnějšího hodnocení jednotlivých jevů lze přesto použitou škálu indikátorů považovat za relativně dostačující. V souvislosti s částí věnovanou regionální politice by bylo velmi vhodné zahrnutí indikátoru vyjadřujícího její působení (např. prosté finanční vyjádření objemu alokovaných prostředků), jehož pomocí by bylo možné alespoň částečně hodnotit účinnost regionální politiky – finští autoři ovšem konstatují (Kangasharju a Pekkala 2004, Tervo 2005), že takováto data nejsou souhrnně k dispozici a jejich zpracování by vyžadovalo speciální studii, obtížnou i pro autora se znalostí finštiny.

Data pro výpočet všech indikátorů byla získána z veřejně přístupných databází Statistics Finland, jejichž výčet, včetně rozsahu dostupných časových řad a přímých internetových odkazů na užitou databáze, uvádí *Příloha 7*. Je třeba poznamenat, že ačkoliv finská statistika nabízí dostatek dat týkajících se regionů, většina z nich je dostupná pouze ve finštině – překlad z finštiny byl proveden pomocí internetových online slovníků, nejasnosti byly přímo konzultovány s pracovníky Statistics Finland. Z vlastní metodologické problematiky je nutné zmínit dva užívané způsoby výpočtu míry nezaměstnanosti, vycházející z různých vstupních dat: data pro první způsob výpočtu, užitá rovněž v této práci a pro sledování regionální diferenciaci vhodnější, pochází z několika různých registrů o trzích práce a jsou poměrně kompletní; data pro druhý způsob výpočtu pochází z výběrových šetření a jsou neúplná. Statistics Finland používá pro mezinárodní srovnání míry nezaměstnanosti druhý způsob výpočtu, u nějž je ale zjištěná míra nezaměstnanosti zhruba o 2 % nižší než v případě prvního způsobu výpočtu. Pro sledování změny HDP v čase bylo nutné převést běžné ceny na ceny roku 2000 pomocí vypočítaného deflátoru.

Vlastní hodnocení regionální diferenciaci se skládá ze tří složek: z kartogramů, zobrazujících rozdílnou intenzitu jevů pomocí vybraných indikátorů pro subregiony a případně regiony, z tabulek, podávajících přehled extrémních hodnot jevů, a z textového komentáře, zdůrazňujícího hlavní rysy diferenciaci a tendence jejího vývoje. Tímto kombinovaným hodnocením je minimalizována omezená vypovídací schopnost kartografického zachycení sledovaných jevů, které „nezbytně navozuje

jednoduché „optické“ generalizace, v nichž se zvláště prosazuje vnímání velikosti ploch namísto územní intenzity ve výskytu hodnocených jevů“ a v němž je „význam zejména pozitivních extrémů tudíž silně potlačen“ (Hampl 2005, str. 53). Tato nevýhoda kartogramů je kompenzována právě tabulkami s pozitivními i negativními extrémy, jejichž uvedení umožňuje udělat si lepší představu o celkové úrovni jevu, změně této úrovně v čase a o základní povaze vývoje diferenciací hodnocením variačního rozpětí extrémních jevů. Kartogramy lze naopak považovat za velmi vhodnou generalizující metodu z hlediska hledání prostorových pravidelností v rozložení jevů a v zachycení střední úrovně jevu, kterou lze předpokládat u většiny regionů a jejíž uvedení v tabulkách by v případě většího počtu jednotek vedlo pouze k rozsáhlému výčtu podobných informací.

Po hodnocení socioekonomické regionální diferenciací pomocí tří hlavních obsahových skupin užitých indikátorů následují tři analýzy, zaměřené na postižení obecných tendencí regionálního vývoje, jejichž cílem je také otestování hypotéz z úvodu práce. Tyto analýzy tvoří logicky uzavřené subkapitoly, tudíž je metodika jejich provedení uvedena jednotlivě u každé zvlášť. K hodnocení vzájemného vztahu jevů jsou užity běžně užívané korelační koeficienty pro hledání statistických závislostí: Pearsonův koeficient korelace a Spearmanův koeficient korelace pořadových čísel.

4.3 Analýza regionální diferenciací

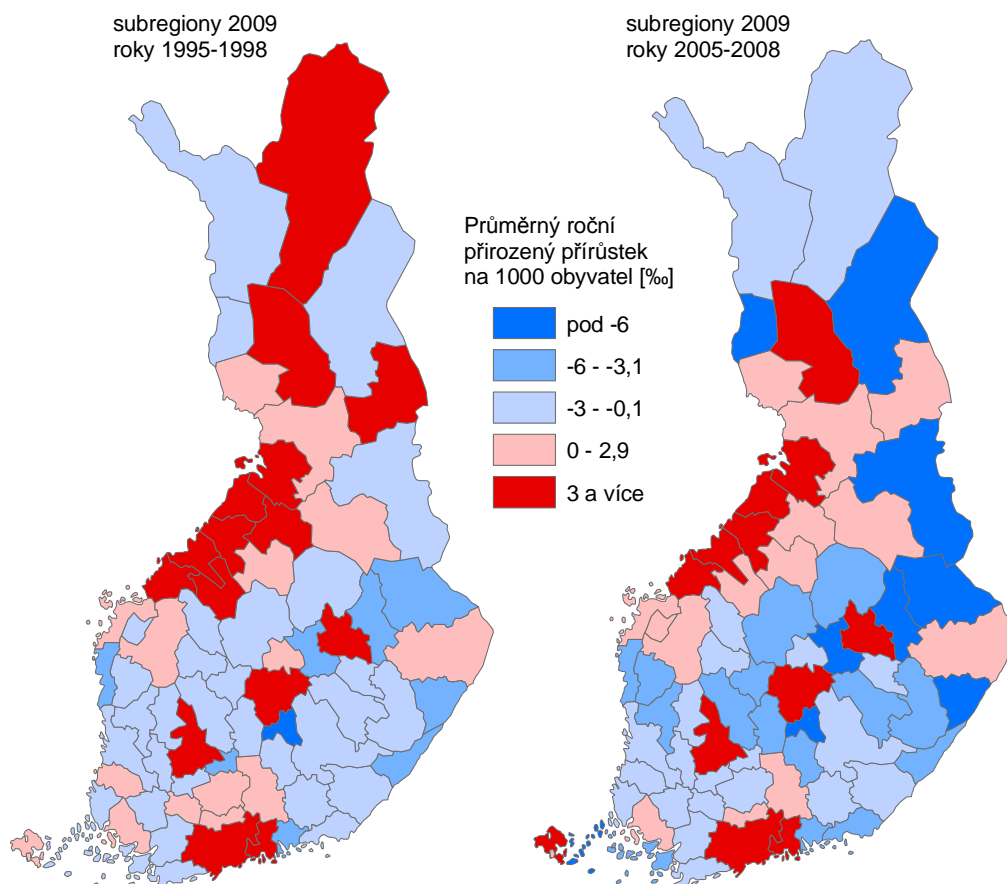
Tato část práce se věnuje vlastní analýze regionálních rozdílů, nejprve je analyzováno rozložení socioekonomických jevů a vývoj tohoto rozložení v 90. letech ze tří hlavních hledisek: obyvatelstva, ekonomické výkonnosti a struktury ekonomické aktivity; následují tři dílčí analýzy, zabývající se celkovým charakterem vývoje regionální diferenciací a testující hypotézy z úvodu práce: analýza vývoje regionálních rozdílů, analýza vlivu geografické polohy a faktorová analýza stability regionální struktury.

4.3.1 Regionální diferenciací vývoje a struktury populace

Hodnocení regionální diferenciací zahajuje sledování přirozeného přírůstku obyvatelstva, jehož úroveň je vyjádřena v kartogramu v *Obrázku 16*. Indikátor je sledován ve dvou časových průřezech, vzdálených od sebe deset let, přičemž kvůli snaze zachytit stabilní trend je zobrazena průměrná roční hodnota přírůstku ze čtyř po sobě jdoucích let. Oblasti s nejvyšším přirozeným přírůstkem dlouhodobě představují regiony s velkými městy (Oulu, Helsinky a jejich severní zázemí, Tampere, Jyväskylä, Kupio), pobřežní regiony jižně od Oulu (Kokkola, Raahe, Jakobstadsregionens) a jejich širší okolí, odpovídající zhruba historické provincii Pohjanmaa, a v prvním časovém průřezu byla ještě poměrně příznivá také situace na severu Finska. Dlouhodobě výrazně negativní populační

vývoj přirozenou měnou jeví celé východní a střední Finsko (kromě velkých regionálních center), ve kterém se nachází subregiony s vůbec největším přirozeným úbytkem; ve druhém sledovaném období se k nim ovšem zařadily i některé subregiony ze severu Finska (Itä-Lappi, Torniolaakso) z dosud příznivěji se vyvíjejícího Laponska.

Obrázek 16: Přirozená měna v letech 1995-98 a 2005-08, subregiony

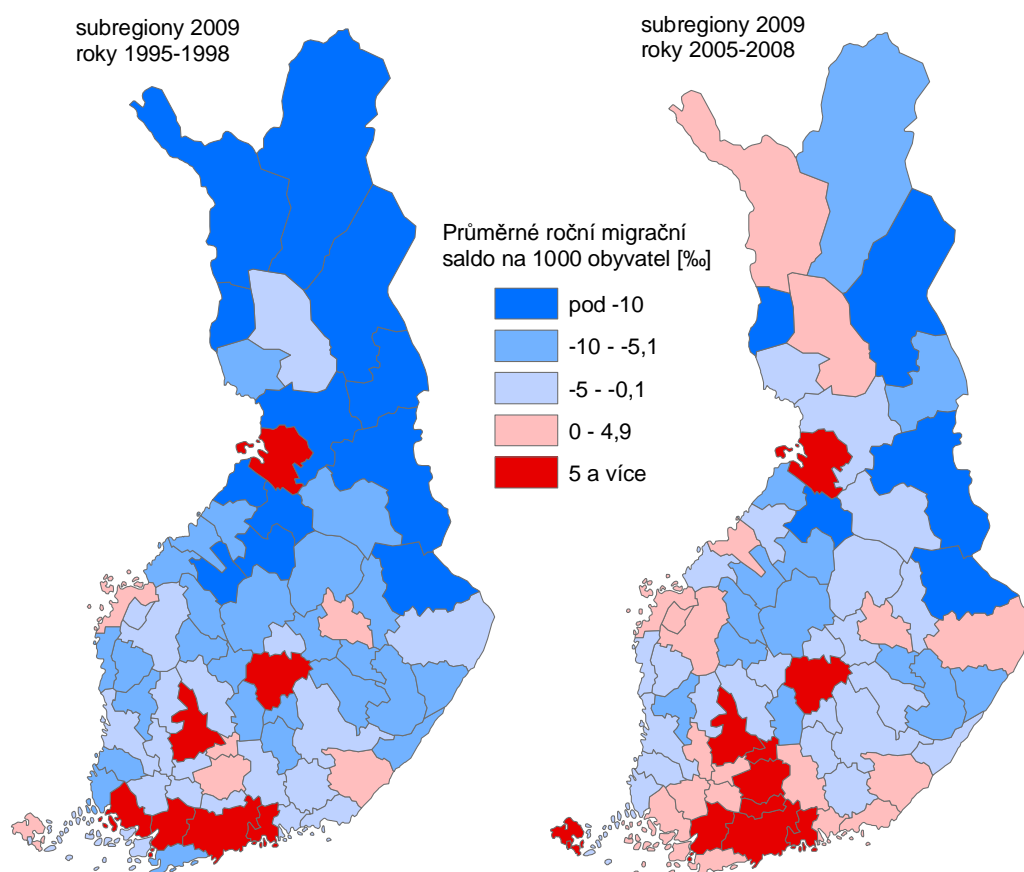

Zdroj: Statistics Finland (2009)

I za pouhých 10 let mezi sledováními došlo ve většině subregionů k plošnému poklesu přirozeného přírůstku a nejhorší hodnoty se posunuly z ročního úbytku zhruba zhruba 0,6 % na téměř 0,9 %, přesto Finsko celkově dosud přirozenou měnou roste (0,19 % v roce 2008) a oblasti při pobřeží Botnického zálivu si udržují populační růst přirozenou měnou. Značně negativní z hlediska populačního vývoje je ovšem prohlubování úbytku v subregionech při hranici s Ruskem a v centrálním Finsku, výrazného již v prvním časovém průřezu.

Obrázek 17 udává průměrné migrační saldo ve stejných časových průřezích jako hodnocení přirozené měny a rovněž vychází z průměru ze čtyř následujících let, díky čemuž je eliminován vliv náhodných událostí na migraci, které mohou v případě pouhého jednotlivého ročního sledování u relativně malých jednotek jako subregiony ovlivnit dlouhodobý trend.

Obrázek 17: Migrace v letech 1995-98 a 2005-08, subregiony

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Situace v letech 1995-98, tedy v době rapidního hospodářského růstu po vážné krizi počátku 90. let, je z hlediska zisku obyvatel migrací mimořádně vyhraněná: migrací získávají obyvatelstvo pouze metropolitní areály (nejvíce Tampere, Helsinky, Turku, Oulu) a několik subregionů ve „zlatém trojúhelníku“ Turku-Helsinky-Tampere (nejvíce Porvoo a Salo, oba přes 0,5 % ročně), zbytek země migrací obyvatelstvo ztrácí, přičemž intenzita vystěhovalectví zřetelně klesá z jihu na sever, tedy relativně méně ztrácí jižnější subregiony, více oblasti ve středním Finsku a zdaleka nejhorší situace je na severu a severovýchodě (12 tamějších subregionů ztrácí více než 1 % obyvatelstva ročně, přičemž mezi nimi jsou i subregiony z příbřežních oblastí Botnického zálivu s příznivým vývojem přirozenou měnou, které tedy celkově obyvatelstvo ztrácí). Celková intenzita migrace v letech 1995-98, měřená objemem migrace, byla značně vyšší oproti létům krize 1990-93 (průměrný roční objem migrace 155 migrantů na 1000 obyvatel v letech 1990-93 oproti 195 migrantům v letech 1995-98), což je v souladu s empirickými pozorováními z jiných zemí, potvrzujícími vysokou mobilitu obyvatelstva v době ekonomického boomu a pokles migrace v době plošné krize (viz Pekkala a Kangasharju 2002).

Migrace v letech 2005-08 již není tak výrazně selektivní jako v prvním sledovaném období, kromě dlouhodobě migračně nejatraktivnějších velkých měst získávají obyvatelstvo i některá menší centra na západě (Seinäjäki, Kokkola) nebo severu (Rovaniemi) a celkový počet subregionů

s kladným migračním saldem je více než dvojnásobný oproti rokům 1995-98. Zde lze jako možnou příčinu uvést vládou proklamovaný úspěch regionální politiky, zejména Programu regionálních center, zaměřeného právě na rozvoj menších středisek; na druhou stranu motivace k migraci bývá různorodá a obtížně ovlivnitelná státními zásahy (jak ukazují např. Haapanen a Ritsilä 2007), takže zjistit skutečnou příčinu je nesnadné. Zřetelným charakteristickým rysem je zformování migračně atraktivní oblasti ve „zlatém trojúhelníku“, signalizující jak suburbanizační tendence v zázemí největších měst v zemi, tak pokračující koncentraci obyvatelstva do této oblasti přistěhovalectvím ze zbytku Finska a další růst polarizace sever vs. jih (vůbec nejvyšší migrační přírůstky zaznamenávají Riihimäki a Hämeenlinna mezi Helsinkami a Tampere, viz *Tabulka 2*). I v současnosti ovšem většina subregionů ze středního, východního a severního Finska obyvatelstvo migrací ztrácí, když intenzita úbytku je obecně o něco nižší než v době největšího ekonomického růstu, přesto situace v nejhůře postižených subregionech i regionech (dlouhodobě ztrátové Kainuu, Lappi, Etelä-Savo ale i Satakunta na jihozápadě) zůstává značně negativní a ani veškeré snahy regionální politiky nepřinášejí viditelné zlepšení. Depopulace vystěhovalectvím tak dále oslabuje rozvojový potenciál těchto regionů a ačkoliv někteří autoři (Pekkala a Kangasharju 2002, Mäki-Arvela 2003) nepřikládají migraci ve Finsku významnou roli ve snižování nerovnováhy mezi nabídkou a poptávkou po práci, migrace zajisté postatně přispívá k růstu regionálních rozdílů, přičemž její základní obraz je poměrně stabilní: přistěhovačci směřují do největších měst nebo polohově atraktivních regionů na jihu země.

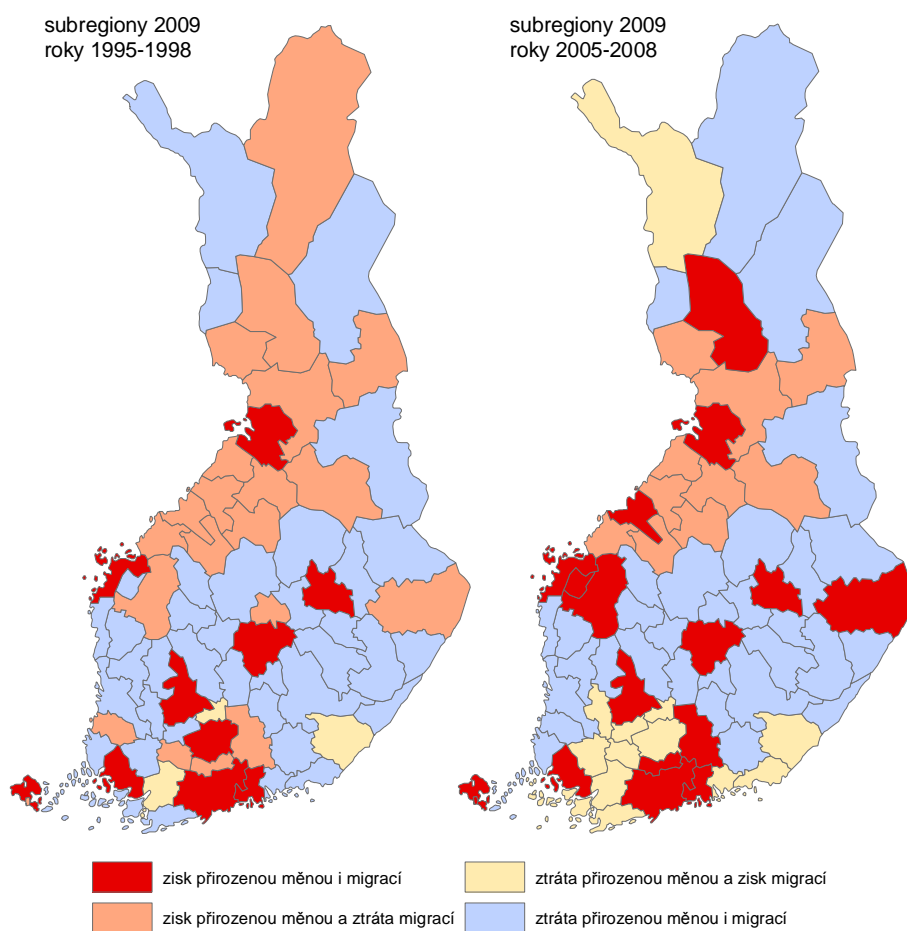
Tabulka 2: Extrémní hodnoty ukazatelů přirozené měny a migrace, 1995-98 a 2005-08

průměrný roční přirozený přírůstek na 1000 obyvatel [%]							
1995-1998				2005-2008			
minima		maxima		minima		maxima	
a) subregiony							
Joutsa	-6,3	Oulu	8,7	Itä-Lappi	-8,7	Oulu	10,4
Sisä-Savo	-5,6	Rovaniemi	5,4	Joutsa	-8,7	Ylivieska	5,9
Koillis-Savo	-5,6	Helsinki	5,3	Torniolaakso	-8,4	Helsinki	5,4
b) regiony							
Etelä-Savo	-1,8	Pohjois-Pohjanmaa	6,1	Etelä-Savo	-4,2	Pohjois-Pohjanmaa	7,1
Etelä-Karjala	-1,8	Uusimaa	5,1	Kymenlaakso	-2,9	Uusimaa	5,2
Kymenlaakso	-1,4	Keski-Pohjanmaa	4,2	Etelä-Karjala	-2,4	Keski-Pohjanmaa	3,6
Finsko (průměr za 1995-98) 2,1				Finsko (průměr za 2005-08) 1,9			
průměrné roční migrační saldo na 1000 obyvatel [%]							
1995-1998				2005-2008			
minima		maxima		minima		maxima	
a) subregiony							
Itä-Lappi	-17,9	Tampere	8,5	Torniolaakso	-14,3	Riihimäki	11,5
Kehys-Kainuu	-17,3	Helsinki	8,5	Itä-Lappi	-13,6	Hämeenlinna	8,9
Torniolaakso	-16,4	Oulu	7,8	Siikalatva	-12,6	Tampere	8,7
b) regiony							
Kainuu	-10,9	Uusimaa	8,0	Kainuu	-6,1	Kanta-Häme	7,8
Lappi	-9,5	Varsinais-Suomi	4,6	Lappi	-3,3	Ahvenanmaa	6,6
Keski-Pohjanmaa	-7,7	Pirkanmaa	4,4	Etelä-Savo	-3,3	Pirkanmaa	6,4
Finsko (průměr za 1995-98) 0,6				Finsko (průměr za 2005-08) 2,3			

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Rozdělení subregionů podle vztahů mezi přirozenou měnou a migrací pro oba hodnocené časové průřezy ukazuje *Obrázek 18*. Zřetelné pro roky 2005-08 je odlišení přirozenou měnou rostoucího, ale migračně ztrátového severu a severozápadu (kromě nejsevernějších oblastí), a migračně atraktivního, ale přirozenou měnou úbytkového jihu v zázemí třech největších aglomerací. Lze předpokládat, že při pokračování tohoto trendu bude na severu přirozený přírůstek dále klesat, zatímco na jihu se může oblast přirozeného přírůstku rozšířit i mimo vlastní největší aglomerace – jak uvádí Pekkala (2002) nebo Haapanen a Ritsilä (2007), migrace na jih se týká převážně mladých lidí, kteří mohou zvýšit natalitu v oblasti a tím zvýšit její celkový populační přírůstek.

Obrázek 18: Bilance přirozené měny a migrace v letech 1995-98 a 2005-08, subregiony

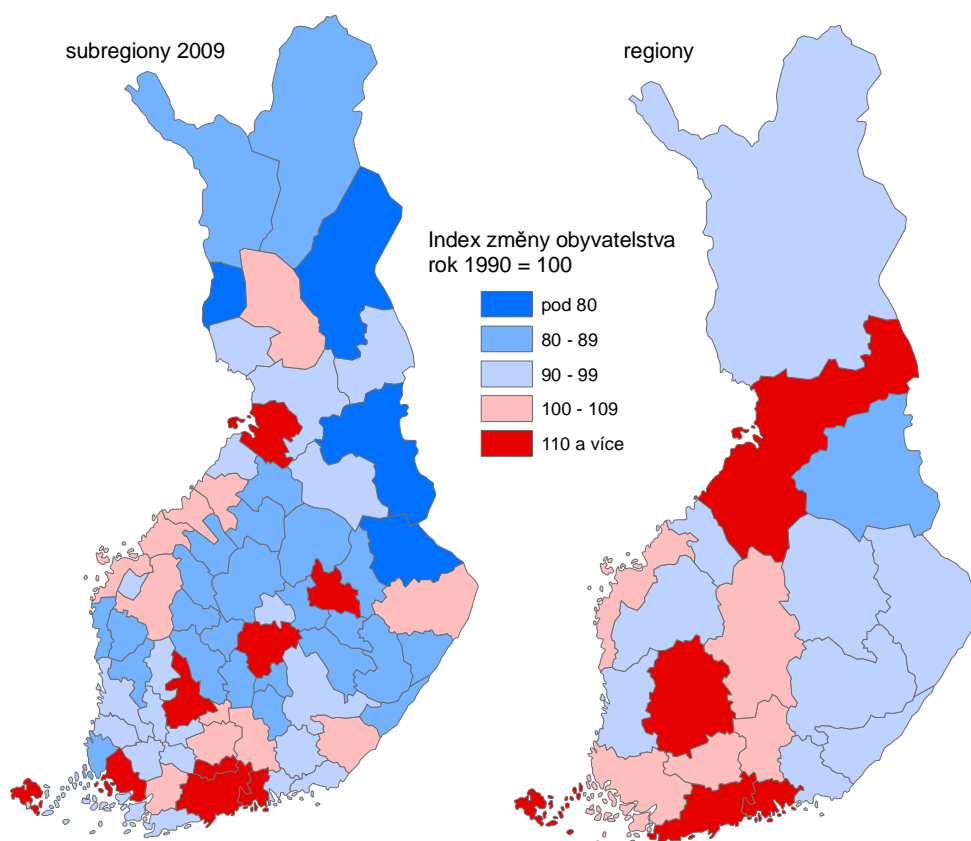

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Celkový vývoj počtu obyvatel podle subregionů i regionů od roku 1990 zachycuje *Obrázek 19*. Jednoznačně určujícím faktorem pro zisk obyvatelstva je sídelní hierarchie: nejvyšší nárůst zaznamenávají největší metropolitní areály (vůbec nejvíce Oulu, ve kterém se za 18 let zvýšil počet obyvatel o mimořádných 35 % a které má dlouhodobě nejvyšší celkový populační přírůstek – viz *Tabulka 3*; dále Helsinky a Tampere se zhruba čtvrtinovým nárůstem populace; k nejvíce rostoucím metropolitním subregionům patřily ještě Jyväskylä, Turku, Kuopio a Porvoo s Riihimäki v blízkém zázemí Helsinek), dále se počet obyvatel ještě zvýšil v ostatních větších městech (Vaasa, Rovaniemi,

Lahti, Joensuu, Lappeenranta, Seinäjoki) a v širším zázemí největších aglomerací a konečně mírně také v některých přibřežních subregionech historické provincie Pohjanma se švédsky mluvící minoritou (Kokkola, Jakobstadsregionen, Ylivieska) – u těchto subregionů hraje roli o něco vyšší přirozený přírůstek než ztráty obyvatelstva migrací. U ostatních, většinou vnitrozemských, subregionů této oblasti s kladným přirozeným přírůstkem (viz *Obrázek 16*) ovšem převládá vliv vystěhovalectví, takže celkový počet obyvatel v nich klesá.

Obrázek 19: Celková populační změna 1990-2008, subregiony a regiony

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Vůbec nejvíce obyvatelstva za 18 let sledování ztratily subregiony při hranici s Ruskem (Itä-Lappi dokonce 30 %, Kehys-Kainuu a Pielisen-Karjala zhruba 25 %) a Torniolaakso (úbytek 25 %) na severu, velmi nepříznivá je rovněž situace v celém východním a středním Finsku (nejhorší Keski-Karjala, Koillis-Savo, úbytek 20 %), kde jsou jedinými růstovými subregiony ty s větším městem, a také v některých západních regionech (Satakunta, Etelä-Pohjanmaa). Celkově se ze 72 subregionů počet obyvatelstva za sledované období zvýšil pouze u 22, přičemž ze ztrátových subregionů jich 30 ztratilo 10 a více procent obyvatelstva oproti stavu v roce 1990. Celkový počet obyvatel Finska přitom mírně roste, v letech 1990-2008 se zvýšil o 7 %, když byl významnější přirozený přírůstek než mezinárodní migrace (ta je oproti jiným vyspělým zemím světa nízká, ještě v roce 1990 byl podíl cizinců na populaci pouze 0,5 %; k roku 2007 tento podíl činil asi 2,5 %, čili i přes mírný růst

významu imigrace je Finsko národnostně stále téměř homogenní). Ačkoliv je tedy celkový populační vývoj z hlediska celého státu příznivý, regionální rozdíly v populačním vývoji jsou velmi významné, populace se koncentruje v několika atraktivních regionech, přičemž v oblastech s největší ztrátou obyvatel je velmi limitován potenciál k budoucímu rozvoji.

Tabulka 3: Extrémní hodnoty ukazatelů celkového populačního vývoje, 1995-98 a 2005-08

celkový roční přírůstek obyvatelstva na 1000 obyvatel [‰]							
1995-1998				2005-2008			
minima		maxima		minima		maxima	
a) subregiony							
Itä-Lappi	-20,1	Oulu	16,9	Torniolaakso	-22,6	Oulu	15,4
Kehys-Kainuu	-18,9	Helsinki	14,2	Itä-Lapi	-22,2	Tampere	13,4
Torniolaakso	-17,6	Tampere	11,8	Kehys-Kainuu	-19,4	Riihimäki	13,0
b) regiony							
Kainuu	-10,0	Uusimaa	13,5	Kainuu	-8,3	Uusimaa	11,0
Lappi	-7,1	Varsinais-Suomi	5,9	Etelä-Savo	-7,5	Pirkanmaa	9,2
Etelä-Savo	-6,6	Pirkanmaa	5,8	Kymenlaakso	-3,8	Ahvenanmaa	8,5
Finsko (průměr za 1995-98) 3,0				Finsko (průměr za 2005-08) 4,2			
index celkové populační změny 1990-2008, 1990 = 100							
a) subregiony				b) regiony			
minima		maxima		minima		maxima	
Itä-Lappi	70	Oulu	135	Kainuu	86	Uusimaa	123
Kehys-Kainuu	74	Helsinki	124	Etelä-Savo	90	Pirkanmaa	113
Torniolaakso	75	Tampere	123	Lappi	92	Pohjois-Pohjanmaa	113
Finsko 107							

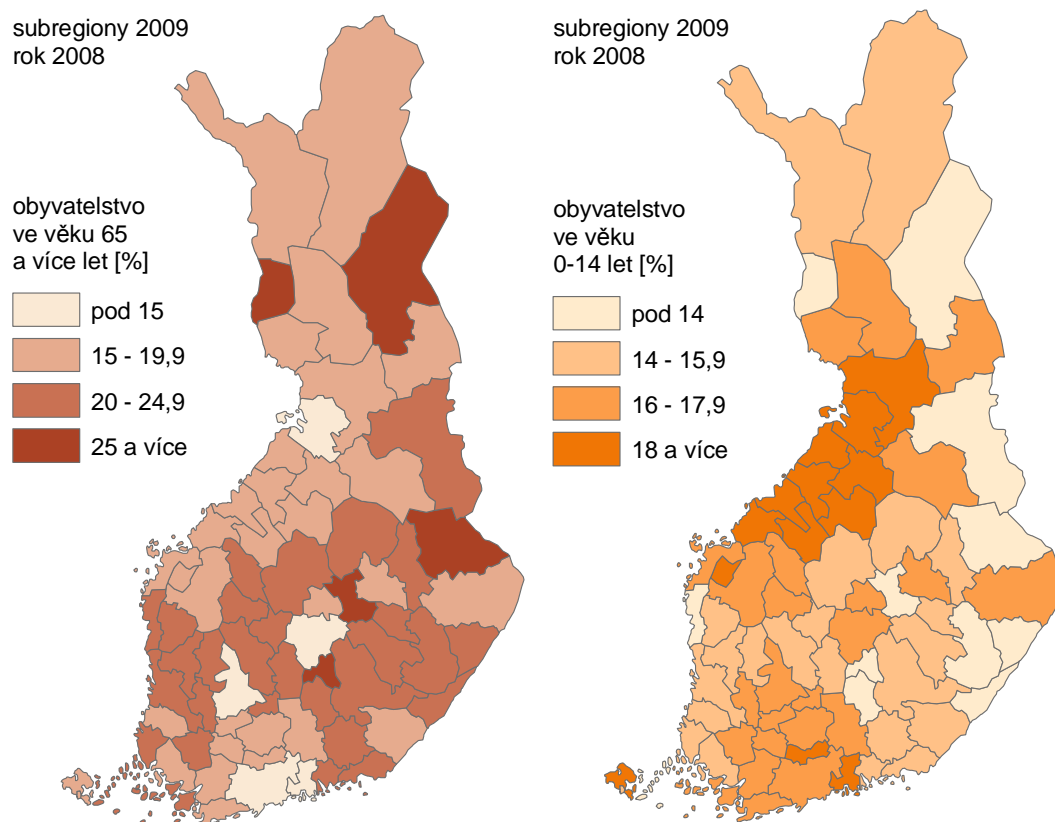
Poznámka: součty přirozeného přírůstku a migračního salda neodpovídají přesně celkovému přírůstku kvůli zaokrouhlení a započítání populační korekce, o kterou Statistics Finland ke konci roku opravuje celkový počet obyvatel a jejíž vliv se projevuje ve výpočtu celkového přírůstku, ale ne ve výpočtu přirozeného přírůstku a migračního salda
Zdroj: Statistics Finland (2009)

Hodnocení populačního vývoje uzavírá přehled věkové struktury populace v regionech podle základních kategorií: děti ve věku 0-14 let a staří lidé ve věku 65 let a více - viz *Obrázek 20*. Podle očekávání je rozložení obou kategorií do značné míry inverzní, tedy subregiony s vysokým podílem starší populace mají nízký podíl dětí a obráceně. Z hlediska podílu starších lidí lze Finsko rozdělit na jižní a severní část s průměrným nebo jen mírně nadprůměrným podílem oproti národnímu průměru (ovšem s výjimkou subregionů Torniolaakso a Itä-Lappi s vůbec největšími podíly, viz *Tabulka 4*) a východní, střední a západní část s výrazně nadprůměrnými podíly. Nejmenší podíl dětí má pás subregionů při ruské hranici (mimo Joensuu) a jednotlivé subregiony ve středním Finsku (Joutsa, Heinola), na jihu lze rozeznat migračně atraktivní oblast s mírně nadprůměrným podílem a konečně nejpriznivější demografickou strukturu jeví regiony Pohjois- a Keski-Pohjanmaa, tedy ty s dosud nejvyšším růstem přirozenou měnou.

Dlouhodobým trendem je demografické stárnutí populace, tedy růst podílu starších lidí a snižování podílu dětí; celostátně se podíl starších lidí zvýšil mezi lety 1990-2008 o více než 3 %, přičemž ale regionální variabilita změny tohoto podílu byla značná a variační rozpětí mezi subregiony se o téměř polovinu zvětšilo. Vůbec k největšímu růstu podílu starších obyvatel došlo u severních

regionů Kainuu (o více než 8 %) a Lappi (o více než 7 %), zatímco oba měly v roce 1990 tento podíl podprůměrný, v roce 2008 už patřil Kainuu demografickou strukturou k nejhorším v zemi (společně s dalšími regiony východního Finska) a i Lappi měl podíl starých lidí již nadprůměrný (v subregionu Itä-Lappi dokonce tento podíl vzrostl o více než 13 %, v Torniolaakso o více než 12 %). Zřejmým vysvětlením je zmiňovaná selektivní migrace mladých lidí do největších měst a atraktivních oblastí na jihu země, které naopak jeví jak nejmenší hodnoty podílu staršího obyvatelstva, tak nejmenší přírůstky tohoto podílu.

Obrázek 20: Struktura obyvatelstva podle věku v roce 2008, subregiony

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Velký růst podílu starších obyvatel v regionech severního a východního Finska je s celkovým populačním úbytkem dalším faktorem limitujícím možnosti rozvoje těchto regionů. Starší populace vyžaduje extenzivní zdravotní a sociální služby, jejichž zajištění a udržení standardní kvality i pro zmenšující se regionální populace klade nemalé finanční nároky na sociální stát, navíc obecně její nižší kupní síla činí region méně atraktivní lokalitou pro působení soukromých firem. Podobně nízký podíl dětí naznačuje možné budoucí potíže při zajišťování pracovní síly pro regionální trhy práce, čímž může utrpět ekonomická výkonnost regionu, jejíž pokles je ovšem dalším důvodem pro vystěhování a další zhoršení situace - charakteristika situace jako „začarovaný kruh depopulace a ekonomického úpadku“ u Tykkyläinena (2006) se proto jeví jako přiléhavá.

Tabulka 4: Extrémní hodnoty ukazatelů věkové struktury populace, 1990 a 2008

podíl obyvatelstva ve věku 65 a více let na celkové populaci [%]							
1990				2008			
minima		maxima		minima		maxima	
a) subregiony							
Oulu	9,4	Kaakkois-Pirkanmaa	20,9	Oulu	11,5	Joutsa	28,5
Pohjois-Lappi	9,5	Suupohjan rannik.	20,3	Helsinki	12,7	Torniolaakso	27,0
Rovaniemi	9,9	Turunmaa	19,7	Jyväskylä	14,3	Itä-Lappi	26,3
b) regiony							
Pohjois-Pohjanmaa	11,0	Ahvenanmaa	16,5	Uusimaa	13,0	Etelä-Savo	22,3
Uusimaa	11,1	Pohjanmaa	16,0	Pohjois-Pohjanmaa	14,1	Etelä-Karjala	20,6
Lappi	11,3	Etelä-Savo	15,6	Itä-Uusimaa	15,7	Kainuu	20,4
Finsko (1990) 13,5				Finsko (2008) 16,7			
zvýšení podílu obyvatelstva ve věku 65 a více let v letech 1990-2008 [%]							
a) subregiony				b) regiony			
minima		maxima		minima		maxima	
Riihimäki	1,3	Itä-Lappi	13,5	Ahvenanmaa	0,9	Kainuu	8,2
Kaakkois-Pirkanmaa	1,5	Torniolaakso	12,3	Itä-Uusimaa	1,8	Lappi	7,1
Tampere	1,6	Kehys-Kainuu	11,7	Uusimaa	1,9	Etelä-Savo	6,7
Finsko 3,3							
podíl obyvatelstva ve věku 0-14 let na celkové populaci [%]							
1990				2008			
minima		maxima		minima		maxima	
a) subregiony							
Joutsa	16,2	Kaustisen	25,6	Itä-Lappi	11,4	Ylivieska	21,4
Kaakkois-Pirkanmaa	16,7	Raahe	25,0	Joutsa	12,3	Oulu	21,1
Imatra	16,8	Ylivieska	24,7	Torniolaakso	12,3	Oulunkaari	20,2
b) regiony							
Kymenlaakso	17,6	Pohjois-Pohjanmaa	23,8	Etelä-Savo	14,3	Pohjois-Pohjanmaa	20,6
Etelä-Karjala	17,6	Keski-Pohjanmaa	23,2	Etelä-Karjala	14,6	Keski-Pohjanmaa	18,7
Pirkanmaa	18,1	Lappi	21,2	Kymenlaakso	15,0	Itä-Uusimaa	18,7
Finsko (1990) 19,3				Finsko (2008) 16,7			

Zdroj: Statistics Finland (2009)

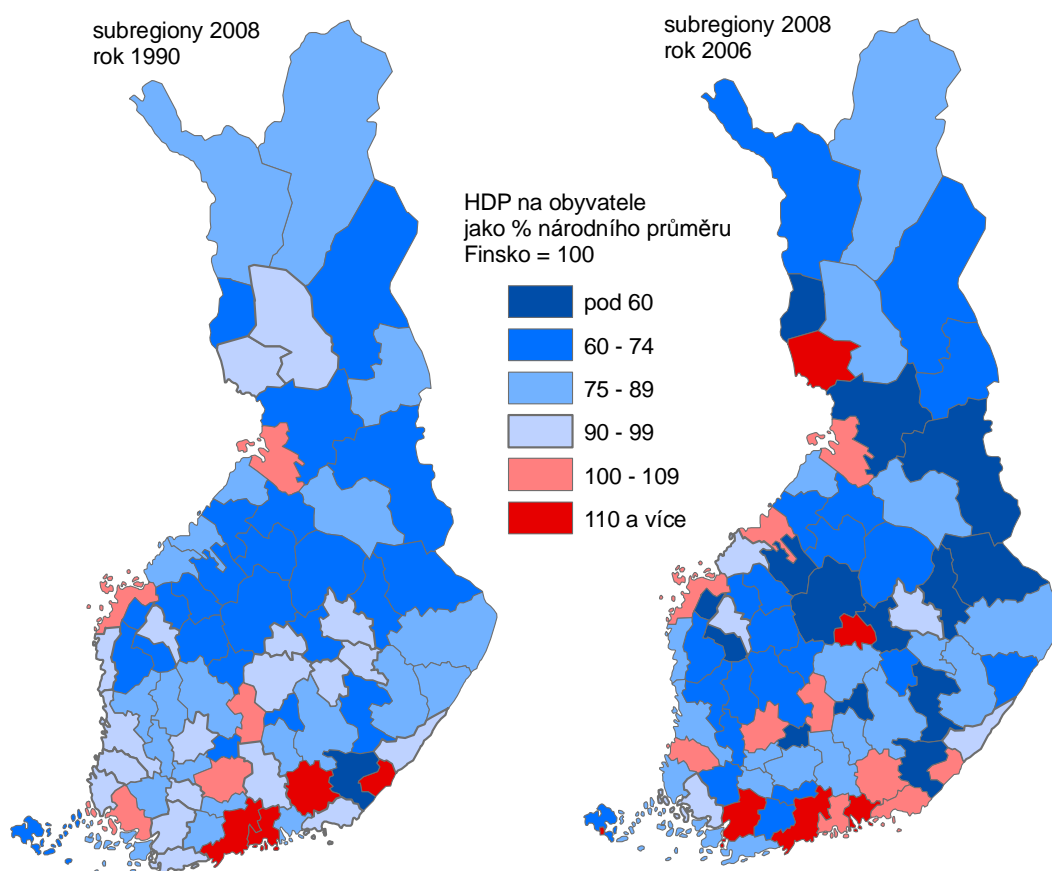
4.3.2 Regionální diference ekonomické výkonnosti a životní úrovně

Rozdíly ve výkonnosti regionálních ekonomik, měřené jako HDP na obyvatele vzhledem k národnímu průměru, zobrazuje *Obrázek 21*, a extrémní hodnoty podává *Tabulka 5*. Mezi roky 1990 a 2006 je patrný mírný nárůst počtu nadprůměrně výkonných subregionů, zároveň ale také velké zvýšení počtu subregionů, které nedosahují ani 60 % národního průměru (v roce 1990 pouze Länsi-Saimaa, v roce 2006 už společně s ním 14 subregionů), takže variační rozpětí v roce 2006 se zvýšilo a lze konstatovat, že již poměrně významné rozdíly mezi regionálními ekonomikami jsou dnes ještě větší.

Dlouhodobě nejvyšších hodnot kolem 140 % průměru dosahuje subregion Helsinki, nejvýznamnější a nejvýkonnější ekonomické centrum v zemi s diverzifikovanou hospodářskou strukturou a největší koncentrací progresivních služeb ve Finsku, za ním s odstupem následují specializované průmyslové subregiony a až za nimi jsou v úrovni HDP na obyvatele zhruba kolem hodnoty národního průměru největší města (Tampere a Vaasa 108 % průměru v roce 2006, Oulu 101,

Turku 96). U subregionů přesahujících národní průměr lze rozeznat významnou průmyslovou specializaci, vysvětlující ekonomickou výkonnost: ve druhém nejvýkonnějším subregionu Salo se vyrábí mobilní telefony Nokia (Salo bylo v době boomu ICT sektoru koncem 90. let dokonce ekonomicky nejvýkonnějším subregionem s maximem 183 % národního průměru v roce 1999); v subregionu Loviisa se nachází jedna ze dvou finských jaderných elektráren (druhá se nalézá v obci Eurajoki v subregionu Rauma, jenž je také výkonnostně nadprůměrný a je kromě výroby energie i střediskem loděařského a papírenského průmyslu).

Obrázek 21: HDP na obyvatele v letech 1990 a 2006, subregiony

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Äänekoski ve středním Finsku je významným centrem papírenského průmyslu a sídlem mezinárodně působící společnosti M-real (dříve Metsä-Serla); Jämsä, další nadprůměrný subregion ze středního Finska, je rovněž střediskem výroby papíru a také výrobním centrem státní zbrojovky Patria, která zde vyrábí díly pro civilní i vojenský letecký průmysl. Kemi-Tornio v regionu Lappi je střediskem papírenského (jedna z největších papíren v Evropě společnosti Stora Enso), hutnického a kovozpracujícího průmyslu evropského významu, u města Kemi se nalézá jeden z mála funkčních dolů na chrom v Evropě, patřící ocelářské firmě Outokumpu (roli ve vysokém HDP na osobu ale hraje

také malá populační velikost jednotky); Kokkola v regionu Keski-Pohjanmaa je evropsky významným centrem hutnictví neželezných kovů, v místních závodech se vyrábí zinek, nikl a kobalt. V Porvoo na jihu země se nalézá největší rafinerie ve Finsku, patřící petrochemické společnosti Neste Oil; region Kymenlaakso je významným centrem výroby papíru a celulózy (Stora Enso), také těží ze své strategické pozice mezi Helsinkami a Petrohradem: Kouvola je významným silničním a železničním uzlem, města Kotka a Hamina jsou důležité přístavy a překladiště zboží do Ruska. Relativně lepší výkonnost subregionu Lappeenranta ve srovnání s ostatními metropolitními subregiony lze přičíst jeho ne zcela organickému vymezení, sousedící subregion Länsi-Saimaa byl za sledované období ekonomicky nejslabší a lze u něj předpokládat vyjížděku za prací do Lappeenranta (oba subregiony byly k 1.1.2009 sloučeny).

Tabulka 5: Extrémní hodnoty HDP na obyvatele, 1990 a 2006

HDP na obyvatele jako % národního průměru, Finsko = 100							
	1990			2006			
	minima		maxima	minima		maxima	
a) subregiony							
Länsi-Saimaa	59	Helsinki	136	Kyrönmaa	48	Helsinki	141
Oulunkaari	61	Kouvola	121	Länsi-Saimaa	49	Salo	125
Kaustinen	62	Porvoo	120	Oulunkaari	52	Loviisa	123
Järviseuutu	63	Lappeenranta	111	Sisä-Savo	52	Kemi-Tornio	115
Kyrönmaa	63	Oulu	104	Joutsa	53	Äänekoski	113
b) regiony							
Etelä-Pohjanmaa	77	Ahvenanmaa	133	Kainuu	70	Uusimaa	135
Pohjois-Karjala	79	Uusimaa	131	Etelä-Savo	74	Ahvenanmaa	130
Etelä-Savo	79	Itä-Uusimaa	113	Etelä-Pohjanmaa	74	Itä-Uusimaa	109
Kainuu	80	Kymenlaakso	107	Pohjois-Karjala	76	Kymenlaakso	102
Keski-Pohjanmaa	81	Varsinais-Suomi	98	Pohjois-Savo	79	Pirkanmaa	96

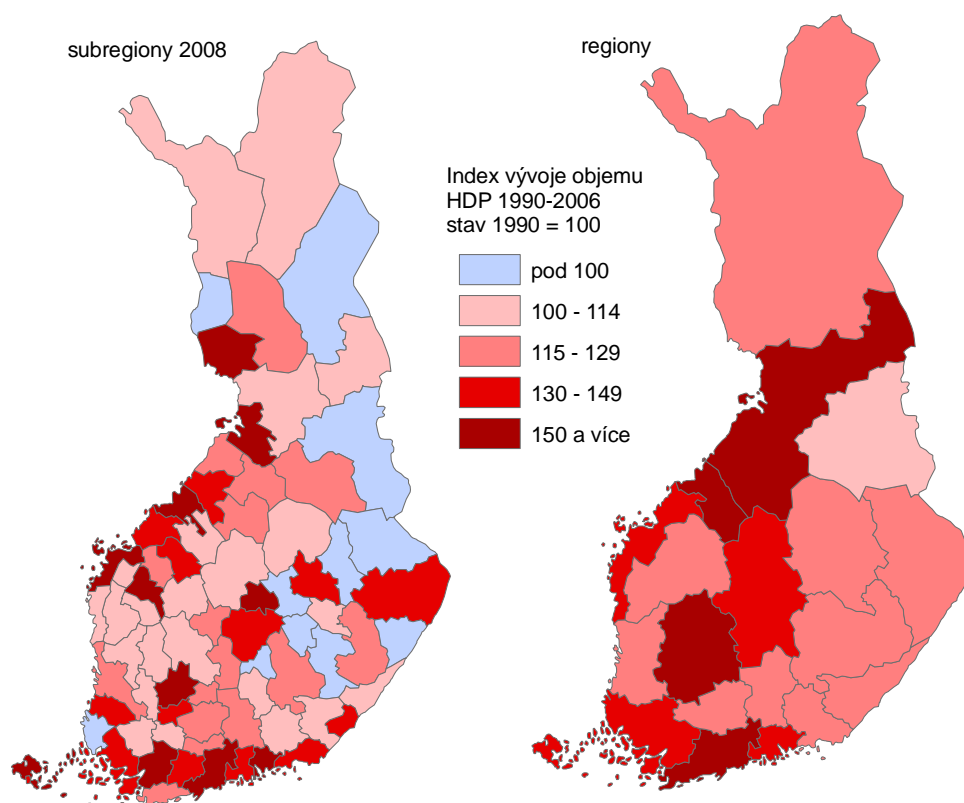
Poznámka: do hodnocení maxim nezahrnut neorganický subregion Mariehamns stad (225 v roce 1990 a 210 v roce 2006)
Zdroj: Statistics Finland (2009)

Dlouhodobě ekonomicky nejslabší oblasti, jejichž pozice se vzhledem k národnímu průměru zhoršila, tvoří východní Finsko (regiony Kainuu, Etelä- a Pohjois-Savo, Pohjois-Karjala), vnitrozemské subregiony historické Ostrobotnie (v podstatě celý region Etelä-Pohjanmaa s výjimkou Seinäjoki, dále subregiony Kyrönmaa, Kaustinen a další přilehlé venkovské a zemědělské subregiony, viz subkapitola 4.3.3) a některé subregiony Laponska. Sledování výše regionálního HDP na osobu potvrzuje růst rozdílů v regionální ekonomické výkonnosti, takže lze potvrdit podobné závěry z práce Kangasharju a Pekkala (2004) nebo Piekkola (2006); rovněž odvětvové specializace, zajišťující vyšší regionální HDP, byly potvrzeny v souladu se zjištěními Piekkola (2006).

Hodnocení objemu regionálního HDP v roce 2006 vzhledem k výchozímu roku 1990 nabízí *Obrázek 22*. Překvapivě, mnoho subregionů východního Finska ani po více než 10 letech po odeznění krize počátku 90. let ještě nedosáhlo úrovně ekonomické aktivity z roku 1990, což svědčí o výjimečné hloubce krize (nejmenší dynamiku vývoje jeví Pieksämäki a Kehys-Kainuu, o více než 15 % méně než v roce 1990 – viz *Tabulka 6*), a ani situace většiny subregionů ze severu a z finského vnitrozemí se

příliš nezlepšila. Naopak nejdynamičtěji se rozvíjely příbřežní oblasti na jihu a při pobřeží Botnického zálivu, některé subregiony s významnou průmyslovou specializací a také všechny metropolitní subregiony (vůbec nejvíce Salo, které svoji produkci za dané období téměř zdvojnásobilo, Loviisa s výrobou energie a Tampere, Oulu a Helsinky). Z průmyslově specializovaných regionů s dynamickým vývojem, které ale nedosahují nadprůměrného HDP na obyvatele a tudíž nebyly v předchozí části zmíněny, lze uvést ještě subregion Etelä-Pirkanmaa jižně od Tampere, tamější město Valkeakoski je významným centrem papírenského průmyslu, případně také Jakobstad (fin. Pietarsaari) na pobřeží Botnického zálivu, ve kterém se soustřeďuje mnoho firem vyrábějících luxusní jachty a motorové čluny.

Obrázek 22: Vývoj objemu HDP 1990-2006 v cenách roku 2000, subregiony a regiony

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Z Obrázku 22 je patrné, že ekonomický rozvoj byl značně selektivní a koncentrovaný a podstatných částí východního a středního Finska se týkal velmi málo nebo vůbec, čímž lze vysvětlit snížení jejich HDP na obyvatele vzhledem k národnímu průměru a růst rozdílů ve výkonnosti regionálních ekonomik. Naopak nejvíce dynamický rozvoj prodělala největší města s diverzifikovanou strukturou průmyslu, která byla v 90. letech také centry rozvoje ICT sektoru. Z hodnocení subregionů s nadprůměrným HDP na osobu nebo s nadprůměrně dynamickým vývojem HDP ovšem nevyplývá, že by s výjimkou subregionu Salo nějaký další vděčil za svou ekonomickou výkonnost ICT sektoru -

specializované průmyslové regiony jsou hospodářsky úspěšné spíše díky tradičním odvětvím. ICT sektor se jeví být značně koncentrovaný do metropolitních areálů největších měst a vázaný na aglomerační výhody, které tyto areály poskytují (což konstatuje také Tervo, 2005).

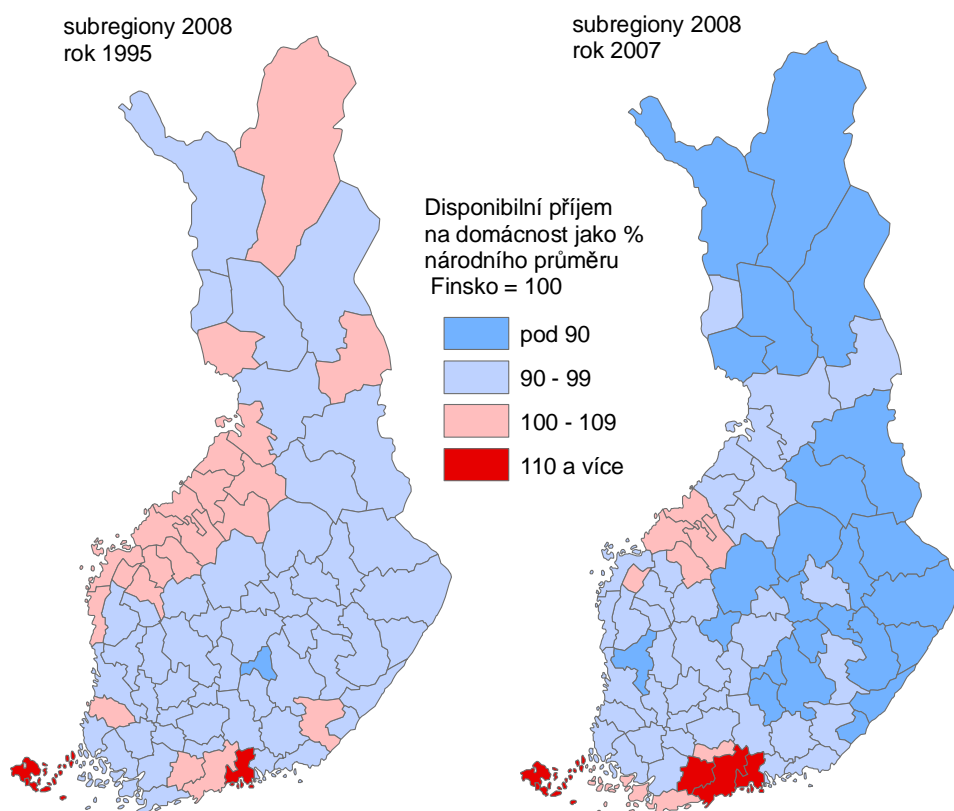
Tabulka 6: Extrémní hodnoty dynamiky vývoje objemu regionálního HDP, 1990-2006

index změny objemu HDP 1990-2006					
	1990 = 100		Finsko = 100		
minima			maxima	1990 = 100	Finsko = 100
a) subregiony					
Pieksämäki	83	57	Salo	193	134
Kehys-Kainuu	84	58	Tampere	179	124
Itä-Lappi	87	60	Oulu	176	121
Pielisen Karjala	88	61	Loviisa	173	120
Koillis-Savo	91	63	Helsinki	173	119
b) regiony					
Kainuu	106	73	Uusimaa	169	117
Etelä-Savo	117	81	Pirkanmaa	159	110
Kanta-Häme	119	82	Keski-Pohjanmaa	151	104
Pohjois-Savo	122	84	Pohjois-Pohjanmaa	151	104
Etelä-Karjala	122	85	Itä-Uusimaa	146	101
Finsko	145	100	Finsko	145	100

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Rozdíly ve výkonnosti regionálních ekonomik nemusí znamenat stejné rozdíly v životní úrovni obyvatel příslušných regionů, zejména vlivem státu, který vytvořené bohatství dále přerozděluje. Rozdíly v životní úrovni obyvatel Finska, měřené průměrným disponibilním příjmem na domácnost v regionu vzhledem k národnímu průměrnému disponibilnímu příjmu, zobrazuje *Obrázek 23*. Očividná je mnohem menší variabilita než u *Obrázku 21*, zobrazujícího rozdíly podle HDP na obyvatele (pro snazší porovnání ponechány u kartogramu stejné 10% intervaly od průměru) – životní úroveň obyvatel Finska se v roce 1995 podle regionů téměř nelišila, v roce 2007 už byly rozdíly větší (lze snadno rozpoznat oblasti na severu, východě a ve středu země s disponibilním příjmem nižším než 90 % národního průměru a na druhou stranu zvětšení oblasti s nejvyšším příjmem, odpovídající metropolitnímu areálu Helsinek a jeho zázemí), přesto i v současnosti lze Finsko považovat z hlediska rozdílnosti životní úrovně za prakticky homogenní. Při hodnocení rozdílů v životní úrovni podle regionů je třeba navíc brát v úvahu rozdílné cenové hladiny mezi největšími městy a venkovem, takže skutečné rozdíly jsou ještě o něco menší, než se jeví být podle *Obrázku 23*, protože životní náklady v Helsinkách jsou zajisté vyšší než ve venkovských regionech. Nárůst rozdílů mezi lety 1995 a 2007 je ale značný, variační rozpětí mezi extrémními hodnotami se téměř zdvojnásobilo (viz *Tabulka 7*), takže divergentní ekonomický vývoj od roku 1995 se projevil i na růstu rozdílů v životní úrovni.

Obrázek 23: Průměrný disponibilní příjem na domácnost v letech 1995 a 2007, subregiony

Zdroj: Statistics Finland (2009)

V roce 1995 lze rozeznat souvislou oblast subregionů při pobřeží Botnického zálivu s nadprůměrným příjmem, kterou lze vysvětlit vyšším podílem příjmů z podnikatelské činnosti v této oblasti (který představuje jednu ze složek disponibilního příjmu) – pravděpodobná je souvislost s vyšším počtem menších soukromých zemědělských farem v této oblasti „venkovského jádra“ (jak uvádí Tykkyläinen 2006), které zajišťují vyšší příjmy z podnikatelské činnosti. Značné nejasnosti ovšem vzbuzuje umístění ekonomicky velmi slabých subregionů (podle HDP na obyvatele) Kaustinen (pro rok 1995) a Kyrönmaa (pro rok 2007) mezi prvními pěti s nejvyšším disponibilním příjmem na domácnost – viz *Tabulka 7*.

Tabulka 7: Extrémní hodnoty průměrného disponibilní příjmu, 1995 a 2007

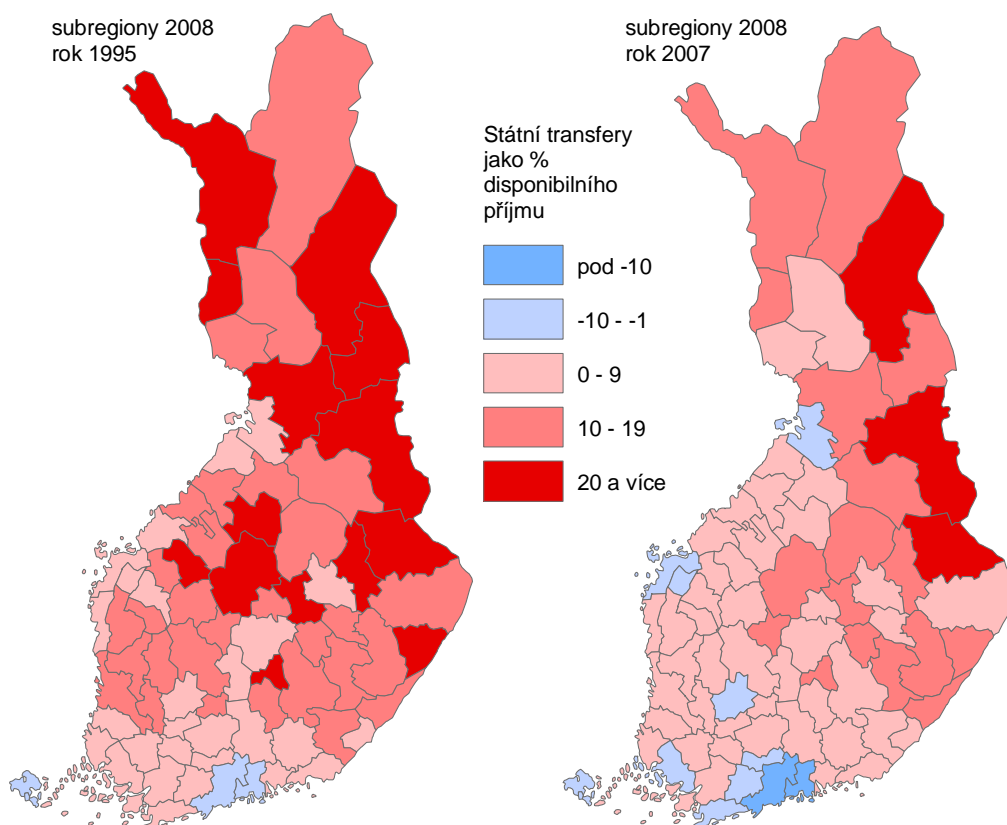
průměrný disponibilní příjem na domácnost jako % národního průměru, Finsko = 100							
	1995				2007		
subregiony	minima		maxima		minima		maxima
Joutsa	88	Porvoo	111	Pielisen Karjala	77	Porvoo	122
Pielisen Karjala	90	Helsinki	108	Sisä-Savo	82	Helsinki	118
Sisä-Savo	91	Jakobstadsregionen	107	Kehys-Kainuu	82	Lohja	110
Joensuu	93	Koillismaa	107	Joutsa	82	Jakobstadsregionen	106
Forssa	93	Kaustinen	106	Itä-Lappi	83	Kyrönmaa	103

Poznámka: do hodnocení maxim za disponibilní příjem nezahrnuty subregiony Mariehamns stad, Ålands landsbygd a Ålands skärgård, které všechny byly v obou letech mezi pěti subregiony s nejvyšším průměrným disponibilním příjmem na domácnost

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Obrázek 24 vyjadřuje netradiční ukazatel vlivu státních transferů na velikost disponibilního příjmu domácnosti, který bylo možné vypočítat díky detailní struktuře databáze o jednotlivých složkách disponibilního příjmu a jehož působením lze částečně vysvětlit mnohem vyšší regionální rozdíly podle HDP na osobu než právě podle disponibilního příjmu. *Obrázek 24* tak lze chápat jako prostorové vyjádření redistribuční funkce welfare státu, který na jednu stranu odebírá bohatství ve formě daní z ekonomicky nejvýkonnějších regionů, jejichž obyvatelům tedy snižuje teoreticky vyšší příjem, který by jim byl ve formě vyšších mezd vyplacen nezdaněnými firmami, a na druhou stranu toto bohatství přerozděluje formou různých státních plateb do ekonomicky méně výkonných regionů (jejichž firmy přirozeně také platí daně, ale celkový odvod prostředků z takového regionu je nižší než přísun různými kompenzačními transfery), čímž zvyšuje jejich obyvatelům teoreticky nižší příjem.

Obrázek 24: Vliv státních transferů na disponibilní příjem v letech 1995 a 2007, subregiony

Poznámka: ukazatel udává, o kolik procent je disponibilní příjem v regionu vyšší nebo nižší vlivem státních transferů, jako jsou daně, platby sociálního a zdravotního pojištění, důchody, nemocenská, podpora v nezaměstnanosti a různé další redistribuční platby
Zdroj: Statistics Finland (2009)

Z hodnocení vývoje mezi lety 1995 a 2007 je patrné, že na jednu stranu vliv státních transferů v nejvíce „dotovaných“ subregionech klesal a jejich počet se snižoval (zatímco v roce 1995 tvořily státní transfery v některých severních a východních subregionech téměř 30 % disponibilního příjmu, v roce 2007 byla maxima téměř o 10 % nižší, viz *Tabulka 8*), na stranu druhou se zvýšil počet

nejbohatších metropolitních subregionů, které se staly čistými „plátcí“, a rovněž odvody u dosavadních největších „plátců“ (Helsinki, Porvoo) se ještě prohloubily. Lze předpokládat, že pokles vlivu státních transferů v subregionech severního a východního Finska byl způsoben poklesem nezaměstnanosti od roku 1995 a tedy poklesem vyplácených podpor v nezaměstnanosti; protichůdnou tendencí ve stejných subregionech, vyvolávající naopak růst vlivu transferů, je ovšem růstu počtu důchodců a tedy vyplácených penzí. Celkově lze konstatovat, že nivelizující vliv státu je stále značný a podstatně se podílí na vyrovnávání životní úrovně v zemi (zachování vlivu welfare státu v 90. letech oproti např. Švédsku konstatuje také Schienstock, 2004 - viz subkapitola 2.4).

V souvislosti s podstatně odlišnou regionální diferenciací podle HDP na osobu a podle disponibilního příjmu lze připomenout odlišné výsledky v pracích Kangasharju (1999) a Pekkala (1999) ohledně celkového charakteru regionálního vývoje – je možné, že oba protichůdné výsledky jsou relevantní, protože zjištěná konvergence u Kangasharju (1999) v příjmu na osobu až do 90. let byla ovlivněna kompenzujícím vlivem státních transferů, snižujících variabilitu, kdežto sledování HDP na osobu u Pekkala (1999) tento vliv nebralo v potaz, navíc zjištěná divergence již od 80. let se kryje s prvním obdobím většího zapojování Finska do globalizující se světové ekonomiky a tedy se zvýšeným působením tržních sil, které obecně svým selektivním působením zvyšují heterogenitu.

Tabulka 8: Extrémní hodnoty vlivu státních transferů na disponibilní příjem, 1995 a 2007

státní transfery jako % disponibilního příjmu v regionu							
1995				2007			
minima		maxima		minima		maxima	
subregiony							
Helsinki	-8,5	Torniolaakso	29,6	Helsinki	-13,1	Itä-Lappi	22,1
Porvoo	-4,3	Kehys-Kainuu	27,7	Porvoo	-10,9	Kehys-Kainuu	21,6
Lohja	0,2	Oulunkaari	26,7	Lohja	-6,6	Pielisen Karjala	19,9
Tammisaari	3,0	Tunturi-Lappi	23,9	Tampere	-4,2	Torniolaakso	18,0
Vaasa	3,0	Pielisen Karjala	23,8	Oulu	-2,6	Joutsa	16,7

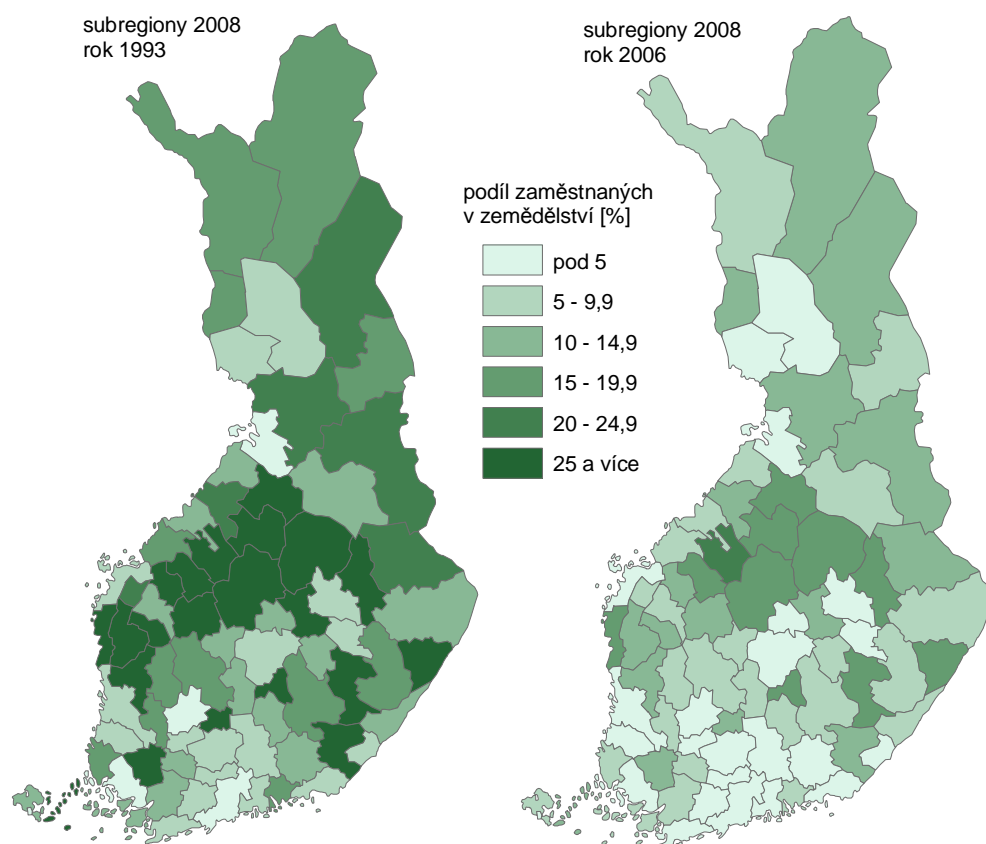
Zdroj: Statistics Finland (2009)

4.3.3 Regionální diferenciacie struktury ekonomické aktivity a trhu práce

Na hodnocení celkové ekonomické výkonnosti navazuje hodnocení struktury ekonomické aktivity v regionech podle základních hospodářských sektorů, které může pomoci vysvětlit podmíněnosti populačního a ekonomického vývoje, diskutovaného v předešlých subkapitolách. *Obrázek 25* zobrazuje podíl zaměstnaných v zemědělství (výroba potravin a lesnictví, tedy celý primární sektor) z celkového počtu zaměstnaných v subregionech pro roky 1993 a 2006. Zřetelný je značný a plošný pokles zaměstnanosti v zemědělství (kromě největších metropolitních subregionů s malou zaměstnaností v zemědělství již v roce 1993), když výchozí úroveň v roce 1993 u některých

subregionů lze hodnotit jako mimořádnou i v evropském měřítku (Kaustinen téměř 40 %, Juva téměř 35 % zaměstnaných v zemědělství, viz *Tabulka 9*). V obou letech sledování lze jako nejvíce rurální oblast rozeznat poměrně souvislý pás vnitrozemských subregionů historické provincie Pohjanmaa (ale i pobřežní Suupohjan rannikkoseutu), jehož centrem je zhruba Seinäjoki, a který zahrnuje i severní části regionů Keski-Suomi a Pohjois-Savo – tato oblast představuje „rurální jádro“, vymezené Tykkyläinemem (2006) a vedle lesnictví je zde důležitá i potravinářská výroba; mnoho regionů se zaměstnaností v primárním sektoru i dnes vyšší než 10 % je ale i ve východním a severním Finsku, tedy v „odlehlejších venkovských oblastech“, kde převažuje lesnická výroba.

Obrázek 25: Zaměstnanost v zemědělství 1993 a 2006, subregiony

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Celková zaměstnanost v zemědělství klesla za sledované období ve Finsku o více než 4,5 %, takže dnešní hodnota 3,9 % zaměstnaných již odpovídá hodnotám nejnávštěvnějších zemí světa, přesto je regionální variabilita zaměstnanosti v zemědělství stále značná, v nejvíce zemědělských subregionech pracuje v primárním sektoru stále zhruba 20 % ze všech zaměstnaných a ačkoliv lze očekávat další pokles těchto podílů, v některých oblastech bude zemědělství a zejména lesnictví vzhledem k jeho významu pro papírenský průmysl stále důležité. Od roku 1993 se však regionální

variabilita zaměstnanosti v zemědělství podstatně snížila, když podíl zaměstnaných v zemědělství nejvíce klesl právě u nejvíce zemědělských subregionů, tedy těch z oblasti „venkovského jádra“ a východního Finska. Jak uvádí Kangasharju a Pekkala (2004), hlavní příčinou byla nutnost přizpůsobit se zemědělské politice EU, což se ukázalo nad síly mnoha zemědělců, kteří s výrobou skončili. Mezi poklesem zaměstnanosti v zemědělství v subregionech v letech 1993 až 1998 a průměrným ročním migračním saldem z let 1995-98 existuje signifikantní statistická závislost (Pearsonův koeficient korelace 0,551), tedy obecně čím vyšší pokles zaměstnanosti v zemědělství, tím nižší migrační saldo (tím vyšší ztráta obyvatel migrací) – lze usuzovat, že vstup do EU přispěl ke změnám v rozložení populace, když někteří obyvatelé ze zemědělských oblastí migrovali do jiných částí země v reakci na ztrátu práce v důsledku nezvládnuté adaptace na unijní podmínky.

Tabulka 9: Extrémní hodnoty zaměstnanosti v zemědělství, 1993 a 2006

podíl zaměstnaných v primárním sektoru z celkového počtu zaměstnaných [%]							
	1993			2006			
	minima		maxima	minima		maxima	
a) subregiony							
Helsinki	0,8	Kaustinen	38,3	Helsinki	0,3	Kaustinen	22,6
Tampere	2,3	Juva	34,7	Tampere	1,0	Juva	19,2
Oulu	3,5	Koillis-Savo	31,2	Oulu	1,5	Siikalatva	17,7
Turku	3,5	Järviseuutu	31,0	Turku	1,6	Koillis-Savo	17,5
Lappeenranta	5,2	Siikalatva	29,2	Jyväskylä	2,3	Suopohjan rannik.	17,2
b) regiony							
Uusimaa	1,3	Etelä-Pohjanmaa	21,7	Uusimaa	0,5	Keski-Pohjanmaa	10,2
Pirkanmaa	6,6	Keski-Pohjanmaa	18,9	Pirkanmaa	2,8	Etelä-Pohjanmaa	9,9
Päijät-Häme	7,5	Etelä-Savo	17,7	Päijät-Häme	3,4	Etelä-Savo	8,8
Itä-Uusimaa	8,2	Pohjois-Karjala	15,5	Itä-Uusimaa	3,6	Kainuu	8,2
Varsinais-Suomi	8,4	Pohjois-Savo	15,4	Varsinais-Suomi	3,6	Pohjois-Karjala	7,7
Finsko (1993) 8,6				Finsko (2006) 3,9			

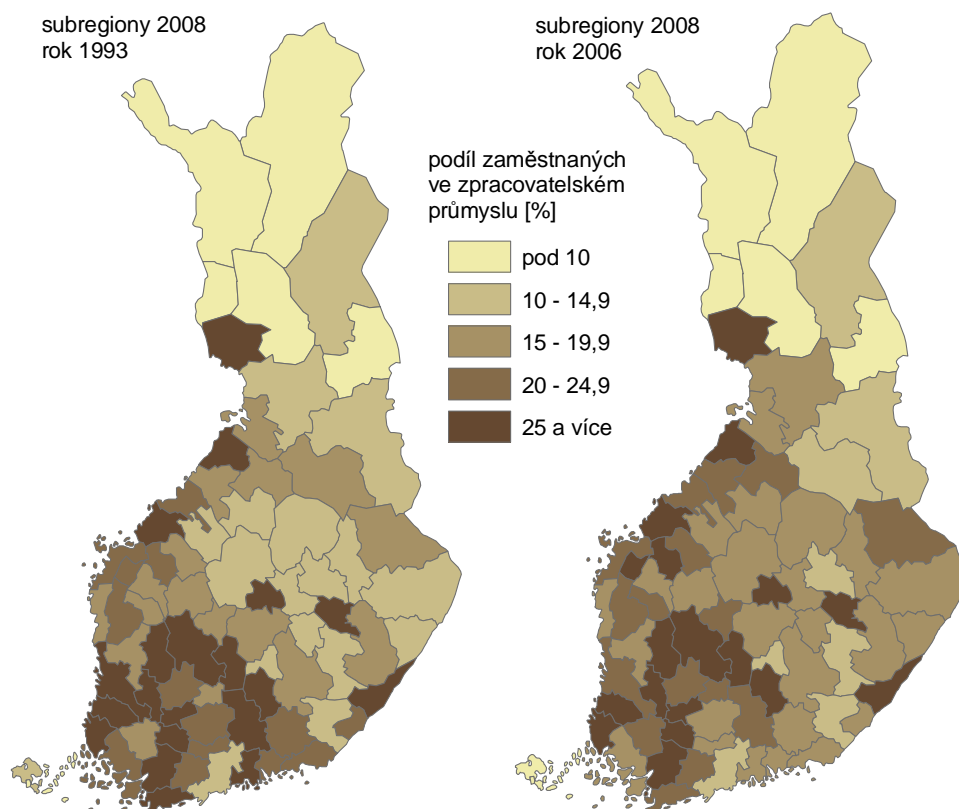
Poznámka: do hodnocení minim nezahrnut subregion Mariehamns stad s dlouhodobě druhým nejnižším podílem zaměstnaných v zemědělství

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Rozložení podílu zaměstnanosti ve zpracovatelském průmyslu v letech 1993 a 2006 pro subregiony nabízí *Obrázek 26*. Patrná je nejvyšší koncentrace zaměstnaných v průmyslu na jihozápadě (regiony Pirkanmaa, Satakunta, Päijät-Häme – viz *Tabulka 10*, nadprůměrné je i Varsinais-Suomi), na pobřeží historické provincie Pohjanmaa (celý region Pohjanmaa a jednotlivé příbřežní subregiony) a v jednotlivých průmyslově specializovaných subregionech v ostatních částech země. Ty z nich, které díky své specializaci dosahují naprůměrného HDP na osobu nebo se v letech 1993-2006 vyvíjely naprůměrně dynamicky z hlediska růstu HDP již byly zmiňovány v subkapitole 4.3.2, z ostatních s nejvyšší zaměstnaností ve zpracovatelském průmyslu lze ještě uvést subregion Raahe jižně od Oulu, ve kterém provozuje mezinárodně působící ocelářská společnost Rautaruukki jednu z největších oceláren v Evropě. K tradičně průmyslových subregionům ve východním Finsku patří Varkaus (papírny Stora Enso) a Imatra (ocelárny firmy Ovako, papírny Stora Enso), případně Heinola (rovněž Stora Enso a výroba papíru). Z průmyslových oblastí na jihozápadě má vůbec nejvyšší zaměstnanost

v průmyslu Vakka-Suomi, v jehož centru Uusikaupunki se licenčně vyrábí automobily Porsche – z hlediska vývoje HDP byl ovšem tento subregion jeden z nejslabších v zemi (viz *Obrázek 22*) a také HDP na obyvatele je zde podprůměrné.

Obrázek 26: Zaměstnanost ve zpracovatelském průmyslu 1993 a 2006, subregiony

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Z hodnocení průmyslové specializace subregionů nelze vyvodit závěr o funkčním vztahu mezi podílem zaměstnanosti v průmyslu a výší subregionálního HDP na obyvatele: Pearsonův koeficient korelace mezi podílem zaměstnanosti v průmyslu v roce 2006 a výší HDP na obyvatele v roce 2006 je 0,022. Neexistující závislost je pochopitelná vzhledem k velké heterogenitě průmyslové výroby a značně rozdílné produktivitě odvětví, přičemž rozdílná produktivita je patrná nejen mezi odvětvími vzájemně, ale i uvnitř jednotlivých odvětví a vyplývá např. i z hodnocení ekonomické výkonnosti subregionů specializovaných na papírenský průmysl – u některých tato specializace zajišťuje nadprůměrné HPD na obyvatele, u jiných nikoliv; zjišťování skutečných důvodů této rozdílnosti by ovšem vyžadovalo výzkum na firemní úrovni a je zcela mimo rámec této práce.

Tabulka 10: Extrémní hodnoty zaměstnanosti ve zpracovatelském průmyslu, 1993 a 2006

podíl zaměstnaných ve zpracovatelském průmyslu z celkového počtu zaměstnaných [%]						
1993			2006			
minima	maxima		minima	maxima		
a) subregiony						
Tunturi-Lappi	4,0	Etelä-Pirkanmaa 38,5	Tunturi-Lappi	3,4	Raahe	33,4
Pohjois-Lappi	4,2	Raahe 35,7	Pohjois-Lappi	5,1	Äänekoski	33,1
Rovaniemi	7,0	Jämsä 33,2	Rovaniemi	6,9	Etelä-Pirkanmaa	33,0
Torniolaakso	7,6	Varkaus 29,7	Torniolaakso	9,2	Vakka-Suomi	30,9
Koillismaa	9,6	Salu 29,6	Koillismaa	9,6	Jakobstadsregionens	30,7
b) regiony						
Ahvenanmaa	8,9	Päijät-Häme 27,9	Ahvenanmaa	7,8	Pohjanmaa	24,4
Lappi	13,4	Satakunta 26,7	Uusimaa	12,0	Satakunta	24,3
Kainuu	14,5	Pirkanmaa 25,8	Lappi	13,1	Päijät-Häme	24,1
Uusimaa	14,5	Itä-Uusimaa 24,4	Kainuu	13,6	Pirkanmaa	23,4
Etelä-Savo	14,8	Kanta-Häme 23,5	Pohjois-Savo	15,5	Etelä-Pohjanmaa	21,9
Finsko (1993) 19,2			Finsko (2006) 17,8			

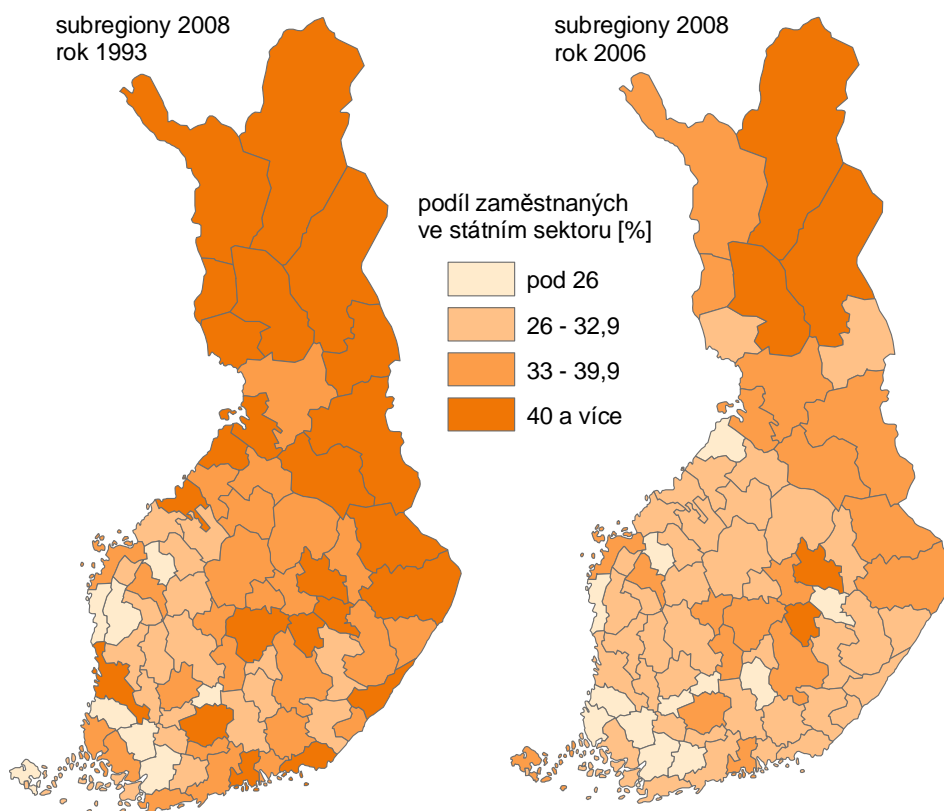
Poznámka: do hodnocení minim nezahrnuty subregiony Mariehamns stad, Ålands landsbygd a Ålands skärgård, které mají dlouhodobě velmi nízký podíl zaměstnaných ve zpracovatelském průmyslu
Zdroj: Statistics Finland (2009)

Celkový podíl zaměstnanosti ve zpracovatelském průmyslu ve Finsku mezi lety 1993 až 2006 mírně klesl (o necelých 1,5 %, viz *Tabulka 10*), což je v souladu s vývojem postindustriální fáze společenské organizace; na druhou stranu z *Obrázku 26* lze rozeznat mírný růst podílů zaměstnanosti ve zpracovatelském průmyslu v subregionech středního a východního Finska, zejména v oblasti „rurálního jádra“. V této souvislosti lze tedy potvrdit industrializaci venkovských oblastí v 90. letech, zmiňovanou Tykkyläinenem (2006), když ovšem vliv ICT je z důvodů zmiňovaných v části 4.3.2 nemožné odlišit, a zároveň lze konstatovat prostorový nesoulad základních fází společenského vývoje v zemi: zatímco v metropolitních areálech dochází k růstu podílu progresivních služeb a koncentraci rozhodovacích funkcí (viz následující subkapitola 4.3.5), v nejvíce venkovských oblastech se teprve zvyšuje zaměstnanost v průmyslu na úkor zemědělství. Nahrazení ztráty práce v zemědělství odchodem do průmyslu potvrzuje silná závislost mezi změnou zaměstnanosti v zemědělství a ve zpracovatelském průmyslu v subregionech v letech 1993-2006 (koeficient korelace je po vyloučení specifického regionu Ahvenanmaa -0,744, tedy čím vyšší pokles podílu zemědělství na zaměstnanosti v subregionu, tím vyšší růst podílu průmyslu).

Hodnocení regionální struktury ekonomické aktivity uzavírá *Obrázek 27*, zobrazující podíl zaměstnaných ve veřejném sektoru v subregionech v letech 1993 a 2006. Důvodem pro zachycení této části terciárního sektoru místo obvyklého celého terciéru je snaha ověřit důležitost státu jako zaměstnavatele v nejsevernějších regionech, uváděnou finskými autory (Tervo 2005, Jauhiainen 2006). Tuto důležitost lze jednoznačně potvrdit, podíl zaměstnanosti ve veřejném sektoru směrem na sever a východ významně roste, což lze vzhledem k diskusi vývoje regionální politiky ze subkapitoly 3.1 přičíst extenzivnímu rozvoji veřejných služeb v těchto oblastech v době vrcholícího konceptu welfare státu v 70. letech. Ještě v roce 1993 stát zaměstnával v subregionech severního Finska zhruba 50 % všech pracujících (maximum Rovaniemi, téměř 60 %, celý region Lappi přes 50 %, viz *Tabulka 11*),

od té doby ovšem podíl zaměstnanosti ve veřejném sektoru plošně klesá, nadprůměrně zejména právě v nejsevernějších subregionech, ale podstatně také v největších metropolitních subregionech (ve sledovaném období o 14 % v Jyväskylä a Oulu, o 11 % v Joensuu, o 8,5 % v Helsinky, o 8 % v Tampere). Absolutní počet zaměstnaných ve státním sektoru v metropolitních subregionech ovšem zůstal zhruba na úrovni roku 1990 nebo se dokonce mírně zvýšil, takže pokles podílu na zaměstnanosti byl způsoben růstem podílů jiných sektorů, nejvíce soukromých služeb (zde lze polemizovat se zjištěním Tykkyläinena, 2006, který zaznamenává v metropolitních subregionech nikoliv jen mírný, ale velmi výrazný růst počtu zaměstnanců ve veřejných službách; rozdíl je ale pravděpodobně způsoben metodikou, když autor odlišně vymezuje veřejné služby).

Obrázek 27: Zaměstnanost ve veřejném sektoru 1993 a 2006, subregiony

Poznámka: zaměstnaní ve veřejném sektoru jsou pracující ve vládních a státních institucích a organizacích, v obecních institucích a ve společnostech s majoritním majetkovým podílem státu
Zdroj: Statistics Finland (2009)

K vůbec největšímu poklesu zaměstnanosti ve veřejném sektoru ovšem došlo u průmyslově specializovaných subregionů, ve kterých ještě počátkem 90. let působily velké státní průmyslové podniky, které byly během liberalizace 90. let částečně nebo zcela privatizovány a přestaly být tedy řazeny do společností s majoritním podílem státu, které jsou do výpočtu podílu zaměstnaných ve státním sektoru zahrnuty. Takto došlo ke snížení státního podílu na zaměstnanosti o více než 30 % u

subregionu Raahe, kde byla privatizována již zmiňovaná ocelárenská společnost Rautaruuki, založená zde v 60. letech podle tehdejších východisek regionální politiky; podstatný pokles tímto způsobem nastal ještě u průmyslových subregionů Kemi-Tornio, Varkaus a Imatra, ovšem nikoliv u většiny severních a východních subregionů, ve kterých se skutečně uplatnila racionalizace veřejných služeb a nikoliv privatizace státních společností. V roce 2006 již byl podíl zaměstnaných ve státem vlastněných společnostech na celkové zaměstnanosti velmi nízký (celé Finsko 3 %, většina subregionů 1 až 3 %, nejvíce kolem 8 % pouze u čtyř subregionů), což lze chápat jako doklad úplnosti privatizace a liberalizace ekonomiky 90. let, zjištěný sledováním regionální úrovně.

Celkově lze konstatovat, že od 90. let se význam státu ve Finsku snížil, ať už z hlediska poklesu podílu veřejného sektoru na zaměstnanosti nebo vzhledem k poklesu podílu státních transferů na disponibilním příjmu v subregionech (viz předcházející subkapitola 4.3.2). Na druhou stranu státní vliv je i dnes silný, v některých subregionech severního a východního Finska veřejný sektor stále zaměstnává podstatnou část pracujících a státní transfery značně přispívají k vyrovnávání životní úrovně, která by bez nich byla mnohem více diferencovaná a spíše by odpovídala ekonomické výkonnosti subregionů.

Tabulka 11: Extrémní hodnoty zaměstnanosti ve veřejném sektoru, 1993 a 2006

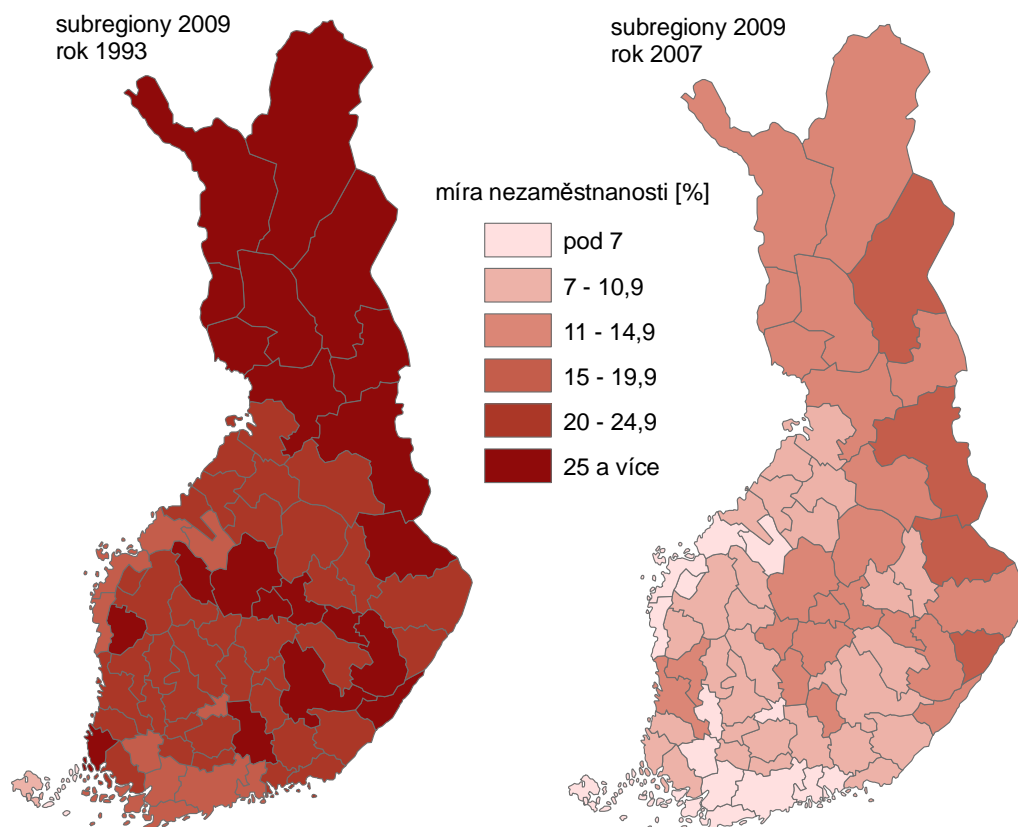
podíl zaměstnaných ve veřejném sektoru z celkového počtu zaměstnaných [%]							
1993				2006			
minima		maxima		minima		maxima	
a) subregiony							
Salo	22,7	Rovaniemi	58,5	Salo	21,9	Pohjois-Lappi	45,1
Kaakkois-Pirkanmaa	23,9	Raahe	57,4	Heinola	22,5	Rovaniemi	44,9
Suupohjan rannik.	24,9	Kemi-Tornio	53,6	Rauma	23,4	Itä-Lappi	41,6
Rauma	25,3	Pohjois-Lappi	52,4	Härmänmaa	23,9	Kuopio	41,3
Härmänmaa	25,4	Pieksämäki	50,4	Suupohjan rannik.	24,0	Pieksämäki	39,9
b) regiony							
Ahvenanmaa	28,1	Lappi	53,3	Päijät-Häme	25,8	Lappi	38,6
Päijät-Häme	30,2	Kainuu	46,3	Satakunta	28,5	Kainuu	36,8
Etelä-Pohjanmaa	32,0	Pohjois-Pohjanmaa	45,2	Pirkanmaa	29,0	Pohjois-Savo	35,3
Varsinais-Suomi	33,1	Pohjois-Karjala	44,5	Varsinais-Suomi	29,0	Pohjois-Karjala	35,0
Pohjanmaa	33,7	Keski-Suomi	43,0	Uusimaa	29,4	Etelä-Savo	34,3
Finsko (1993) 38,3				Finsko (2006) 30,8			

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Subkapitolu uzavírá hodnocení regionální míry nezaměstnanosti (viz *Obrázek 28*), kterou lze považovat za poměrně složitě podmíněný indikátor, citlivě reagující na změny v ekonomické struktuře a vůbec v celé ekonomice. Evidentní je plošné postižení celé země vysokou nezaměstnaností v roce 1993, tedy v době vrcholící ekonomické krize, velmi vysokou nezaměstnanost zaznamenávají i největší centra (míra nezaměstnanosti 18 % v Helsinkách, 23 % v Oulu, 24 % v Tampere), když vůbec nejhorší situace je v subregionech severního Finska (mnoho tamějších subregionů vykazuje míru nezaměstnanosti kolem 30 a více % - viz *Tabulka 12* - což lze považovat za mimořádné hodnoty i z evropského měřítka). Tyto vysoké hodnoty míry nezaměstnanosti lze pokládat za doklad hloubky

hospodářské transformace 90. let, když zánik nekonkurenceschopných podniků byl nepochybně bolestivý, ale zároveň rychlý a plošný, čímž vznikl prostor pro rychlé ekonomické zotavení druhé poloviny 90. let a rozvoj produktivního ICT sektoru, jak bylo ukázáno v kapitole 2.

Obrázek 28: Míra nezaměstnanosti v letech 1993 a 2007, subregiony

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Nezaměstnanost v roce 2007 byla ve Finsku nejnižší od roku 1990 (celostátní míra nezaměstnanosti 8,5 %; zde lze odkázat na subkapitolu 4.2.3 a diskusi dvou metod výpočtu míry nezaměstnanosti užívanou Statistics of Finland, oficiálně udávaná a mezinárodně srovnatelná míra nezaměstnanosti je ještě zhruba o 2 % nižší než zde uvedená), když nejnižších hodnot dosahují subregiony při jižním pobřeží, při pobřeží Botnického zálivu a tradičně vůbec nejnižší míru nezaměstnanosti vykazuje region Ahvenanmaa – vše oblasti se švédsky mluvící mimoritou (v některých obcích i majoritou), u kterých byla patrná mírně nižší míra nezaměstnanosti než ve zbytku země i v roce 1993. Naopak nejvyšší míru nezaměstnanosti v současnosti vykazuje pás subregionů při ruské hranici a subregiony na severu Finska, tedy ty s její nejvyšší hodnotou již v roce 1993, přičemž regiony těchto oblastí (Lappi, Kainuu, Pohjois-Karjala) měly po celá 90. léta míru nezaměstnanosti vyšší než 20 % - regionální rozložení míry nezaměstnanosti je tedy poměrně stabilní i od 90. let, což navazuje na závěry z práce Pehkonen a Tervo (1998), která konstatuje stabilní regionální rozdíly v nezaměstnanosti pro roky 1963-93.

Tabulka 12: Extrémní hodnoty míry nezaměstnanosti, 1993 a 2007

míra nezaměstnanosti [%]							
1993				2007			
minima		maxima		minima		maxima	
a) subregiony							
Turunmaa	16,2	Kehys-Kainuu	33,8	Suupohjan rannik.	4,6	Kehys-Kainuu	18,8
Suupohjan rannik.	16,9	Tunturi-Lappi	31,9	Turunmaa	5,0	Pielisen Karjala	18,3
Porvoo	17,1	Torniolaakso	31,9	Jakobstadsregionen	5,1	Itä-Lappi	18,3
Raasepori	17,1	Koillismaa	31,7	Kyrönmaa	5,4	Keski-Karjala	15,5
Jakobstadsregionen	17,8	Itä-Lappi	30,8	Porvoo	5,5	Torniolaakso	14,5
b) regiony							
Ahvenanmaa	8,3	Lappi	28,5	Ahvenanmaa	2,2	Kainuu	15,1
Uusimaa	18,0	Kainuu	28,0	Pohjanmaa	5,3	Pohjois-Karjala	14,8
Itä-Uusimaa	18,0	Päijät-Häme	26,1	Uusimaa	5,6	Lappi	13,4
Pohjanmaa	18,3	Keski-Suomi	25,5	Itä-Uusimaa	5,7	Etelä-Karjala	11,7
Varsinais-Suomi	21,2	Etelä-Savo	25,4	Varsinais-Suomi	6,8	Keski-Suomi	11,6
Finsko (1993) 22,2				Finsko (2007) 8,5			

Poznámka: do hodnocení minim nezahrnuty subregiony Mariehamns stad, Ålands landsbygd a Ålands skärgård, které obsadily v obou letech první tři pozice s nejnižší nezaměstnaností

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Vzhledem k hodnocení ekonomického vývoje z předcházející subkapitoly lze vyšší míru nezaměstnanosti na severu a východě vysvětlit slabým ekonomickým rozvojem těchto oblastí od 90. let a rovněž obecně vysokou neochotou migrovat za prací do jiných regionů i při ztrátě zaměstnání (jak uvádí Mäki-Arvela, 2003, nebo Pekkala a Kangasharju, 2002) – z hodnocení migrace ze subkapitoly 4.3.1 ovšem vyplývá, že právě subregiony s nejvyšší mírou nezaměstnanosti jeví i nejvyšší ztrátu obyvatel migrací, což by naopak hovořilo pro vyrovnávání nerovnováhy na regionálních trzích práce migrací. Podstatný je pravděpodobně výrazně selektivní charakter migrace, když se vystěhovávají převážně mladí lidé (jak konstatuje Heikkilä, 2005, nebo Haapanen a Ritsilä, 2007), čemuž by odpovídal i zjištěný nejvyšší růst podílu staršího obyvatelstva v těchto regionech, ve kterých tedy pravděpodobně spíše zůstává obyvatelstvo, které by mělo obtíže při hledání práce i v růstových regionech. Lze konstatovat celkový výrazně negativní vývoj těchto regionů, ve kterých je kromě vysoké nezaměstnanosti i nepříznivá demografická struktura, nízká ekonomická výkonnost i nižší disponibilní příjem a které ztrácí obyvatelstvo jak přirozenou měnou, tak migrací.

4.3.4 Analýza vývoje regionálních rozdílů

Cílem této subkapitoly je exaktní ověření konstatování z teoretické i analytické části o růstu regionálních rozdílů a zároveň ověření hypotézy 1, která růst rozdílů od 90. let předpokládá. Sledovány jsou dva základní indikátory: HDP na obyvatele, vyjadřující ekonomickou výkonnost regionu, a průměrný disponibilní příjem na domácnost, vyjadřující životní úroveň v regionu; tyto indikátory jsou základem pro sledování vývoje regionálních rozdílů jak ve finské literatuře (Kangasharju, 1999, Pekkala, 1999, Kangasharju a Pekkala, 2004, Mäki-Arvela, 2003), tak v české

literatuře (např. Tomeš, 2001). Vývoj regionálních rozdílů je měřen pomocí výpočtu standardně používaných měř variability ze zvolených ukazatelů: směrodatné odchyly a variačního koeficientu, které v literatuře patří k nejpoužívanějším charakteristikám regionální diferenciaci (užity ve výše uvedených pracích, rovněž Evropská unie tyto míry variability používá jako základ pro hodnocení regionálního vývoje). Směrodatná odchylnka je použita ve vážené formě, přičemž „vahou“ je počet obyvatel regionu. Tímto způsobem jsou potlačeny případné extrémní hodnoty populačně malých jednotek a naopak zdůrazněny hodnoty lidnatých regionů. Vážená směrodatná odchylnka je vypočítána podle vzorce:

$$s_x = \sqrt{\frac{\sum (x_i - \bar{x})^2 p_i}{\sum p_i}} \quad \text{kde} \quad \begin{array}{l} x_i = \text{hodnota jevu v regionu } i \\ \bar{x} = \text{aritmetický průměr hodnot jevu ve všech regionech} \\ p_i = \text{počet obyvatel v regionu } i \end{array}$$

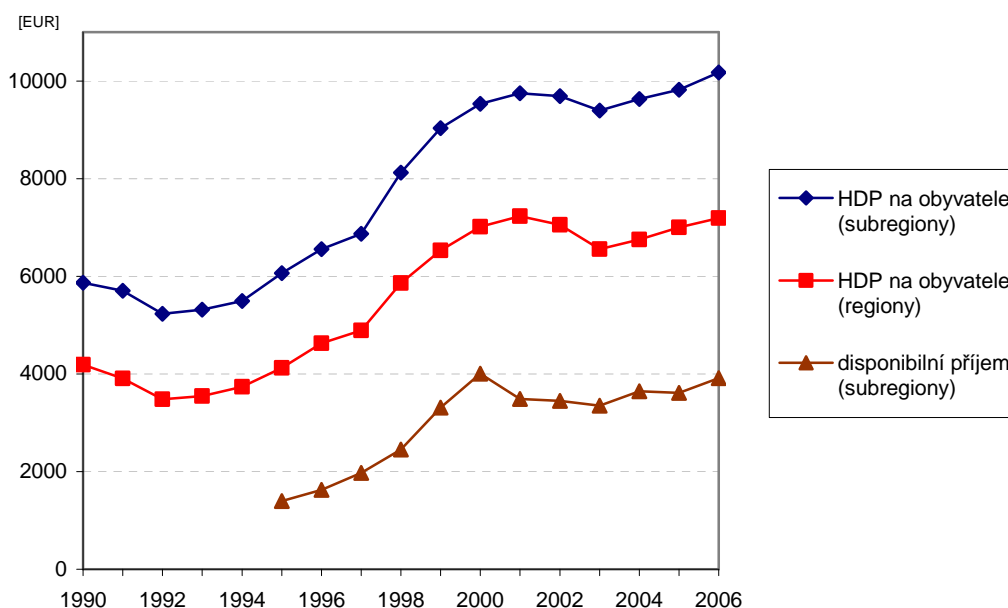
Variační koeficient je definován jako podíl směrodatné odchyly a aritmetického průměru:

$$V_x = \frac{s_x}{\bar{x}}$$

Výsledek výpočtu vážené směrodatné odchyly pro oba sledované ukazatele zobrazuje *Obrázek 29*. Výpočet byl proveden z hodnot těchto ukazatelů ve finančním vyjádření (EUR na osobu/domácnost), takže je možné vzájemné porovnání hodnot směrodatné odchyly, při srovnávání je ovšem třeba brát v úvahu drobné zkreslení vzhledem k odlišným cenovým hladinám. HDP na obyvatele je vyjádřen v cenách roku 2000, kdežto disponibilní příjem v cenách roku 2007, tento rozdíl ovšem na celkový trend žádný vliv nemá. Z výsledku je patrná větší variabilita HDP na osobu než disponibilního příjmu, což bylo konstatováno již z hodnocení kartogramů a variačního rozpětí v části 4.3.2, a zároveň větší variabilita HDP na osobu u subregionů než u regionů (pro disponibilní příjem nebyla data za regiony k dispozici a časová řada za subregiony byla k dispozici až od roku 1995).

Celkový trend vývoje regionální diferenciaci je bez ohledu na úroveň směrodatné odchyly ovšem zcela zřejmý a souhlasný u obou indikátorů a pro obě měřítkové úrovně: v době ekonomické krize do roku 1992 doznával trend mírného snižování variability, který přešel ve stagnaci rozdílů do roku 1994, v prvních letech ekonomického zotavení 1995-97 ovšem již variabilita mírně rostla, přičemž od roku 1997 se divergentní vývoj podstatně zrychluje a variabilita kulminuje v letech 2000-2001 – tato zjištění jsou zcela v souladu se závěry autorů Kangasharju a Pekkala (2004). Od roku 2000 je pak patrné mírné snižování variability u disponibilního příjmu a od roku 2001 i u HDP na osobu pro obě úrovně (zmínění této mírné konvergence po roce 2000 ve finské literatuře nebylo zaznamenáno), od roku 2003 již ovšem celková variabilita opět mírně roste, u subregionální úrovně dosahuje v roce 2006 o něco vyšší úrovně než v roce 2000, u regionální úrovně byla v roce 2006 zhruba na úrovni roku 2000.

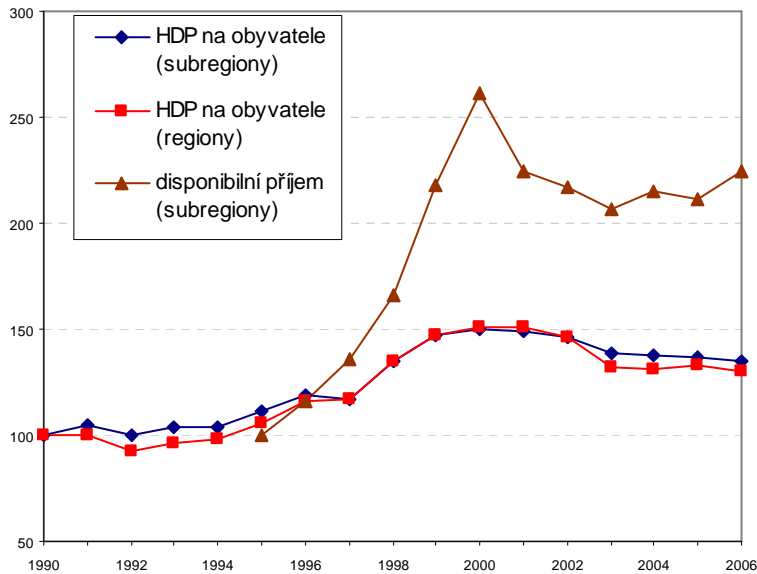
Obrázek 29: Vážená směrodatná odchylka pro HDP na obyvatele a disponibilní příjem, 1990-2006

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Obecně výpočet vážené směrodatné odchylky ukázal, že regionální rozdíly u obou ukazatelů i měřítkových úrovní byly v roce 2006 větší, než v roce 1990, což svědčí pro přijetí hypotézy 1. Obrázek 30 tyto závěry potvrzuje, když vyjadřuje variační koeficient pro sledované indikátory a měřítkové úrovně jako index vzhledem k počátečnímu roku měření (což umožňuje odhlédnutím od hodnoty variačního koeficientu hodnocení dynamiky vývoje rozdílů při zachování celkového trendu), přesto lze zaznamenat drobné změny od trendu zjištěného sledováním vážené směrodatné odchylky. V letech 1990-92 podle vývoje variačního koeficientu pro HDP na obyvatele nedochází ke konvergenci, ale pouze stagnaci rozdílů, a od kulminace variability v letech 2000-01 se variabilita mírně a vytrvale snižuje, takže dochází k mírné konvergenci na regionální i subregionální úrovni a rozdíly v roce 2006 jsou menší než v letech 2000-01. Hodnocení vývoje po roce 2000 je tedy nejednoznačné, i přes tuto diskrepanci lze ovšem podle vývoje variačního koeficientu hodnotit rozdíly v roce 2006 jako větší než v roce 1990, takže hypotézu 1 lze přijmout a považovat ji za empiricky ověřenou. Hodnocení dynamiky vývoje rozdílů ukazuje, že pro HDP na obyvatele se za obě měřítkové úrovně rozdíly zvětšily zhruba stejně (nárůst variability asi o 50 % v letech 2000-01 oproti roku 1990 a asi o 40 % v roce 2006 oproti výchozímu roku) a že růst variability pro disponibilní příjem byl mnohem dynamičtější (o více než 150 % v roce 2000 oproti roku 1995 a asi o 120 % v roce 2006 oproti témuž roku) – je ovšem třeba brát v úvahu mnohem nižší výchozí variabilitu podle disponibilního příjmu a tudíž její snadnější nárůst.

Obrázek 30: Dynamika vývoje variačního koeficientu pro HDP na obyvatele a disponibilní příjem 1990-2006, 1990 (1995) = 100

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Celkově lze na základě hodnocení vývoje regionální variability pomocí vážené směrodatné odchylky u Finska konstatovat zjevnou souvislost mezi charakterem regionálního vývoje a hospodářským cyklem: v případě hospodářské recese (1990-93) nebo oslabení (2001-03) dochází k mírnému poklesu regionálních rozdílů a slabé konvergenci, zatímco v letech ekonomické expanze (1997-2000) se regionální rozdíly rychle zvětšují a dochází k významné divergenci, která celkově převažuje i v letech mírnějšího ekonomického růstu. Nejrychlejší růst variability ve druhé polovině 90. let lze vysvětlit mimořádně dynamickým ekonomickým rozvojem největších metropolitních oblastí, koncentrujících expandující ICT sektor, a jen podprůměrným rozvojem zbytku země – blíže viz následující subkapitola 4.3.5.

4.3.5 Analýza vlivu geografické polohy

Cílem této subkapitoly je zjistit, jak se ve sledovaném transformačním období 90. let měnila socioekonomická diferenciaci v závislosti na geografické poloze vertikální i geografické poloze horizontální a otestovat hypotézu 2 o předpokládaném lepším rozvoji jihu Finska, který má lepší makropoložku a zároveň je v něm přítomno hierarchicky nejvyšší centrum. Koncepty geografické polohy užívá ve svých pracích Hampl (Hampl a kol. 1996, 2001), když vertikální geografickou polohou rozumí sídelní hierarchii, tedy rozrůznění měst a jejich metropolitních areálů podle jejich významu pro systém osídlení, a horizontální polohou územní atraktivitu, danou vzdáleností od zdrojů „dobré makropoložky“ – těmi jsou obecně funkčně propojené struktury nadnárodního významu, jejichž

formování je podmíněno dlouhodobým historickým vývojem a jejichž blízkost obecně zvyšuje atraktivitu území (blíže viz zmíněné práce). Hampl dále předpokládá snižování významu makropohy při snižování úrovně hodnocení, takže polohový faktor se uplatní nejvíce v hodnocení nadnárodních celků a jeho vliv na úrovni státu slábne. Přesto lze předpokládat, že v případě Finska se vliv makropohy projeví vyšší atraktivitou jižní (případně jihozápadní) části země, která je právě nejvyspělejší částí evropského kontinentu nejbližší (ačkoliv celkově lze polohu Finska z evropského hlediska hodnotit jako značně periferní).

K analýze je použita relativně jednoduchá metoda, kdy pro předem definované geografické celky byly vypočítány podíly na koncentraci vybraných jevů vzhledem k celému Finsku pro roky 1990 a 2008. Ze změny podílů těchto celků na vybraných jevech mezi oběma roky jsou pak formulovány závěry o vlivu geografické polohy na vývojové tendence regionální diferenciace.

Pro zkoumání vlivu vertikální polohy byly informace o sídelní hierarchii Finska převzaty z práce Steinbocka (2007), který cituje studii ve finštině o systému osídlení a rozeznává podle ní celkem devět metropolitních areálů s třístupňovou hierarchií:

1. Helsinky - jediný finský metropolitní areál evropského významu
2. silná národní centra – metropolitní areály Turku, Tampere a Oulu (dále metropolitní A)
3. ostatní metropolitní areály - Jyväskylä, Lahti, Kuopio, Saimaankaupunki (tvořený funkčně propojenými městy Lappeenranta a Imatra) a Vaasa (dále metropolitní B)

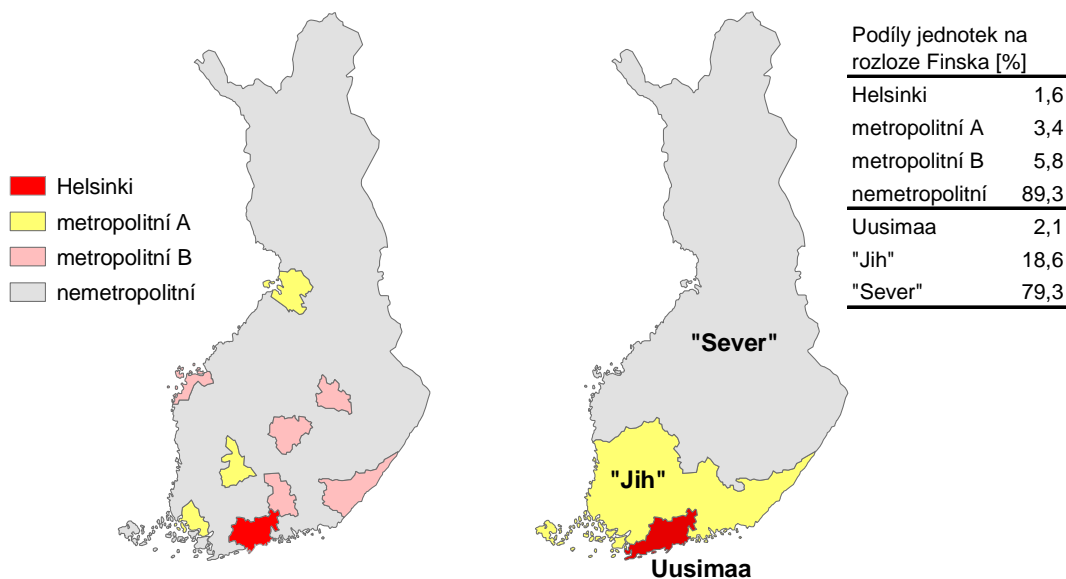
Do analýzy byly zahrnuty subregiony s výše uvedenými centry. Vhodnější než subregiony by bylo sledovat přímo funkčně vymezené metropolitní areály podle obcí, což je žádoucí zejména u Saimaankaupunki, který ve vymezení podle subregionů zahrnuje celý region Etelä-Karjala, vzhledem k nedostatku dat a celkové povaze práce, která se „geografickou organizací“ zabývá pouze v této části, lze ovšem přijmout i vymezení podle subregionů jako vhodné a pro postihnutí hlavních tendencí dostačující.

Vliv horizontální polohy je zkoumán na úrovni regionů, které byly subjektivně rozděleny na dvě skupiny podle polohové atraktivity na „Jih“ a na „Sever“. U „Jihu“ se podle hypotézy 2 předpokládá lepší horizontální i vertikální poloha, která by se měla projevit větší celkovou „úspěšností“, měřenou zvyšováním podílů na sledovaných jevech v daném období, zatímco „Sever“ s horší polohou by měl snižovat své podíly na koncentraci jevů a tedy relativně snižovat svoji důležitost. Lze uvažovat i o přesnější metodě stanovení jednotek, zohledňující např. dopravní dostupnost k vybraným zahraničním centrům, přesto lze použitou „hrubou“ metodu jejich stanovení pro získání přehledu o základních vývojových rysech přijmout, navíc podobně „hrubé agregace“ podle polohy v jiných pracích (Hampl 2005) přináší uspokojivé výsledky. Analyzované celky zobrazuje *Obrázek 31*.

Obrázek 31: Jednotky vstupující do analýzy vlivu geografické polohy

a) geografická poloha vertikální

b) geografická poloha horizontální

Poznámka: metropolitní A = Tampere, Turku, Oulu; metropolitní B = Lahti, Jyväskylä, Kuopio, Vaasa, Lappeenranta + Imatra; „Jih“ = Ahvenanmaa, Etelä-Karjala, Itä-Uusimaa, Kanta-Häme, Kymenlaakso, Päijät-Häme, Pirkanmaa, Satakunta, Varsinais-Suomi; „Sever“ = ostatní administrativní regiony
Zdroj: Statistics Finland (2009), vlastní výpočty

Jevy, jejichž změna rozložení ve výše definovaných celcích je sledována, přehledně sumarizuje *Tabulka 13*. Vzhledem k nekompletnosti časových řad ovšem sledování pro některé jevy začíná později a končí dříve než v roce 1990 nebo 2008, ve výsledcích jsou přesto kvůli přehlednosti udávány roky sledování 1990 a 2008 pro všechny jevy.

Tabulka 13: Jevy sledované v analýze vlivu geografické polohy a jejich časové rozpětí

jev	časové rozpětí
(1) Počet obyvatel	1990 - 2008
(2) Počet zaměstnanců	1990 - 2007
(3) Objem HDP, mil. EUR, ceny roku 2000	1990 - 2006
(4) Počet vysokoškolsky vzdělaných*	1998 - 2007
(5) Počet pracujících v progresivním terciéru**	1990 - 2006
(6) Výdaje na vědu a výzkum, mil. EUR, ceny roku 2000***	1995 - 2007

* zahrnuje osoby s bakalářským, magisterským a doktorandským titulem z univerzity

** pracujících ve finančním zprostředkovatelství, vědě a výzkumu, poradenství a dalších soukromých službách; sektor je definován jako písmena J a K podle Standard Industrial Classification 2002 bez písmene K 7021 (pronajímání vlastních nemovitostí)

*** celkové výdaje soukromého i veřejného sektoru

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Výsledky výpočtu podílů celků definovaných pro sledování vlivu vertikální polohy zobrazuje *Tabulka 14*. Patrná je výjimečná a stále se zvyšující důležitost areálu Helsinek pro celý systém osídlení, ve kterém je na necelých 2 % rozlohy země (viz *Obrázek 31*) v současnosti koncentrována 1/4 obyvatelstva a 1/3 ekonomické aktivity celého Finska, přičemž podíl na obyvatelstvu se za relativně krátkou dobu zhruba 18 let sledování zvýšil o více než 3,5 % a podíl na HDP o téměř 5,5 %. Zřejmé u tohoto areálu je rovněž pravidelné zvyšování na podílu jevů podle progresivity, potvrzující

jeho nejvyšší pozici v regionální hierarchii a koncentraci nejdůležitějších rozhodovacích funkcí (vykazuje stabilně téměř 47 % ze všech zaměstnanců v progresivním terciéru). Na druhou stranu je stejně pravidelné snižování koncentrace jevů podle progresivity v nemetropolitních oblastech.

Tabulka 14: Změna rozložení vybraných jevů podle sídelní hierarchie, 1990-2008

		podíl na celém Finsku [%]					
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Helsinki	1990	22,06	25,72	27,91	38,44	46,23	47,28
	2008	25,61	28,80	33,31	36,13	46,97	39,61
metropolitní A	1990	14,09	14,28	14,14	17,92	15,09	23,21
	2008	16,21	16,52	16,08	19,28	18,57	35,72
metropolitní B	1990	12,85	12,65	12,35	11,90	10,45	9,61
	2008	12,92	12,53	11,36	12,55	10,82	9,12
nemetropolitní	1990	51,01	47,35	45,60	31,74	28,23	19,90
	2008	45,26	42,15	39,25	32,04	23,64	15,55
		změna podílu jednotek 1990-2008 [%]					
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Helsinki		3,55	3,08	5,40	-2,31	0,74	-7,67
metropolitní A		2,12	2,24	1,94	1,37	3,48	12,51
metropolitní B		0,07	-0,13	-0,99	0,64	0,37	-0,48
nemetropolitní		-5,75	-5,19	-6,35	0,30	-4,59	-4,35

Poznámka: (1) = obyvatelstvo, (2) = zaměstnanci, (3) = HDP, (4) = vysokoškolsky vzdělaní, (5) = pracující v progresivním terciéru, (6) = výdaje na vědu a výzkum; definice jednotek – viz *Obrázek 31*
Zdroj: Statistics Finland (2009), vlastní výpočty

Zajímavé je silně působící kvalitativní rozrušení zbývajících metropolitních oblastí – zatímco nejsilnější národní centra Tampere, Turku a Oulu ve všech sledovaných jevech za dané období zvýšila své podíly, ostatní metropolitní areály spíše stagnovaly (což samozřejmě znamená při růstu nejvýznamnějších jednotek relativní pokles důležitosti) nebo dokonce své podíly ztrácely. Lze hovořit o zřejmém prohlubování hierarchie metropolitních areálů podle jejich významnosti, jak vzájemně mezi areály druhého a třetího stupně, tak zejména mezi areálem Helsinek a všemi ostatními areály: podíl Helsinek na podílu HDP se zvýšil více než dvojnásobně a na podílu na obyvatelstvu téměř dvojnásobně oproti zvýšení těchto podílů u metropolitních areálů druhého stupně. V této souvislosti je klíčové selektivní působení tržních sil podle významu centra, které bylo značně zesíleno vývojovými změnami 90. let, popsanými v kapitole 2.

Pozitivně lze hodnotit velký nárůst podílu na výdajích na vědu a výzkum (o 12,5 %) u metropolitních areálů druhého stupně, způsobený zejména velkým zvýšením těchto výdajů u Oulu a Tampere, takže alespoň v této důležité oblasti se nezvýšila relativní dominance Helsinek. Existence dalších významných center vědy a výzkumu v zemi zvyšuje potenciál k prostorově rovnoměrnější „tvorbě znalostí“, považované teoretiky znalostní ekonomiky za zdroj ekonomického růstu, přičemž tento vývoj lze chápat jako doklad úspěšnosti vládního Programu „center odbornosti“, který pomohl vybudovat z metropolitních areálů druhého stupně mezinárodně významná centra ICT. Pozitivní je

také relativně největší zvýšení podílu zaměstnanců v progresivním terciéru v metropolitních areálech druhého stupně, rovněž dokládající kvalitativní prohlubování hierarchie (metropolitní areály třetího stupně svůj podíl prakticky nezměnily), je třeba ovšem poznamenat, že v areálu Helsinek byla více než dvojnásobná výchozí úroveň zaměstnanců v progresivním terciéru na počet obyvatel, takže metropolitní A pouze mírně snížily náskok Helsinek

Konečně jako pozitivní lze hodnotit také růst na podílech počtu vysokoškoláků ve všech jednotkách kromě areálu Helsinek s největším podílem vysokoškoláků na počet obyvatel, jde o zřejmý důsledek soustavné podpory vzdělávání ze strany státu, které je deklarovanou hlavní prioritou vlády. Mírné zvýšení podílu na počtu vysokoškoláků zaznamenaly i nemetropolitní areály, což svědčí o dobré dostupnosti vysokoškolského vzdělání i mimo největší centra; ve všech ostatních jevech ale nemetropolitní areály svůj podíl podstatně snížily, takže jejich rozvojový potenciál je vzhledem k metropolitním areálům oslabován.

Tabulka 15: Změna rozložení vybraných jevů podle polohové atraktivity, 1990-2008

		podíl na celém Finsku [%]					
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Uusimaa	1990	22,95	26,63	29,92	40,26	47,50	50,73
	2008	26,44	29,64	35,06	38,04	48,16	40,16
"Jih"	1990	37,96	37,65	36,79	31,84	28,59	27,89
	2008	37,20	36,85	34,83	32,68	28,72	32,91
"Sever"	1990	39,09	35,71	33,29	27,91	23,91	21,38
	2008	36,36	33,51	30,11	29,28	23,12	26,94
		změna podílu jednotek 1990-2008 [%]					
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Uusimaa		3,48	3,01	5,14	-2,22	0,66	-10,58
"Jih"		-0,76	-0,80	-1,96	0,84	0,14	5,02
"Sever"		-2,73	-2,21	-3,18	1,37	-0,80	5,56

Poznámka: (1) = obyvatelstvo, (2) = zaměstnanci, (3) = HDP, (4) = vysokoškolsky vzdělaní, (5) = pracující v progresivním terciéru, (6) = výdaje na vědu a výzkum; definice jednotek – viz *Obrázek 31*

Zdroj: Statistics Finland (2009), vlastní výpočty

Tabulka 15 zobrazuje výsledky výpočtu podílů na sledovaných jevech pro celky užitá ke sledování vlivu horizontální polohy. O regionu Uusimaa platí poznámky o metropolitním areálu Helsinek z hodnocení vlivu sídelní hierarchie, představuje jednoznačně nejvýznamnější centrum země s rostoucím významem. Jednotky „Jih“ a „Sever“ jsou poměrně rovnocenné, podle současného podílu na populaci téměř stejné (ačkoliv „Sever“ je více než čtyřikrát rozlehlejší, viz *Obrázek 31*) a v dalších jevech je patrný jen mírně vyšší podíl „Jihu“. Ve sledovaném období u obou celků klesaly podíly na obyvatelstvu, zaměstnancích i HDP ve prospěch regionu Uusimaa, u „Jihu“ byl tento pokles ovšem podstatně pomalejší než u „Severu“, což lze interpretovat jako relativně menší ztrátu významu díky příznivější poloze a svědčí pro přijetí hypotézy 2.

Jako příznivé lze znovu hodnotit mírné zvýšení podílů celků „Jih“ a „Sever“ na počtu vysokoškoláků a významné zvýšení jejich podílů na výdajích na vědu a výzkum – zde lze podle *Tabulky 14* ovšem předpokládat, že tento růst byl výrazně selektivní a soustředěný pouze do metropolitních areálů druhého stupně, příslušejících do obou celků (Oulu v „Severu“, Turku a Tampere v „Jihu“). Protože vliv těchto metropolitních areálů zřejmě zkresluje působení vlivu horizontální polohy, jeví se jako vhodné provést rozlišení celků „Jih“ a „Sever“ ještě podle základní sídelní hierarchie na oblasti metropolitní a oblasti nemetropolitní (viz *Tabulka 16*), které by mělo tento rušivý vliv sídelní hierarchie potlačit.

Tabulka 16: Rozlišení celků „Jih“ a „Sever“ podle sídelní hierarchie, 1990-2008

		podíl na celém Finsku [%]					
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
metropolitní jižní	1990	16,96	17,16	16,60	17,82	16,03	17,72
	2008	17,85	18,01	17,02	18,73	18,02	23,24
metropolitní severní	1990	9,98	9,77	9,88	12,01	9,51	15,10
	2008	11,28	11,03	10,43	13,10	11,38	21,60
nemetropolitní jižní	1990	21,00	20,49	20,19	14,02	12,56	10,17
	2008	19,35	18,84	17,81	13,95	10,71	9,67
nemetropolitní severní	1990	29,11	25,94	23,41	15,90	14,40	6,28
	2008	25,08	22,48	19,69	16,18	11,74	5,33
		změna podílu jednotek 1990-2008 [%]					
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
metropolitní jižní		0,89	0,85	0,41	0,92	1,99	5,52
metropolitní severní		1,30	1,26	0,54	1,09	1,86	6,51
nemetropolitní jižní		-1,65	-1,65	-2,38	-0,07	-1,85	-0,50
nemetropolitní severní		-4,03	-3,47	-3,72	0,28	-2,66	-0,95

Poznámka: (1) = obyvatelstvo, (2) = zaměstnanci, (3) = HDP, (4) = vysokoškolsky vzdělaní, (5) = pracující v progresivním terciéru, (6) = výdaje na vědu a výzkum; metropolitní jižní = Turku, Tampere, Lahti, Saimaankaupunki; metropolitní severní = Oulu, Jyväskylä, Kuopio, Vaasa; nemetropolitní jižní = „Jih“ - metropolitní jižní; nemetropolitní severní = „Sever“ - metropolitní severní
Zdroj: Statistics Finland (2009), vlastní výpočty

Doplňkové rozlišení „Jihu“ a „Severu“ ještě na metropolitní a nemetropolitní oblasti odhaluje silnější vliv sídelní hierarchie než horizontální polohy, když zcela pravidelně dochází ke zvyšování podílů ve všech sledovaných jevech v severních i jižních metropolitních areálech a podobně pravidelně dochází ke snižování podílů v obou nemetropolitních oblastech (s výjimkou mírného zvýšení podílu severních nemetropolitních oblastí na počtu vysokoškoláků). Rovněž se potvrdil předpoklad z hodnocení *Tabulky 15*, když zvýšení výdajů na vědu a výzkum a rovněž i podílu zaměstnanců v progresivním terciéru v celcích „Jih“ a „Sever“ bylo skutečně koncentrováno pouze do metropolitních areálů.

Zřejmý je mírně vyšší růst podílů u severních metropolitních areálů na většině sledovaných jevů (kromě progresivního terciéru) než u růstu podílů na těchto jevech u jižních metropolitních areálů, což lze chápat jako doklad velké atraktivity Oulu. Na druhou stranu v jižních metropolitních areálech

není zahrnut areál Helsinek, který by při společném hodnocení se zbývajícími jižními metropolitními areály zcela převážil výsledek ve prospěch celé jižní části oproti severním metropolitním areálům.

Pokles podílů obou nemetropolitních oblastí na obyvatelstvu, zaměstnancích a HDP je bez kompenzujícího vlivu příslušných metropolitních areálů pochopitelně intenzivnější než pokles podílů celků „Jih“ a „Sever“ z *Tabulky 15* na těchto jevech, poměr mezi výraznějším poklesem severních oblastí a menším poklesem jižních oblastí je ovšem zhruba stejný jako v *Tabulce 15* mezi poklesem „Jihu“ a „Severu“, což lze chápat jako jednoznačný vliv horizontální polohy a jako argument pro přijetí hypotézy 2 i po vyloučení vlivu sídelní hierarchie.

Tabulka 17: Základní polarizace Finska: metropolitní areály vs. nemetropolitní oblasti a „Jih“ vs. „Sever“, 1990-2008

	podíl jednotky na celém Finsku [%]				změna podílu všech metropolitních 1990-2008 [%]
	metropolitní všechny		nemetropolitní		
	1990	2008	1990	2008	
obyvatelstvo	48,99	54,74	51,01	45,26	5,75
zaměstnanci	52,65	57,85	47,35	42,15	5,19
HDP	54,40	60,75	45,60	39,25	6,35
vysokoškolsky vzdělaní	68,26	67,96	31,74	32,04	-0,30
pracující v progresivním terciéru	71,77	76,36	28,23	23,64	4,59
výdaje na vědu a výzkum	80,10	84,45	19,90	15,55	4,35

	podíl jednotky na celém Finsku [%]				změna podílu Uusimaa + "Jih" 1990-2008 [%]
	Uusimaa + "Jih"		"Sever"		
	1990	2008	1990	2008	
obyvatelstvo	60,91	63,64	39,09	36,36	2,73
zaměstnanci	64,29	66,49	35,71	33,51	2,21
HDP	66,71	69,89	33,29	30,11	3,18
vysokoškolsky vzdělaní	72,09	70,72	27,91	29,28	-1,37
pracující v progresivním terciéru	76,09	76,88	23,91	23,12	0,80
výdaje na vědu a výzkum	78,62	73,06	21,38	26,94	-5,56

Poznámka: metropolitní všechny = Helsinky + metropolitní A + metropolitní B
Zdroj: Statistics Finland (2009), vlastní výpočty

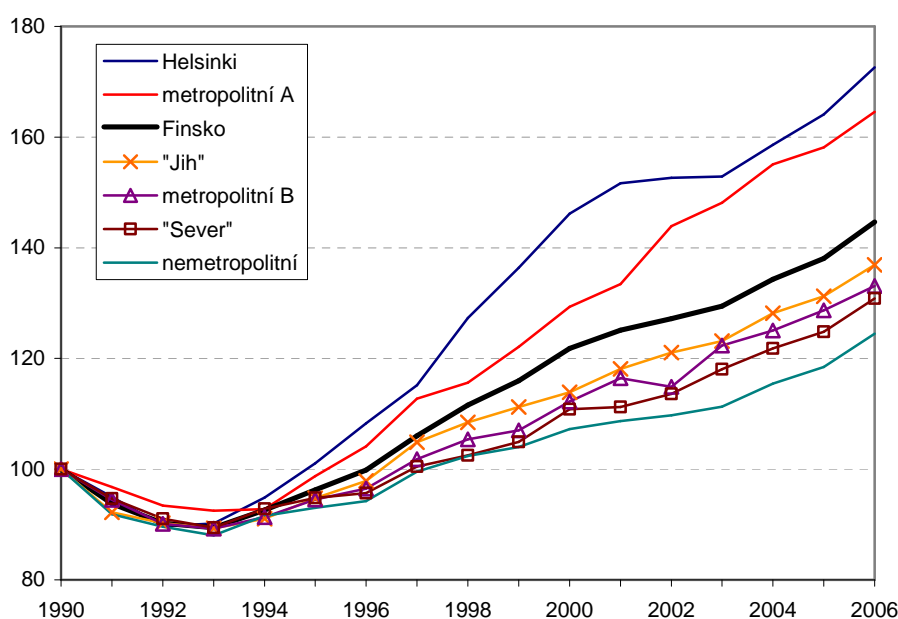
Tabulka 17 představuje základní polarizaci Finska podle sídelní hierarchie a horizontální polohy a vznikla sečtením podílů všech metropolitních areálů a sečtením podílů celku „Jih“ s regionem Uusimaa.

Evidentní je pravidelné zvyšování podílů podle „progresivity jevu“ u všech metropolitních areálů i u agregovaného „Jihu“, zde je ovšem třeba brát v úvahu kombinované působení Helsinek, které jsou zahrnuty v obou celcích a koncentrují nejvíce řídicích funkcí, tudíž je tato posloupnost pravidelná zejména díky jejich vlivu. Jediným jevem, kde se neprohloubila koncentrace v metropolitních areálech nebo v agregovaném „Jihu“, je počet vysokoškoláků; snížení podílu agregovaného „Jihu“ na výdajích na vědu a výzkum je zcela způsobeno růstem významu Oulu jakožto centra ICT. Jako dominantní pro vývoj lze označit vliv sídelní hierarchie, když změna na podílech jevů byla u všech metropolitních areálů dohromady výraznější než růst koncentrace v agregovaném „Jihu“.

Celkově výsledky analýzy vlivu geografické polohy umožňují přijetí hypotézy 2: agregovaný „Jih“ zvýšil svůj podíl podle *Tabulky 17* o téměř 3 % na obyvatelstvu a o více než 3 % na HDP, přičemž růst koncentrace je ještě výraznější při odděleném hodnocení regionu Uusimaa, který zvýšil svůj podíl na obyvatelstvu o 3,5 % a na HDP o více než 5 % (viz *Tabulka 15*); podobně pokles podílů jižních nemetropolitních oblastí byl výrazně pomalejší než pokles podílů severních nemetropolitních oblastí (viz *Tabulka 16*).

Hodnocení vlivu geografické polohy doplňuje *Obrázek 32*, který zobrazuje dynamiku vývoje HDP v letech 1990-2006 podle analyzovaných celků (cf. *Obrázek 2* z části 2.1). Evidentní je konvergence vývoje ve všech celcích za ekonomické krize počátku 90. let, kdy byl propad objemu HDP podobně hluboký a plošný. Výrazně divergentní vývoj nastupuje ve 2. polovině 90. let, nejrychlejší zotavení z krize nastává u Helsinek a metropolitních areálů druhého stupně, které podle Tykkyläinena (2006) první těží z rozvoje ICT a které se od této doby rozvíjí mnohem dynamičtěji než zbytek země. V roce 2001 je patrné zpomalení růstu HDP u Helsinek a dokonce mírný pokles u metropolitních areálů třetího stupně (ovšem nikoliv u areálů druhého stupně), související s globální krizí ICT, poté je ovšem původní dynamika obnovena. V této souvislosti je zřejmé selektivní působení tržních sil zejména podle sídelní hierarchie, když hierarchicky nejvyšší jednotky se vyvíjí mnohem dynamičtěji a naopak nemetropolitní areály jeví vůbec nejnižší dynamiku vývoje HDP; vliv má ale také horizontální poloha, když se celek „Jih“ vyvíjí celkově dynamičtěji než celek „Sever“. Výrazná je i kvalitativní diferenciacce mezi druhým a třetím stupněm metropolitních areálů, dynamika vývoje třetího stupně je vzhledem k průměru Finska již podprůměrná.

Obrázek 32: Index vývoje objemu HDP v agregovaných územních celcích 1990-2006, 1990 = 100, ceny roku 2000

Zdroj: Statistics Finland (2009), vlastní výpočty

4.3.6 Faktorová analýza stability regionální struktury

Tato subkapitola je věnována testování hypotézy 3, která předpokládá zachování „geografického obrazu“ v transformačním období a relativní stabilitu souboru široce chápaných periferií. Metodou použitou k ověřování hypotézy je faktorová analýza (Principal component analysis), která umožňuje vhodné „zhuštění“ informací ze široké škály vypočítaných indikátorů do menšího počtu nových nekorelovaných syntetických proměnných, vysvětlujících za cenu jisté informační ztráty původní variabilitu vstupujících proměnných.

Výpočet byl proveden pro 10 vybraných indikátorů, které poměrně úplně charakterizují subregiony ze socioekonomického hlediska. Po provedení faktorové analýzy a stanovení dvou nových syntetických proměnných z vybraných indikátorů (faktor 1 a faktor 2, v tabulkách component) za dva časové průřezy (1995-98 a 2005-08) byla faktorová skóre (tedy hodnoty těchto nově vytvořených proměnných pro jednotlivé subregiony) za oba časové průřezy vynesena do společného XY grafu. V něm je možné sledovat vzájemnou pozici subregionů podle hodnot syntetických proměnných v jednom časovém průřezu a zároveň změnu pozice jednoho subregionu za dobu mezi oběma časovými průřezy. Právě sledováním změny této pozice jsou formulovány závěry o stabilitě nebo měnlivosti relativní regionální pozice, když předpokladem pro hodnocení regionální pozice jako stabilní je podobná pozice subregionu v XY grafu pro oba časové průřezy. Faktorová analýza v této subkapitole tedy představuje nástroj, umožňující matematicky definovanou konceptualizaci vzájemných vztahů subregionů v nově vytvořeném prostředí, definovaném vytvořenými syntetickými proměnnými.

Tabulka 18: Proměnné vstupující do faktorové analýzy

vstupující proměnné		popis proměnné (v závorce rok pro časový průřez 2005-08)
1995-98	2005-08	
MIGRAC95	MIGRAC05	průměrné roční migrační saldo v letech 1995-1998 v ‰ (2005-08)
STARI95	STARI08	podíl obyvatelstva ve věku 65 a více let na celkové populaci v %, rok 1995 (2008)
CHUDI98*	CHUDI07	podíl dlouhodobě nízkopříjmových domácností ze všech domácností v %, rok 1998 (2007)
TRANSF95	TRANSF07	podíl státních transferů na disponibilním příjmu domácnosti v %, rok 1995 (2007)
HDP1995	HDP2006	HDP na obyvatele v EUR v cenách roku 2000, rok 1995 (2006)
VŠKOL98	VŠKOL06	podíl vysokoškolsky vzdělaných na celkové populaci v ‰, rok 1998 (2006)
ZEMED95	ZEMED06	podíl zaměstnaných v zemědělství ze všech zaměstnaných v %, rok 1995 (2006)
STATNI95**	STATNI06	podíl zaměstnaných ve veřejném sektoru ze všech zaměstnaných v %, rok 1995 (2006)
PRTERC95***	PRTERC06	podíl zaměstnaných v progresivním terciéru ze všech zaměstnaných v %, rok 1995 (2006)
NEZAM95	NEZAM07	míra nezaměstnanosti v %, rok 1995 (2007)

* dlouhodobě nízkopříjmové jsou domácnosti, které alespoň ve dvou letech ze tří let předcházejících roku měření nedosahovaly 60 % mediánového disponibilního příjmu na domácnost v zemi

** zaměstnaní ve veřejném sektoru jsou pracující ve vládních a státních institucích a organizacích, v obecních institucích a ve společnostech s majoritním majetkovým podílem státu

*** zaměstnaní v progresivním terciéru jsou pracující ve finančním zprostředkovatelství, vědě a výzkumu, poradenství a dalších soukromých službách; sektor je definován jako písmena J a K podle Standard Industrial Classification 2002 bez písmene K 7021 (pronajímání vlastních nemovitostí)

Zdroj: Statistics Finland (2009)

Vstupující proměnné, ze kterých byly faktorovou analýzou extrahovány nové syntetické proměnné, zobrazuje *Tabulka 18*. Kvůli nekompletnosti časových řad za různé indikátory bylo nutné užít rozpětí několika let pro jednotlivá sledování.

Dvě nové vytvořené proměnné vysvětlují celkovou variabilitu souboru všech subregionů podle 10 původních proměnných ze 76 % pro roky 1995-98 a ze 74 % pro roky 2005-08 (viz *Tabulka 19*), což lze vzhledem k jejich počtu považovat za poměrně vydařené zhuštěné vyjádření informací o původním souboru proměnných. *Tabulka 20* udává, jak dohromady obě vytvořené syntetické proměnné dokáží vysvětlit variabilitu původních proměnných; nejvíce (z více než 90 % pro oba průřezy) se daří vystihnout informace o variabilitě proměnné „podíl státních transferů“, nejméně (z 56 % pro roky 1995-98 a z 53 % pro roky 2005-08) je vysvětlena proměnná „HDP na obyvatele“.

Tabulka 19: Celková variabilita původního souboru vysvětlená syntetickými proměnnými

Total Variance Explained							
Component		Initial Eigenvalues			Rotation Sums of Squared Loadings		
		Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1995-98	1	5,193	51,933	51,933	5,184	51,839	51,839
	2	2,429	24,293	76,226	2,439	24,388	76,226
2005-08	1	5,730	57,304	57,304	5,162	51,617	51,617
	2	1,671	16,714	74,018	2,240	22,402	74,018

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Poznámka: ostatní faktory nepřesáhly Eigenvalue 1 a nebyly zahrnuty do analýzy

Zdroj: Statistics Finland (2009), vlastní výpočty

Tabulka 20: Variabilita původních proměnných vysvětlená dvěma vytvořenými syntetickými proměnnými

Communalities					
1995-98	Initial	Extraction	2005-08	Initial	Extraction
MIGRAC95	1	0,764	MIGRAC05	1	0,677
STAR195	1	0,756	STAR108	1	0,666
CHUDI98	1	0,696	CHUDI06	1	0,770
TRANSF95	1	0,901	TRANSF07	1	0,944
HDP1995	1	0,563	HDP2006	1	0,530
VŠKOL98	1	0,860	VŠKOL06	1	0,878
ZEMED95	1	0,801	ZEMED06	1	0,749
STATNI95	1	0,779	STATNI06	1	0,571
PRTERC95	1	0,648	PRTERC06	1	0,793
NEZAM95	1	0,856	NEZAM07	1	0,823

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Zdroj: Statistics Finland (2009), vlastní výpočty

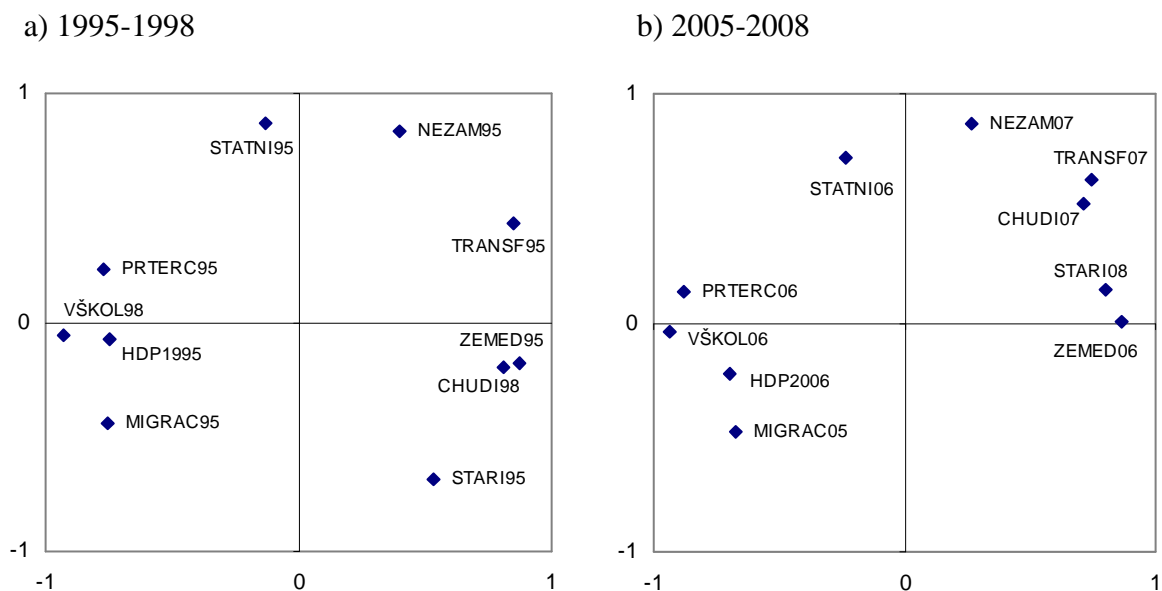
Tabulka 21: Matice korelačních koeficientů původních a syntetických proměnných (po rotaci)

Rotated Component Matrix					
1995-98	Component		2005-08	Component	
	1	2		1	2
MIGRAC95	-0,757	-0,437	MIGRAC05	-0,671	-0,476
STARI95	0,532	-0,688	STARI08	0,803	0,146
CHUDI98	0,811	-0,197	CHUDI06	0,710	0,516
TRANSF95	0,847	0,428	TRANSF07	0,743	0,626
HDP1995	-0,746	-0,078	HDP2006	-0,694	-0,222
VŠKOL98	-0,926	-0,058	VŠKOL06	-0,936	-0,042
ZEMED95	0,877	-0,181	ZEMED06	0,866	0,001
STATNI95	-0,132	0,872	STATNI06	-0,235	0,718
PRTERC95	-0,771	0,231	PRTERC06	-0,881	0,133
NEZAM95	0,400	0,834	NEZAM07	0,270	0,866

Extraction Method: Principal Component Analysis
 Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization, rotation converged in 3 iterations
 Zdroj: Statistics Finland (2009), vlastní výpočty

Tabulka 21 zobrazuje pomocí korelačních koeficientů „těsnost“ závislosti mezi původními a syntetickými proměnnými, když cílem faktorové analýzy je získat vzájemně co možná nejméně korelované nové syntetické proměnné. Pro snazší hodnocení vzájemných vztahů mezi původními a syntetickými proměnnými byly korelační koeficienty vyneseny do XY grafu - viz Obrázek 33.

Obrázek 33: Vztah korelačních koeficientů původních a syntetických proměnných (po rotaci)

Osa X = faktor 1 (ukazatel celkové perifernosti)

Osa Y = faktor 2

Poznámka: čím blíže je pozice proměnné absolutní hodnotě 1, tím silnější je její závislost s odpovídající syntetickou proměnnou (korelační koeficient s absolutní hodnotou 1 by znamenal úplnou funkční závislost mezi původní a syntetickou proměnnou)

Zdroj: Statistics Finland (2009), vlastní výpočty

Z *Obrázku 33* vyplývá, že faktor 1 je silně pozitivně korelovan s proměnnými značícími nižší ekonomickou výkonnost a negativně korelovan s proměnnými, jejichž vysoké hodnoty značí vyspělost a koncentraci progresivních aktivit, lze jej tedy chápat jako ukazatel perifernosti (případně zaostalosti, problémovosti). Faktor 2 je nejsilněji korelovan s vysokou mírou nezaměstnanosti a vysokým podílem zaměstnaných ve státním sektoru.

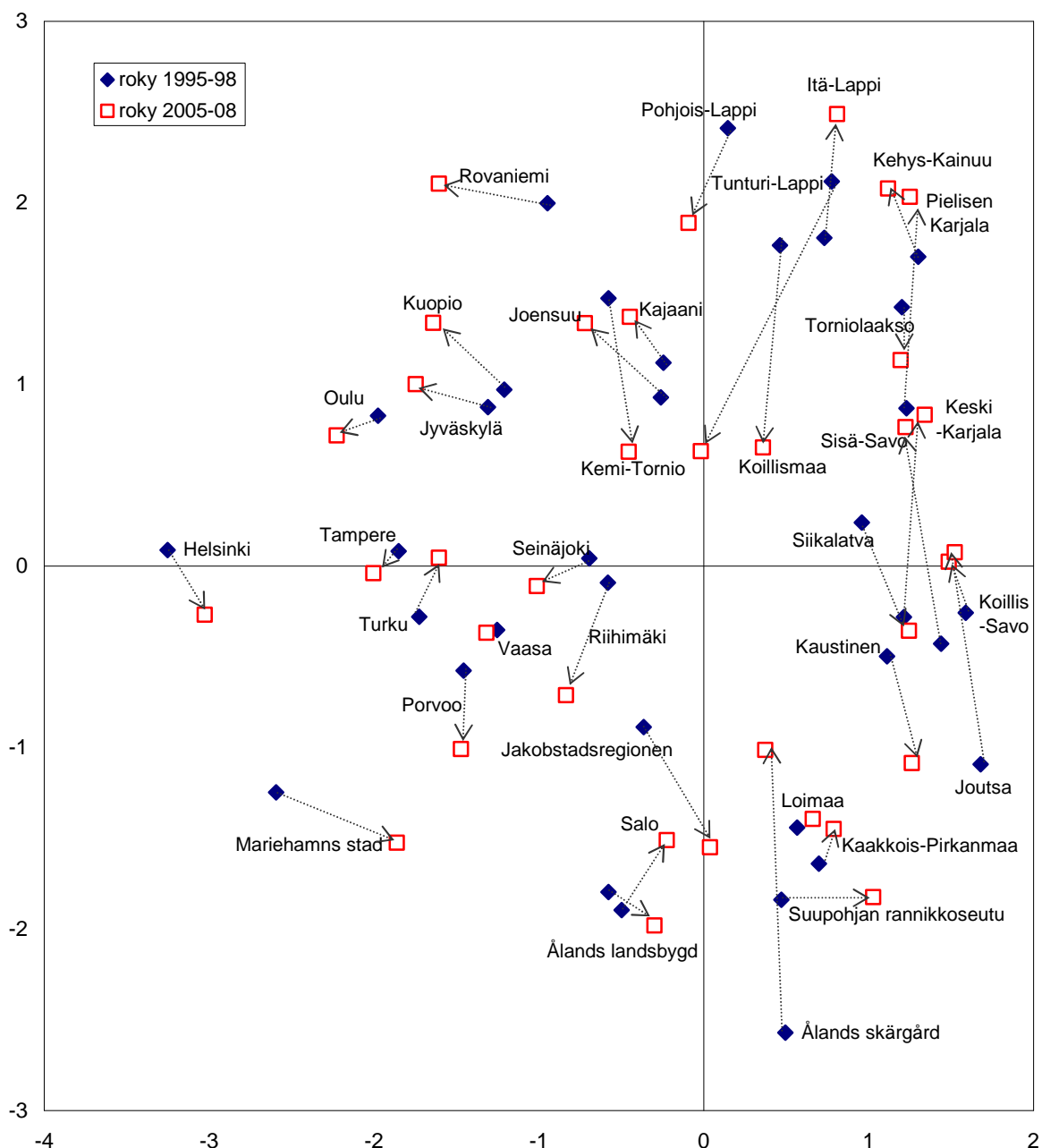
Dále je z *Obrázku 33* zřejmá podobná pozice vstupujících proměnných vzhledem k syntetickým proměnným pro oba časové průřezy, což je zásadní předpoklad pro bezproblémové hodnocení vývoje v čase - kdyby byla pozice vstupujících proměnných pro každý časový průřez podstatně odlišná, bylo by sledování změn subregionální pozice mezi oběma průřezy obtížnější. Jedinou větší změnou je posun proměnné STARI08 oproti pozici STARI95, který lze ovšem interpretovat jako „sladění“ indikátorů perifernosti, když v letech 1995-98 vysoký podíl obyvatelstva nad 65 let ještě tolik nesouvisel s nižší vyspělostí a byl spíše negativně korelovan s faktorem 2 (korelační koeficient -0,688; viz *Tabulka 21*), zatímco v letech 2005-08 byl tento indikátor již silně pozitivně korelovan s faktorem 1 (korelační koeficient 0,803), což znamená, že periferní regiony s vysokou hodnotou faktoru 1 měly obecně již i vysoký podíl obyvatelstva na 65 let. Významnější je ještě změna pozice proměnné CHUDI07, která je pro roky 2005-08 více korelována s faktorem 2 než pro první časový průřez a která se posunuje do 1. kvadrantu, kde společně s ostatními proměnnými signalizujícími zaostalost vytváří shluk charakterizující pozici nejproblémovějších subregionů.

Vzájemnou pozici vybraných subregionů podle hodnot vypočítaných faktorů pro oba časové průřezy a změnu této pozice mezi časovými průřezy zobrazuje *Obrázek 34*. Pozici subregionů je možné interpretovat podle hodnocení *Obrázku 33*, tedy subregiony s vysokou hodnotou faktoru 1 vykazují relativně vyšší podíl zaměstnaných v zemědělství, vyšší podíl dlouhodobě chudších domácností, vyšší vliv státních transferů vylepšujících disponibilní příjem a pro roky 2005-08 také nadprůměrný podíl starších lidí nad 65 let. Naopak je v nich podprůměrný podíl progresivních služeb, vysokoškoláků, nízké HDP na obyvatele a celkově ztrácí obyvatelstvo migrací. Pro subregiony s nízkou hodnotou faktoru 1 platí obrácené hodnocení. Subregiony s vysokou hodnotou faktoru 2 mají relativně vyšší podíl zaměstnaných ve státním sektoru a vyšší míru nezaměstnanosti, subregiony s nízkou hodnotou faktoru 2 obráceně, přičemž pro roky 1995-98 značí nízká hodnota faktoru 2 ještě relativně nižší podíl obyvatelstva nad 65 let.

Změnu pozice mezi sledovanými časovými průřezy signalizují posuny subregionů na ose X nebo ose Y. Posun na ose X vlevo lze hodnotit jako celkové zlepšení pozice subregionu, naopak pohyb vpravo jako relativní zhoršení pozice („zvýšení perifernosti“) - posuny na ose X jsou tedy interpretovatelné poměrně snadno. Posun na ose Y dolů signalizuje relativní pokles zaměstnanosti ve státním sektoru nebo pokles míry nezaměstnanosti, posun na ose Y nahoru znamená opak, přičemž je ještě zapotřebí brát v úvahu možný růst podílu osob nad 65 let věku, jak je patrné z *Obrázku 33* posunem proměnné STARI08. Pohyb na ose Y je tedy nutné hodnotit pro každý subregion zvlášť

porovnáním změny jednotlivých proměnných „syťících“ faktor 2. Pro celkové závěry je více důležitá pozice a změna pozice na ose X, pozice na ose Y soubor subregionů diferencuje sekundárně podle kvality trhu práce a demografické struktury a při hodnocení její změny je třeba postupovat obezřetně s ohledem na možné protichůdné vývojové tendence jednotlivých jevů.

Obrázek 34: Změna relativní pozice vybraných subregionů podle hodnot syntetických proměnných, roky 1995-98 a 2005-08

Osa X = faktor 1 (ukazatel celkové perifernosti)

Osa Y = faktor 2 (vliv zaměstnanosti ve státním sektoru a nezaměstnanosti)

Poznámka: kvůli snazší interpretaci vybrány z celkem 72 jednotek „vyhraněné“ subregiony, u nichž byla absolutní hodnota alespoň jedné syntetické proměnné alespoň v jednom roce sledování vyšší než 1,3, doplněné subjektivně určenými „důležitými ale méně vyhraněnými“ subregiony s absolutní hodnotou syntetických proměnných menší než 1,3, které vhodně ilustrují celkové vývojové tendence
Zdroj: Statistics Finland (2009), vlastní výpočty

Hodnocení *Obrázku 34* potvrzuje relativní dominanci subregionu Helsinky (jako jediný přesahuje absolutní hodnotu faktoru 1 přes 3) a jeho unikátní pozici v systému subregionů, signalizovanou velkým odstupem dalších subregionů na ose X. Pořadí dalších subregionů podle celkové vyspělosti zhruba odpovídá sídelní hierarchii, přičemž subregiony s největšími městy svoji pozici za sledované období většinou relativně zlepšily (posun doleva na ose X: Oulu, Tampere, Jyväskylä, Kuopio, Joensuu) nebo jejich pozice zůstala nezměněna (Vaasa, Lahti – není zobrazeno) nebo se jen nepatrně relativně zhoršila (Turku, Lappeenranta – není zobrazena). Zlepšení pozice je ještě zřejmé u subregionů se středně velkým centrem (Seinäjoki, Kokkola – není zobrazena, vůbec největší relativní zlepšení u Rovaniemi nebo i Kajaani v problémovém regionu Kainuu) a v exponovaném zázemí největších měst s dobrou polohou (Riihimäki – významný posun dolů na ose Y způsoben vůbec nejmenším zvýšením podílu staršího obyvatelstva v zemi, Hämeenlinna – není zobrazena, mírně Porvoo).

Specifický vývoj lze pozorovat u nejsevernějších subregionů, které se z původně podobné pozice v letech 1995-98, charakterizované největší mírou nezaměstnanosti i nejvyšším podílem státního sektoru v zemi, ve druhém období 2005-08 rozdělily do dvou skupin. V první skupině jsou subregiony, jejichž celková pozice se relativně zlepšila (výrazně Tunturi-Lappi, Pohjois-Lappi, mírně Koillismaa i nezobrazené Oulunkaari) a které zaznamenaly i výrazný posun dolů na ose Y, způsobený vůbec největším snížením míry nezaměstnanosti a podílu státního sektoru; do druhé skupiny lze pak řadit severní subregiony, jejichž pozice z hlediska vyspělosti se nezměnila nebo se zhoršila a které stále jeví nejvyšší hodnoty faktoru 2 (Torniolaakso a Itä-Lappi s pouze průměrným snížením podílu státního sektoru a míry nezaměstnanosti, ale vůbec s nejvyšším růstem podílu obyvatelstva nad 65 let).

U některých nejvíce periferních regionů vpravo od osy X došlo k nepatrnému zlepšení pozice, jejich vzájemné pořadí na ose X se ovšem téměř nezměnilo a navíc u řady z nich došlo ke kvalitativnímu zhoršení pozice, signalizovanému posunem vzhůru po ose Y do 1. kvadrantu. Tento posun byl způsoben zejména značně nadprůměrným zvýšením podílu obyvatel nad 65 let vzhledem ke zvýšení tohoto podílu v celé zemi a případně pouze podprůměrným snížením nezaměstnanosti oproti roku 1995 (nejvíce Joutsa, Keski-Karjala, Pielisen-Karjala a Sisä-Savo).

Subregiony Pielisen-Karjala, Kehys-Kainuu a Itä-Lappi, všechny při východní hranici Finska s Ruskem, lze v současnosti považovat podle výsledků analýzy za nejproblémovější; doplňují je další periferie ze severní (Torniolaakso) a východní části země (Keski-Karjala, Koillis-Savo, Sisä-Savo, nezobrazené Ylä-Savo) ale i malé subregiony bez významného střediska (Joutsa) z centrálního Finska. Dále lze nepříznivý vývoj zaznamenat v pásu vnitrozemských subregionů historické provincie Ostrobotnie (Siikalatva, Kaustinen, nezobrazené subregiony Suupohja, Järviseuutu, Nivala-Haapajärvi ale i Saarijärvi-Viitasaari z regionu Keski-Suomi), které vytváří jakousi vnitřní periferii mezi lépe se rozvíjejícími subregiony na pobřeží Botnického zálivu a linií prvních větších měst (Jyväskylä-Kuopio)

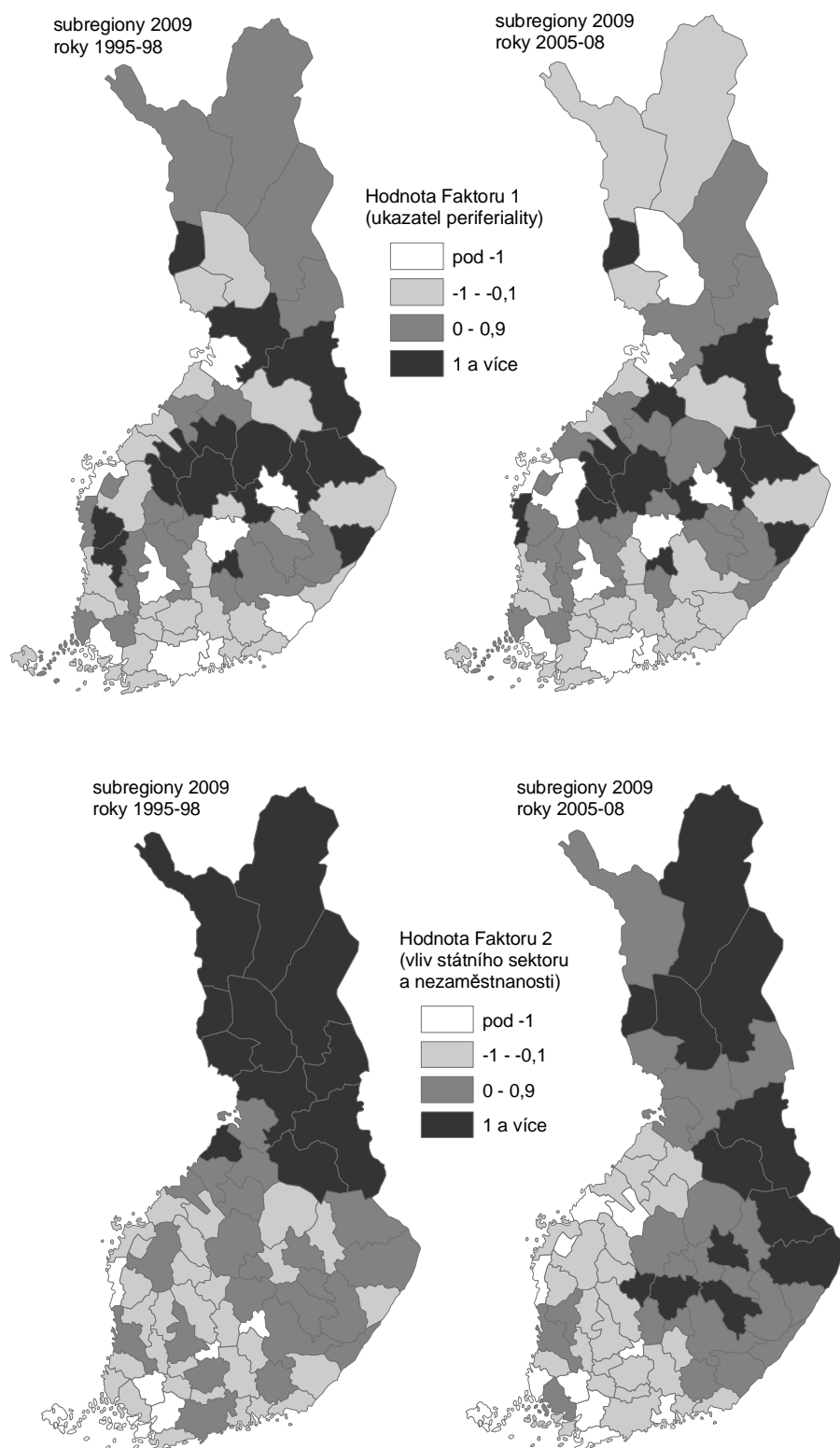
ve středu Finska. Tyto subregiony mají většinou průměrnou míru nezaměstnanosti a průměrný podíl veřejného sektoru, tudíž jsou níže na ose Y než regiony severního a východního Finska.

Nízká hodnota faktoru 2 charakterizuje regiony s menším podílem státního sektoru a nižší nezaměstnaností: chudší a rurální s vyšším podílem zaměstnaných v zemědělství (Suupohjan rannikkoseutu s vůbec největším relativním zhoršením celkové pozice, Kaakkois-Pirkanmaa, Loimaa) i rozvinutější (Salo, Jakobstadsregionen). Opatrně je třeba hodnotit pozici neorganických subregionů Åland, nízká hodnota faktoru 2 je u nich dána dlouhodobě nejnižší mírou nezaměstnanosti ve Finsku; podstatný pohyb nahoru po ose Y u Ålands skärgård je způsoben vůbec nejvyšším růstem zaměstnanosti ve státním sektoru za sledované období. Dobrá pozice Mariehamns stad na ose X je způsobena vymezením jednotky – jedná se jen o město bez zázemí, tudíž není vhodné porovnávat jeho pozici s ostatními subregiony.

Celkově lze na závěr hodnocení analýzy stability regionální struktury konstatovat, že pozice méně rozvinutých subregionů (vpravo od osy X) se celkově zlepšila minimálně, spíše je pro ně charakteristické setrvání na zhruba výchozí pozici a posun nahoru po ose Y, signalizující zhoršení demografické struktury obyvatelstva a přetrvávající problémy s trhem práce. Nejenže se tedy za sledované období jejich pozice jakožto periférii prakticky nezměnila, ale u mnohých z nich se ještě kvalitativně zhoršila – hypotézu 3 lze na základě výsledků analýzy přijmout a lze hovořit o relativním zachování „geografického obrazu“. Podle výsledků analýzy je možné rovněž doložit selektivní působení tržních sil, rovněž v hypotéze 3 předpokládané: svoji celkovou relativní pozici (měřenou posunem vlevo na ose X) nejvíce zlepšily subregiony s velkými městy nebo s atraktivní geografickou polohou, které jsou pro koncentraci rozvojových aktivit přirozeně nejvíce atraktivní. Jak vypadá rozložení hodnot faktorů pro jednotlivé regiony v obou časových průřezech ukazuje *Obrázek 35*.

Relativní stabilitu pozice regionů dokládá i vysoká hodnota Spearmanova koeficientu korelace pořadových čísel ($t = 0,957$) pro pořadí subregionů podle hodnot faktoru 1 v obou sledovaných časových průřezích, která značí velmi silnou závislost výchozího a konečného pořadí. Častější změny pořadí subregionů podle faktoru 2, patrné i z *Obrázku 34*, dokládá nižší hodnota koeficientu korelace ($t = 0,785$), která ovšem také znamená signifikantní závislost konečného a výchozího stavu.

Obrázek 35: Hodnoty syntetických proměnných pro subregiony, 1995-98 a 2005-08

Zdroj: Statistics Finland (2009), vlastní výpočty

5. Závěr a shrnutí

Předkládaná práce poskytuje poměrně ucelený a v Česku podobným zaměřením dosud nezpracovaný pohled na finskou společnost se zřetelem na vývoj regionální diferenciace. V první části je věnována pozornost úrovni celého státu z hlediska sociálních a ekonomických změn 90. let, druhá část se zabývá regionální politikou, tedy snahou ovlivnit ze státní úrovně prostorovou organizaci a vývoj hierarchicky nižších jednotek a konečně třetí část se zabývá procesy a jevy probíhajícími v těchto podřízených jednotkách (tedy v regionech různého řádu) a důsledky těchto procesů a jevů pro celý stát.

V první části byl na vývoji HDP, zaměstnanosti v hlavních ekonomických sektorech a změnách v druhové struktuře exportu dokumentován výjimečně rychlý přerod Finska z chudé, agrární země s nevýhodnou geografickou polohou na bohatý a vyspělý stát, jehož ekonomice dominují tradiční průmyslová odvětví, vycházející z místních lokalizačních předpokladů. Zhruba od 90. let je konstatována zásadní kvalitativní změna v celkovém vývoji, jejíž nejviditelnějším projevem je mimořádný rozvoj významu informačních a komunikačních technologií jak v národním hospodářství, tak pronikáním do životního stylu obyvatelstva. Na příkladě mezinárodního úspěchu firmy Nokia, jež se ve všeobecném povědomí stala symbolem úspěchu celého Finska, je ilustrován vznik a rozvoj finského ICT sektoru, který se zařadil ekonomickou důležitostí dokonce před tradiční průmyslová odvětví; na příkladě inovací spojených s rozvojem internetu jsou doloženy vyspělost a brzký vznik finské informační společnosti – ICT jsou shledány jako prostředek, který poprvé v historii umožňuje Finsku ovlivňovat dění v jiných zemích namísto dosavadního přejímání cizího vlivu. První část uzavírá diskuse faktorů, které tuto zásadní kvalitativní změnu od 90. let umožnily a které lze zhruba rozdělit na historické, společenské, externí a případně specificky finské. K historickým faktorům je možné řadit osobitý vývoj finského telekomunikačního trhu, který umožnil finským společnostem získat klíčový technologický náskok před zahraniční konkurencí; ke společenským faktorům je možné počítat zejména vliv státu, který správným formulováním strategických priorit společenského vývoje a jejich soustavnou podporou podstatně přispěl k úspěšnému rozvoji informační společnosti a jehož mechanismy sociální pomoci přispěly k úspěšné restrukturalizaci počátku 90. let při zachování relativní sociální homogenity finské společnosti. Jako externí faktory lze označit celosvětovou liberalizaci a globalizaci světové ekonomiky od 90. let, která přinesla možnost zahraničního působení finských společností a zároveň vystavila finskou ekonomiku globální konkurenci, čímž vyvolala zásadní změny v její struktuře a fungování; dále obecný technologický rozvoj ICT a rovněž i štěstí, kdy se jako vítězné technologické standardy ve světě prosadily právě ty vyvíjené finskými společnostmi. Konečně jako specificky finské faktory lze označit intenzivní spolupráci mezi všemi složkami společnosti, vysokou občanskou angažovanost při správě veřejným záležitostmi, pro kterou je

ovšem cizí zneužití svěřené moci pro vlastní prospěch, nebo obecně existující psychologickou potřebu vyrovnat se nejvyspělejším státům a být vnímán jako úspěšný.

Druhá kapitola se věnuje regionální politice, tedy státní snaze o specifické ovlivnění územního vývoje podle aktuálně platných společenských priorit a teoretických východisek. Na vývoji regionální politiky je ukázán posun těchto priorit od původního zajištění bezpečnosti, politické stability a ekonomického rozvoje periferního severu cílenou lokalizací průmyslových podniků přes snahu o vyrovnaný regionální a sociální vývoj v době uplatňování idejí welfare státu až ke dnešní snaze o maximalizaci celostátní konkurenceschopnosti, když jako jednotící motivací pro všechny vývojové etapy je shledána snaha o co možné nejúplnější využití národních zdrojů. Dnešní regionální politika je dělena podle cílů na upozaďovanou tradiční, charakterizovanou pasivními transfery do podporovaných oblastí, a důležitější novou, rozvíjející se v souvislosti s celospolečenskými změnami 90. let a inspirovanou teoretickými východisky znalostní ekonomiky, která se spíše nenákladnými prostředky snaží aktivovat rozvojový potenciál regionu a iniciovat jeho endogenní rozvoj. Charakteristické pro tuto novou regionální politiku je soustředění podpory do největších aglomerací s cílem posílit jejich mezinárodní konkurenceschopnost zejména na poli nových technologií, když inspirací nejdůležitějšího Programu „center odbornosti“ i rozvojového projektu Multipolis je úspěch města Oulu, které se již koncem 80. let etablovalo jako mezinárodně významné centrum ICT sektoru. Až od roku 2000 se v reakci na vzrůstající regionální rozdíly objevují i rozvojové aktivity opětovně usilující o vyváženější územní vývoj, představované Programem regionálních center nebo různými regionálními rozvojovými zónami.

Třetí část práce se věnuje vlastnímu výzkumu regionální diferenciace, když hledá projevy změn popsanych v první části na regionální úrovni – primárně na úrovni subregionů a doplňkově na úrovni administrativních regionů. První tři analýzy se zabývají vývojem diferenciace hlavních socioekonomických jevů, přičemž hlavní empirická zjištění jsou konfrontována se závěry finských autorů o regionálním vývoji od 90. let, které celou třetí část uvádějí. Jako hlavní zjištěná tendence regionálního vývoje je identifikována významná koncentrace obyvatelstva do větších měst a polohově atraktivních oblastí v jižní části Finska migrací, vedoucí k depopulaci rozsáhlých oblastí na východě, severu i ve středu země. Rovněž je v regionech zaznamenán plošný pokles přirozeného přírůstku a zvyšování podílu staršího obyvatelstva – tyto tendence je třeba zařadit do kontextu přechodu k demografickému chování nejvyspělejších zemí, pro které jsou příznačné. Z analýzy regionálního ekonomického vývoje vyplývá výrazná prostorová selektivita ekonomického rozvoje po hospodářské krizi počátku 90. let, vedoucí ke značnému prohloubení rozdílů v regionální ekonomické výkonnosti zejména zvýšením počtu hospodářsky nejslabších regionů. Tyto rozdíly ve výkonnosti regionálních ekonomik jsou ovšem vyvažovány redistribuční funkcí státu, jehož nivelizujícím vlivem jsou rozdíly v životní úrovni mezi regiony stále malé, ačkoliv se od 90. let také podstatně zvětšily. Při hodnocení dynamiky ekonomického vývoje a dosažené úrovně ekonomické výkonnosti na subregionální úrovni

se s výjimkou subregionu Salo nepodařilo u dalšího nemetropolitního subregionu zjistit nadprůměrnou výkonnost nebo dynamiku díky vlivu ICT sektoru – ten je koncentrován převážně ve velkých městech a vázán na jejich aglomerační výhody. Analýza struktury ekonomické aktivity odhalila značně pozdní industrializaci nejvíce venkovských oblastí a rovněž snížení významu státu jako zaměstnavatele ve veřejných službách i jako vlastníka průmyslových podniků. Privatizaci státních společností v 90. letech lze vnímat jako „tečku“ za obdobím cílené lokalizace průmyslové výroby do venkovských regionů ze 70. let.

Hypotézy z úvodu práce, týkající se obecného charakteru vývoje regionální diferenciace, byly ověřovány jednotlivě v rámci speciálních analýz. Sledování změny vážené směrodatné odchylky a variačního koeficientu odhalilo mezi roky 1990-2006 poměrně významný nárůst variability u HDP na osobu i disponibilního příjmu pro úroveň subregionů i regionů, čili hypotéza 1, předpokládající v tomto období nárůst regionálních rozdílů, byla potvrzena. Rovněž byl zjištěn vztah mezi vývojem regionální diferenciace a fází hospodářského cyklu, když za ekonomické recese nebo zpomalení docházelo ke snižování regionálních rozdílů a za ekonomické expanze k velkému růstu regionální divergence (ovšem vývoj od roku 2002 je nejednoznačný). Jak již bylo konstatováno v první části, ekonomická liberalizace a podstatný pokles vlivu státu na chod hospodářství od 90. let jsou rysy spojující finský vývoj s transformací postkomunistických zemí (ačkoliv ve Finsku nedošlo ke změně politického zřízení a ekonomika zde nikdy nebyla centrálně řízena). V nich za transformačního období též došlo ke zjevnému růstu divergenčních tendencí (Tomeš 2001), takže růst regionálních rozdílů lze obecně považovat za doprovodný jev transformace. Podobně uvažuje i Hampl (2001), který konstatuje alespoň dočasné pronikavé zvýšení diferenciace za každé radikální změny (transformace, ekonomického boomu), přičemž toto zvýšení diferenciace bylo velmi výrazné zejména u post-totalitních zemí s mimořádně nivelizovanými regionálními poměry z doby socialismu. Zde je možné nalézt další paralelu s finským vývojem, pro Finsko byla ještě počátkem 90. let rovněž typická značná nivelizace sociální i regionální (jak je možné zjistit např. z hodnocení regionální diferenciace disponibilního příjmu v subkapitole 4.3.2), takže Hamplův závěr, že zvýšení rozdílů v době transformace postkomunistických zemí bylo nejen ekonomicky nezbytné pro efektivní ekonomický rozvoj, ale i sociálně přijatelné vzhledem ke značné nivelizaci, lze dobře vztáhnout i na případ Finska.

Analýzou vlivu geografické polohy byla potvrzena hypotéza 2, předpokládající větší transformační úspěšnost a tedy růst významu u jižní části Finska, která má lepší geografickou „makropolohu“ a rovněž je v ní přítomno hierarchicky nejvyšší národní centrum, tedy metropolitní areál Helsinek. Bylo prokázáno, že v období 1990-2008 došlo k podstatné koncentraci obyvatelstva a ekonomické aktivity do tohoto metropolitního areálu a rovněž bylo prokázáno pomalejší snižování významu jižních částí země mimo areál hlavního města než snižování významu severních částí země; jako dominantní pro vývoj pak byla shledána sídelní hierarchie, vliv polohové zonalizace byl shledán jako druhotný. Jako pozitivní vývojová tendence byla hodnocena dekoncentrace výdajů na vědu a

výzkum mimo areál hlavního města, zejména do metropolitních areálů druhého řádu, jejichž střediska se i díky podpoře ze strany regionální politiky stala mezinárodně významnými centry ICT sektoru, a rovněž zvýšení podílu terciérně vzdělaných obyvatel i mimo metropolitní oblasti, svědčící o dobré dostupnosti vysokých škol. Rovněž byla nalezena zřejmá závislost mezi dynamikou ekonomického rozvoje a sídelní hierarchií, když nejdynamičtěji se od 90. let rozvíjely hierarchicky nejvyšší jednotky – právě jejich výrazně nadprůměrný rozvoj byl označen za hlavní zdroj transformační regionální divergence. Závěry o dominantním vlivu sídelní hierarchie na vývoj regionální diferenciace a o sekundárním podmínění této diferenciace polohovým faktorem jsou zcela v souladu se zjištěními Hampla (2005), hodnotícího pomocí těchto integrálně působících faktorů výsledky transformace na regionech Česka.

Faktorová analýza prokázala relativně nejslabší transformační úspěšnost u těch regionů, které byly již v roce 1990 charakterizovány jako nejvíce periferní, což bylo bráno jako adekvátní prokázání platnosti hypotézy 3, předpokládající relativní stabilitu souboru regionů s nejhoršími charakteristikami výkonnosti a vyspělosti v čase. Většina těchto periferních regionů ve sledovaném období jak podle výsledků faktorové analýzy tak podle analýz diferenciace socioekonomických jevů svoji pozici vzhledem k transformačně úspěšným regionům dokonce spíše ještě zhoršila, což vybízí k úvahám nad jejich budoucností. Kombinuje se u nich současné nepříznivé působení několika faktorů, které se vzájemně podmiňují a ovlivňují: relativní odlehlost a velká vzdálenost od center růstu, slabý ekonomický rozvoj, ztráta obyvatel migrací i přirozenou měnou, stárnutí populace, vysoká nezaměstnanost a závislost na státu jako zaměstnavateli i poskytovateli kompenzačních transferů. Navíc tyto regiony jsou mimo působení regionální politiky zaměřené na zvýšení konkurenceschopnosti, ale většinou i mimo působení tradičnějšího Programu regionálních center – jak uvádí Eskelinen a Fritsch (2007), podstatná část území těchto regionů představuje „pravé“ periferie, nepříslušející do zázemí žádného městského centra, takže je u nich vyloučena hlubší územní dělba práce mezi střediskem a zázemím (což je hlavní cíl Programu regionálních center) a rozvoj například rekreační funkce pro středisko. Jedinou uplatňovanou formou regionální politiky v těchto regionech je politika na podporu venkova, která je ovšem ke zvrácení negativních vývojových trendů zcela nepostačující, takže vzhledem k pokračující koncentraci obyvatelstva i ekonomické aktivity v důsledku selektivního působení volného trhu lze spíše očekávat ještě další zhoršení situace v těchto periferiích. Přirozená tendence žít v komplexně atraktivnějším prostředí, v případě Finska ještě posilovaná výraznou fyzicko-geografickou determinací, vede k dlouhodobě stabilním migračním tokům, které pravděpodobně žádnou státní politikou nelze výrazně změnit. Určité zlepšení, alespoň pro regiony ve východní části Finska, by pravděpodobně nastalo až v souvislosti se změnou vlastní geografické organizace, kterou by mohla přinést aktivizace ruského prostoru a zejména oblasti metropolitního areálu Petrohradu, který by se při příznivém ekonomickém vývoji mohl díky své

populační velikosti stát „zdrojem dobré polohy“ i pro sousední Finsko a navrátit při intenzivní přeshraniční spolupráci atraktivitu jeho východním oblastem.

Na úplný závěr lze konstatovat, že vzhledem k rozsahu zpracovávaného tématu musely být některé procesy a tendence spíše jen naznačeny, než do detailu studovány a explikovány - cílem byl ovšem pokud možno úplný pohled na vývoj regionální diferenciaci ve Finsku a ten tato práce českému čtenáři snad alespoň částečně poskytuje. Detailní hodnocení jednotlivých jevů by spíše vyžadovalo samostatné specializované studie, které by ovšem obtížně postihly právě celkový „regionální obraz“, o jehož přiblížení práce usilovala. Navíc zjištěný podobný průběh vývoje diferenciaci u různých parciálních jevů naznačuje integrální povahu a složité komplexní podmínění celkového společenského vývoje. Konečně, prokazované hypotézy a závěry o obecném charakteru vývoje regionální diferenciaci lze považovat za poměrně dobře ověřené, empiricky podložené, a v souladu s hlavními zjištěními ze studia společenské transformace v Česku.

Literatura

- Antikainen, J., Vartiainen, P. (2006): A Patchwork of Urban Regions – Structures and Policies in Support of Polycentricity. In: Eskelinen, H., Hirvonen, T. (Eds.): Positioning Finland in a European Space. Ministry of the Environment and Ministry of the Interior, Helsinki, pp. 30-40.
- Ali-Yrkkö, J. (2001): The role of Nokia in the Finnish Economy. *The Finnish Economy and Society* 1/2001, pp. 72-80.
- Ali-Yrkkö, J., Ylä-Anttila, P. (2003): Globalisation of Business in a Small Country – Does Ownership Matter? In: Foreign Ownership, the Case of Finland. Collection of papers for DG ECFIN Workshop in Brussels February 27th and 28, pp. 49-60.
- Ali-Yrkkö, J., Hermans, R. (2004): Nokia: A giant in the Finnish innovation system. In: Schienstock, G. (Ed.): Embracing the Knowledge Economy. The Dynamic Transformation of the Finnish Innovation System. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, pp. 106-127.
- Asplund, R., Maliranta, M. (2006): Productivity Growth: The Role of Human Capital and Technology. In: Ojala, J. (Ed.): The Road to Prosperity. An Economic History of Finland. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, pp. 263-284.
- BBC British Broadcasting Corporation (2002): Nokia boss gets record speeding fine. BBC News, Monday, 14 January, 2002. [news.bbc.co.uk, navštíveno 22.5.2009]
- Böckerman, P. (2003): Unravelling the Mystery of Regional Unemployment in Finland. *Regional Studies*, 37:4, pp. 331-340.
- Castells, M., Himanen, P. (2002): The Information Society and the Welfare State. The Finnish Model. Oxford University Press, New York, 200 p.
- Částek, M. (2002): Rozvojové programy Evropské unie pro severské regiony. *Integrace* 2/2001, leden 2002. [www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=469, navštíveno 15.5.2009]
- Eskelinen, H., Kokkonen, M., Virkkala, S. (1997): Appraisal of the Finnish Objective 2 Programme: Reflections on the EU Approach to Regional Policy. *Regional Studies*, Vol. 31:2, pp. 167-172.
- Eskelinen, H., Fritsch, M. (2007): Polycentricity in the northeastern periphery of the EU territory. Paper prepared for the Regional Studies Association Conference „Regions in Focus“, Lisbon, 2nd-5th April 2007, 16 p.
- Eurostat (2009): Annual national accounts. GDP and main components statistical database. [epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home, navštíveno 6.5.2009]
- Eurostat (2009b): Nomenclature of territorial units for statistics – NUTS Statistical Regions of Europe. [http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/nuts/home_regions_en.html, navštíveno 2.7.2009]
- European Union Cohesion Policy (2009): European Cohesion Policy in Finland. [http://ec.europa.eu/regional_policy/atlas2007/finland/index_en.htm, navštíveno 27.6.2009]
- Government Institute for Economic Research (2008): Finnish Economy. Structural Indicators 2008. Helsinki, 139 p.
- Haapanen, M., Ritsilä, J. (2007): Can Migration Decisions be Affected by Income Policy Interventions? Evidence from Finland. *Regional Studies*, Vol. 41:3, pp. 339-348.
- Haavisto, I., Nyberg, M. (2007): Centenarian in a Fitness Test. English Summary of EVA's 2007 Attitude and Value Survey. Finnish Business and Policy Forum EVA, 4 p.

- Hampl, M. a kol. (1996): Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 395 s.
- Hampl, M. (2001): Geografie transformace v České republice: celkové zhodnocení. In: Hampl, M. a kol. (ed.) (2001): Regionální vývoj: Specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, s. 27-41.
- Hampl, M. a kol. (2001): Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 328 s.
- Hampl, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 147 s.
- Häyriäinen-Alestalo, M., Pelkonen, A., Teräväinen, T., Waltari, S-T. (2006): Integrating regional policy with technology policy – the experience of Finland. *Fennia* 184: 1, pp. 3-17.
- Heikkilä, E. (2005): Regional Development and Labour Market Dynamics in Finland. Paper for Regional Studies Association International Conference „Regional Growth Agendas“, 28th-31st May 2005, Aalborg, Denmark, 19 p.
- Hirvonen, T. (2004): From Wood to Nokia: The Impact of the ICT Sector in the Finnish Economy. *ECFIN Country Focus*, Volume 1, Issue 11, pp. 1-7.
- Hjerpe, R., Jalava, J. (2006): Economic Growth and Structural Change – A Century and a Half of Catching-up. In: Ojala, J. (Ed.): *The Road to Prosperity. An Economic History of Finland*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, pp. 33-64.
- Jauhainen, J. (2006): Multipolis: High-technology Network in Northern Finland. *European Planning Studies*, Vol. 14, No. 10, November 2006, pp. 1407-1428.
- Jauhainen, J., Harvio, S., Luukkonen, J., Moilanen, H. (2007): Regional development zones in Finland: territorial cohesion and competitiveness. *Fennia* 185: 1, pp. 31-47.
- Jauhainen, J. (2008): Regional and Innovation Policies in Finland – Towards Convergence and/or Mismatch? *Regional Studies*, Vol. 42:7, pp. 1-15.
- Jonung, L., Kiander, J., Vartia, P. (2008): The great financial crisis in Finland and Sweden. The dynamics of boom, bust and recovery, 1985-2000. European Commission, Brussels, 70 p.
- Jutikkala, E., Pirinen, K. (2006): *Dějiny Finska*. Nakladatelství Lidové Noviny, Praha, 2. doplněné vydání, 409 s.
- Kangasharju, A. (1999): Relative Economic Performance in Finland: Regional Convergence, 1934-1993. *Regional Studies*, Vol. 33:3, pp. 207-217.
- Kangasharju, A., Pekkala, S. (2004): Increasing Regional Disparities in the 1990s: The Finnish Experience. *Regional Studies*, Vol. 38:3, pp. 255-267.
- Kaukiainen, Y. (2006): Foreign Trade and Transport. In: Ojala, J. (Ed.): *The Road to Prosperity. An Economic History of Finland*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, pp. 127-164.
- Kinnunen, J. (2004): The Dynamics of EU Cohesion Policy. The Structural Funds as a Vector of Change in Finland. Centre for European Studies, University of Helsinki, 34 p.
- Koski, H., Rouvinen, P., Ylä-Anttila, P. (2002): ICT Clusters in Europe: The Great Central Banana and Small Nordic Potato. *Information Economics and Policy*, Vol. 14, No. 2, pp. 145-165.

- Koski, H., Leijola, L., Palmberg, Ch., Ylä-Anttila, P. (2006): Innovation and Education Strategies and Policies in Finland. In: Dahlman, C., Routti, J., Ylä-Anttila, P. (Eds.) Finland as a Knowledge Economy. World Bank Institute, Washington, pp. 39-62.
- Lähteenmäki-Smith, K., Kahila, P. (2006): Reforming Finland's municipalities. Journal of Nordregio, No. 3, Volume 6 – 2006, pp. 16-17.
- Lakshman, N. (2006): Linux Spreads its Wings in India. BusinessWeek, Issue date October 2, 2006.
- Law, G. (2009): Administrative Divisions of Countries “Statoids”. [www.statoids.com, navštíveno 24.6.2009]
- Lemola, T. (2004): Finnish science and technology policy. In: Schienstock, G. (Ed.): Embracing the Knowledge Economy. The Dynamic Transformation of the Finnish Innovation System. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, pp. 268-284.
- Leskinen, H. (2009): Regional self-government experiment in Kainuu region. [www.kainuu.fi/index.php?mid=2_15&la=en, navštíveno 28.6.2009]
- Local and Regional Government Finland (2008): Features of public administration in Finland. Helsinki, 8 p.
- Mäki-Arvela, P. (2003): Regional Evolutions in Finland: Panel Data Results of a VAR Approach to Labour Market Dynamics. Regional Studies, Vol. 37:5, pp. 423-443.
- Maliranta, M. (2004): Creative Destruction in Finnish Manufacturing. The Finnish Economy and Society 1/2004, pp. 97-101.
- Ministry of Employment and Economy (2009): Regional Policy. [www.tem.fi/index.phtml?l=en&s=2071, navštíveno 30.6.2009]
- Ministry of Finance (2009): Reform Project for Regional Administration („ALKU-project“). 3/2009, Helsinki, 24 p.
- Ministry of the Environment (2006): Competitiveness, welfare and eco-efficiency. Perspectives for spatial structure and land use in Finland. Helsinki, 41 p.
- Ministry of the Interior (2002): Regional Development Act 602/2002. Unofficial translation. 21 p.
- Ministry of the Interior (2009): The Regional Centre Programme. [www.intermin.fi/intermin/hankkeet/aky/home.nsf/pages/indexeng, navštíveno 24.6.2009]
- Multipolis Network (2009): Internetová stránka Multipolis network. [www.multipolis.com, navštíveno 16. 6. 2009]
- National Board of Customs (2006): Foreign Trade 2006. Finnish Trade in Figures. Helsinki, 32 p.
- Nordic Council of Ministers (2005): Nordic Information Society Statistics 2005. TemaNord 2005:562. Copenhagen, 162 p.
- Nordling, C. O. (2009): About the provenance of the province names in Finland. [www.carlonordling.se/scandinavian.html, navštíveno 26.6.2009]
- Nokia Corporation (2009): Nokia in 2008. Review by the Board of Directors and Nokia Annual Accounts 2008. 91 p.
- Ojala, J., Eloranta, J., Jalava, J. (Eds.) (2006): The Road to Prosperity. An Economic History of Finland. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 343 p.

- Ojala, J., Karonen, P. (2006): Business: Rooted in Social Capital over the Centuries. In: Ojala, J. (Ed.): The Road to Prosperity. An Economic History of Finland. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, pp. 93-126.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2002): Measuring the Information Economy. OECD Publications, Paris, 94 p.
- OSKE (2009): The Centre of Expertise Programme. [www.oske.net/en, navštíveno 26.6.2009]
- Paija, L. (2001): What is Behind the Finnish 'ICT Miracle'? The Finnish Economy and Society 3/2001, pp. 51-54.
- Paija, L., Rouvinen, P. (2004): The evolution of the Finnish ICT cluster. In: Schienstock, G. (Ed.): Embracing the Knowledge Economy. The Dynamic Transformation of the Finnish Innovation System. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, pp. 47-64.
- Paikkala, S. (2009): Toponymic guidelines for map editors and other editors - Finland. United Nations Group of Experts on Geographical Names, 22nd session, New York, 20-29 April 2004. Fourth, revised edition 2004, v. 4.4, 11 March 2009. 29 p.
- Pehkonen, J., Tervo, H. (1998): Persistence and Turnover in Regional Unemployment Disparities. Regional Studies, Vol. 32:5, pp. 445-458.
- Pekkala, S. (1999): Regional Convergence across the Finnish Provinces and Subregions, 1960-94. Finnish Economic Papers, Volume 12, Number 1, pp. 28-40.
- Pekkala, S. (2002): Migration and Individual Earnings in Finland: A Regional Perspective. Regional Studies, Vol. 36:1, pp. 13-24.
- Pekkala, S., Kangasharju, A. (2002): Adjustment to Regional Labour Market Shocks. VATT-Discussion Paper 274, Government Institute for Economic Research, Helsinki, 20 p.
- Piekkola, H. (2006): Knowledge and Innovation Subsidies as Engines for Growth – The Competitiveness of Finnish Regions. The Research Institute of the Finnish Economy (ETLA), Helsinki, 140 p.
- Pietiläinen, T. (2006): Finnish inventions – going cheap. Helsingin Sanomat International Edition, 11.6.2006. [www.hs.fi/english, navštíveno 15. 5. 2009]
- Porter, M., Schwab, K. (2008): The Global Competitiveness Report 2008-2009. World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 500 p.
- Prime Minister's Office (2004): Finland's competence, openness and renewability. The final report of the 'Finland in the Global Economy' project. Helsinki, 152 p.
- Pyöriä, P. (2003): The Finnish Information Society: Progressive yet Vulnerable. The Finnish Economy and Society 2/2003, pp. 63-69.
- Rouvinen, P. (2001): Finland on Top of the Competitiveness Game? The Finnish Economy and Society 4/2001, pp. 53-60.
- Rouvinen, P., Maliranta, M. (2003): ICT Boosts Productivity But Is Not a Panacea. The Finnish Economy and Society 2/2003, pp. 58-62.
- Rouvinen, P., Ylä-Anttila, P. (2004): Little Finland's Transformation to a Wireless Giant. In: Dutta, S., Lanvin, B., Paua, F. (Eds.): The Global Information Technology Report 2003-2004. Oxford University Press, New York, pp. 87-108.

- Saarinen, J. (2005): *Innovations and Industrial Performance in Finland 1945 – 1998*. Lund Studies in Economic History 34. Almqvist & Wiksell International, Stockholm, 270 p.
- Salonen, J. (2009): *Making More of SMS – Much More*. HighTech Finland 2009. [www.hightechfinland.fi, navštíveno 15.5.2009]
- Schienstock, G. (2004): *The Finnish model of the knowledge economy*. In: Schienstock, G. (Ed.): *Embracing the Knowledge Economy. The Dynamic Transformation of the Finnish Innovation System*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, pp. 287-313.
- Sotarauta, M., Kautonen, M. (2007): *Co-evolution of the Finnish National and Local Innovation and Science Arenas: Towards a Dynamic Understanding of Multi-level Governance*. *Regional Studies*, Vol. 41:8, pp. 1085-1098.
- Srinivas, S., Viljamaa, K. (2007): *Emergence of Economic Institutions: Analysing the Third Role of Universities in Turku, Finland*. *Regional Studies*, Vol. 42:3, pp. 323-341.
- Statistics Finland (2009): *Statistics Finland's PX-Web databases*. [http://pxweb2.stat.fi/database/StatFin/databasetree_en.asp, navštíveno 10.5.2009]
- Steinbock, D. (2004): *What Next? Finnish ICT Cluster and Globalization*. Ministry of the Interior Finland, Helsinki, 124 p.
- Steinbock, D. (2007): *The Competitiveness of Finland's Large Urban Regions*. Ministry of the Interior, Helsinki, 150 p.
- Suorsa, K. (2007): *Regionality, innovation policy and peripheral regions in Finland, Sweden and Norway*. *Fennia* 185: 1, pp. 15-29.
- Tervo, H. (2005): *Regional policy lessons from Finland*. In: Felsenstein, D., Portnov, B. A. (Eds.): *Regional disparities in small countries*. Springer-Verlag, Berlin, pp. 267-282.
- Tomeš, J. (2001): *Současné tendence vývoje regionální diferenciace ekonomiky v Evropě*. In: Hampl, M. a kol. (ed.) (2001): *Regionální vývoj: Specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, s. 169-190.
- The Island Committee (2007): *Finland. The Land of Islands and Waters*. Ministry of the Interior, Forssa, 40 p.
- Transparency International (2009): *TI Corruption Perceptions Index*. [www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi, navštíveno 22.5.2009]
- Tykkyläinen, M. (2006): *Dynamics of job creation, restructuring and industrialisation in rural Finland*. *Fennia* 184: 2, pp. 151-167.
- Vartia, P., Nikinmaa, T. (2004): *What Do Competitiveness Comparisons Tell Us? The Finnish Economy and Society* 4/2004, pp. 74-79.
- Wikipedia (2009a): *Administrative divisions of Finland*. [http://en.wikipedia.org/wiki/Administrative_divisions_of_Finland, navštíveno 1.7.2009]
- Wikipedia (2009b): *Doporučení pro finský místopis*. [http://cs.wikipedia.org/wiki/Port%C3%A1l:Finsko, navštíveno 1.7.2009]
- Wikipedia (2009c): *Suomen seutukunnat*. [http://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_seutukunnat, navštíveno 2.7.2009]